بسم الله الرحمن الرحیم

آتالار سؤزونون کؤکو و منشایی

(آذربایجان فولکولورو خزینه‌سیندن)

بهروز ایمانی

تبریز- 1389

سرشناسه
: ایماني، بهروز
عنوان و نام پدید آورنده : آتالار
سؤزونون کؤکو و منشایي (فولکولور) ایماني. بهروز
مشخصات نشر : تبریز
انتشارات یاران 1389
مشخصات ظاهري : 1 جلد، 266ص
شابك :
وضعیت فهرستي نویسي : فیپا
موضوع :
فلکلور ترکي، قرن 14
رده بندي کنگره :
رده بندي دیویي :
شماره کتابشناسي ملي :

تالیف

ناشر: یاران

چاپ اول:1389

تیراژ:

ویراستار: احد فرهمندی

گرافیست:

چاپ و صحافی:

قیمت:

شابک:	ISBN

نشانی: تبریز **تلفن:** **فاکس**

ایچینده کیلر

سیرا	یازینین آدی	صفحه
1	گیریش	11
2	آتالار سؤزونون ادبي ديليميزده تأثيري	15
3	سؤزون قيمتي اولماز	25
4	عاشيق ادبياتيندا سؤزون قيمتي	30
5	سؤزون كؤكو و منشايي	31
6	دئييملر باره ده بيرنئچه سؤز	33
7	آتالار سؤزو ايكي آدامين	37

	دانیشیغیندا	
8	بو گونه کیمي اؤیره‌نمه‌یب، اؤیره‌نمز	40
9	آغی قارادان سئچمك	42
10	آد قازانماق	45
11	آدمدن خاتمه	47
12	آدی ایت دفترینده یوخدور	48
13	آیاغینایازماق (چیخماق)	50
14	آیدان آری، سودان دورو	52
15	آیناسی آچیلماق	54
16	آلنینا یازیلماق	56
17	آنا سودو- داغ چیچه‌یی	58
18	آنا توپراق	60
19	آند ایچمك	63
20	آجیغی توتماق	65
21	آشینین سویونو وئرمك	66
22	باغری یاریلماق	68

23	بايقوش نه اوچون پيس فالديرر؟	71
24	باريتی قورو ساخلاماق	74
25	بارماق حسابی گؤسترمك	75
26	باشی الحد دا شينا ديمك	78
27	باشينا قازان گئچيرمك	79
28	باشينا داش سالماق	81
29	باشينا دؤنمك	82
30	يئنگيم يئی	85
31	حق سؤز يئرده قالماز	86
32	اوغرونو قوجا يولا گتيره‌ر	90
33	چؤره‌يی وئر چؤركچی‌يه...	93
34	ايگيد آسديغينی كسمز	95
35	ياخشي ايگيد، ياخشي آد	96
36	تنبللیك، بدبختليكدی	98
37	اومود اولدون آيرييه، بير يئيه بير سرييه	104
38	ايتيك چتين اولار	106

39	اوشاق سیرر ساخلاماز	107
40	هره اؤز عملی‌نین آغاجین یئیه‌ر	110
41	اوجاق ایدي پیر ایدي...	112
42	بونادا شوکور	114
43	اوغرو ائله باغیردی، ...	115
44	باغلا دیلیمه	117
45	تنبل تنبل دی شاه تنبل نه دیر؟	119
46	ایندی اولدوق باشا- باش، بو حسابلا...	120
47	سؤز وار- سؤز وار	122
48	کیشی نین سؤزو بیر اولار	124
49	سؤز- سؤزدو، قالیب اونو یازانا	125
50	هشتاد داندی	126
51	شاعیرله شاهینکی توتماز	127
52	تک الدن سس چیخماز	129
53	گئده‌ر قیلینج یاراسی، گئتمز دیل یاراسی	132

54	وفالی قادینا پاخیللیق ائلەین چوخ اولار	137
55	شاه اولدون آمما آدام اولمادین	141
56	آتا نصیحتی قیلیجدان کسرلي اولار	144
57	آجیلیغین شیرین لیگي	146
58	آغ کؤینکلي آغ گؤینکلي دیر	147
59	چوخ آلدانما بو دونیانین وارینا	149
60	آللاه هئچ کسي آجلیقلا امتحان ائلەمەسین	151
61	عاغیللي جاوان ائلینین یاراشیغیدي	159
62	اؤزگەسینه قویو قازان اؤزو دوشر	167
63	تولکونون آندینا اینانماق، یوخسا ...	173
64	ایش انسانین جو هري دي	175
65	روزي وئره ن تانریدي	176
66	عاغیللي باش سالامات...	178

67	آدینی دئمه باس بئلیمه!	180
68	عاغیل تاجدا دئییل باشدادي	181
69	صبر ایله حالوا بیشر اي قورا سندن	184
70	عاغیل یاشدا دئییل، باشدا دیر	189
71	خئیره ده باخ-شره ده	196
72	دونیا وارینا بئل باغلاماق اولماز	200
73	آدام اولان یئرده میلچکده اولار	205
74	یاغ ایله شورون قیمتي بیر اولان یئردن قاچ	207
75	آللاه عم اوغلو ایله عم قیزینین کبینین...	211
76	قاپییا دئییرهم دووار ائشیتسین	215
77	قویونون یاخشي آدي وار...	220
78	قدیر آغاجي اکمك	222
79	یاخشي اوغول آتانین باشیني اوجالدار	225
80	یول یولداشي یاخشي شئي	242

	ديـر	
81	ياخشيليق يئرده قالماز	245
82	قوجايا ياييدا قيشدي	257
83	حكماوار اوزاق كرديسى ياخين	259

گيريش

آذربايجان آغيز ادبياتينين ان ياييغين اؤرنكلرينەدن اولان آتالار سؤزو ائليميزين بديعي سؤز ياراديجيليغينا درين ائتگي بوراخميشديير. آخيجي اوره‌يه ياتان شكيلده، ايفاده اولونان بو حكمتلي سؤزلرده آذربايجان خالقي اؤز معنوي دونيالارينين گؤزه‌للیكلريني، تاريخي‌نين درين‌ليكلريني گؤرور.

آتالار سؤزو هر بيرخالقين وارليغيني گؤسترەن صاف و شفاف بير گوزگودور. بللي اولدوغو كيمي، ائليميزين مدني ياشاما (حياتا) آياق آتديغي آندان بئله، خالقيميز ديرلي سؤز اينجيلريني ايپه-ساپا دوزەرك، باشقالارينا چاتديرماقلا معنوي دونيامیزا ايشيق سالميشلار.

آتا بابالاریمیزین یاراتدیغی سؤز اینجی‌لرینه، هر یئرده و هر دؤوره ده جور به جور آدلار وئرمیشلر. اونلاردان بعضی‌لرینین آدلاریني بوردا گتیرمك آرتیق مقصده اویغون گؤرونور:

«قیزیل سؤز»، «قانادلي سؤز»، «قیمتلي سؤز»، دیلین گولزاري»، «ایپه ساپا دوزولموش سؤزلر»، «عبرت آمیز ایفاده‌لر، «حاکیم فیکیرلر»، «سؤز اینجی‌لري» «ائل سؤزو»، «آتالار سؤزو عاغلین گوزو»، «حکمتلي سؤزلر»، «مثللر» و...

آراشدیریجیلارین اینامینجا، آتالار سؤزو ایله مثللر و دئییم‌لر آراسیندا بیر سیرا فرق واردیر. آتالار سؤزونون درین کؤکه و یارانما عنعنه‌سینه باغلي اولدوغونا گؤره، مثللر و دئییم‌لردن اوستون توتولور. تصادفي دئییلدیر کي، آتالار سؤزونون اوستونلویو اوندان گؤرونور، بو سؤز اؤرنك‌لري، حیاتین بوتون ساحه‌لرینه مداخله ائدیر. دؤیوشلرده، باریشلاردا، چیخیشلاردا، ایش- امك دونیاسیندا، علم- ترقي یوللاریندا اؤزونو گؤسترەن روحلاري جیلالاندیران بو سؤز اینجی‌لري، عصردن- عصره آتلایاراق، اؤز طراوتیني الدن وئرمه‌میشدیر.

دئدییمیز کیمي آتالار سؤزو نمونه‌لریني، بوتون ساحه‌لرده گؤروروك. آتالار سؤزو

قهرمانليق، محبت داستانلاريندان توتدو، دده قورقود دونياسيندا دا، بؤيوك رول اوينا ميشدير. آغيز ادبياتيميزين تملي اولان آتالارسؤزو كلاسيك ادبياتا اؤزه‌ل و مكمل تاثير گؤسترميشدير. اثرين بو بؤلومونده «آتالار سؤزونون ادبي ديليميزه تاثيري» آديندا اولان مقاله‌ده بو خصوصدا لازيمي قده‌ر بيلگي‌لر وئريلميشدير.

آتالار سؤزو، آغيز ادبياتيميزين باشقا اؤرنك‌لرينه ده، اؤز ايشيغيني سالاراق، او اثري داهادا گؤزللشديرميشدير. عادت عنعنه‌لرده، ناغيللاردا بياتي و باشقا شفاهي ادبيات نوع‌لرينده بو مزيته راست گليريرك.

بو بياتي دا اولدوغو كيمي:

اينجي بوردان،
دور بوردان
مين آتيني سور
بوردان

عاشيق مجلسده يئرين يني ده آتالار سؤزو تاتاني اليم‌لرين بو خصوصدا، بئله بير دوشونجه‌سي وار كي، آتالار سؤزونو عاشيق شعرين‌دن گؤتوره‌نده، اوندا هئچ نه قالماز، سانكي

قاتیغي چالخالاییب، یاغي آیراندان آیران کیمي. بو خصوصدا ایکي نمونه وئریریك:

عباس بو سؤزلري
دئیه‌ر سرین‌دن
آرخي وورون سویو
گلسین درین‌دن
ائل بیر اولسا داغ
خستا قاسیم کیمه
قیلسین دادیني
جاني چیخسین اؤزو
سئویلي چکسین اودونا
آتالار یاخشي ایگید یامان ه‌سي‌نین
گئنیشلیه ائتمز آدیني ساردان،
نئجه یار چونکي یامان آددان دوردویو
کیمي، مني ... ورمه‌یه
وادار ائتدي.

اوخودوغوم؛ تاریخي، ادبي، فلسفي، دیني کتابلاردا، آتالار سؤزونون تمیني گوروب، یاددا‌شت گؤتورمك قرارینا گلدیم. ایندیسه آرایی‌ب، توپلادیغیم، ناغیللاري، تاریخي روایتلري، «آتالار سؤزونون کؤکو و منشایي» آدي آلتیندا سیزه تقدیم ائدیرم. اینانیرام بو اثر دنیزدن بیر دامالادیر. اومود ائدیرم بو ایلك آددیم اولدوغونا گؤره گله‌جکده بو خصوصدا

داها دولغون، داها علمي كتابلار يازيلاجاقدير.

يئري گلديكده بير مسئله‌يه توخونماغي مصلحت گؤردوم. اودا فارس ادبياتينا عايد مثللرين و دئييم‌لردير. اوخوجولار، تورك و فارس ديللرينه عايد اولان، مثللري توتوشدوروب، اونلارين بنزرليك‌لريني سويه، مضمون و آيري- آيري درين‌ليكلريني «سؤزده يوخ، گوزده» گؤره‌جك‌لر.

سؤزومون سونوندا بو كتابين عرصه‌يه گلمه‌سينده منه ياردیمچي اولان قلم دوستوم احد فرهمندي قارداشيما تشكر ائديرم.

بهروز ايماني. 1389. تبريز

آتالار سؤزونون ادبي ديليميزده تأثيري

هاميا بللي ديركي، آذربايجان آغيز ادبياتي‌نين، بويوردون يازيلي ادبياتينا اولان تأثيري اوستون مزيت داشييارق، مثل سيزديرر. بوسيرادا، آتا ـ بابا مثل-لرينين و يا خود آتالار سؤزونون رولو دقت مركزينده دورور آتالار سؤزو آذربايجانين تكجه ادبيات و مدنيت ساحه سينده دئييل، اجتماعي و سياسي مؤضوعلاري عكس ائتديره‌ن مفكوره‌لرده ده اؤزعكسين تاپميشديرر. دئديگيميزكيمي آذربايجان شفاهي خالق ادبياتي‌نين مهم قوللاريندان اولان آتالار سؤزو، ايستر آذربايجانين بوتايينداً، ايسترسه‌ده اوتايينداً اولان يازيلي ادبياتينا اولدوقجا تأثير بوراخميشديرر. عاليم‌لريميز بو خصوصدا اولان يازيلي ادبياتيميزي اوچ اساس حيصه‌يه بؤلموشلر. ائپيك (حماسي)، ليريك (عاشقانه) و دراماتيك. من بو باره‌ده آرتيق سؤز آچماق نيتينده دئييلم، آنجاق ادبيات و مدنيتيميزين بينوره‌سي اولان شعر و نثر نمونه‌لرينده بير فاكت كيمي دانيشماق ايسته‌رديم.

يئري گلميشكن دئمه‌لي يمكي، منيم بو خصوصدا ايره‌لي سوردويوم ملاحظه‌لر يالنيز ايران آذربايجاني ادبياتينا عايددير.

آرتيق بللي ديركي، «آتالار سؤزو، عاغلين گؤزو» آدي ايله. ائل آراسيندا تانينان بو سؤز اينجيلري،بير چوخ شاعر و يازيچي‌نين الهام منبعي اولموشدور. ايراندا ياشايان تورك ديللي شاعر و يازيچيلار حتي فارس ديلينده يازديقلاري اثرلرينده‌ده آتالار سؤزو و ضرب‌المثللردن قاينا قلانيب، اؤزيارا ديجيقلاريني داها آرتيق چيچك لندیره بيلميشلر. نظامي، خاقاني، قطران، صائب، پروين خانم اعتصامي، شهريار و يوزلرجه بوكيمي داهي صنعت كارلار، آذربايجان ائلينه منسوب اولان، قاطار ـ قاطار سؤزاينجي لريميزي، آتالار سؤزو نمونه‌لريني، فارس ادبياتينا ائله مهارتله آپارميشلاركي، گل گؤره‌سن. اونلارين فارس ادبيا تيناگؤستردیگي خدمت و ارمغان ائتديگي هديه‌لر، گئنيش اوخوجو كوتله‌سي قازاناراق، فارس ادبياتچيلاري طرفيندن-ده رغبتله قارشيلانميشلار. محض بونا گؤره-ده اونلارين فارس ديلينده يازديقلاري اثرلر ديللر از بري اولاراق، كتابلار، ايسه دفعه‌لرله ايشيق اوزوگؤرموش و همين اثرلرين اوزه‌رينده گئنيش تدقيقاتلار آپاريلميشديير. منيم فيكريمجه اونلارين

ایشله دیکلری آتالار سؤزو و ضرب‌المثللر فارس ادبیاتیندا اؤزونه مخصوص یئر آچاراق، آذربایجان سبکی‌نین تانینماسینا گتیریب، چیخار میشدیر.

من بویازیدا آتالار سؤزونو، اؤز اثرلرینده عکس ائتدیره‌ن سؤزون دوغرو معناسیندا بو بولاقدان سوایچن، تانینمیش سؤز اوستادلاریمیز تورک دیلینده یازیب، یاراتدیقلاری بیر نئچه سیندن بحث ائتمکله، کفایتله‌نیرم.

آتالار سؤزوندن آرتیق بهره‌له‌نن اؤزخالقی ایله سیخ علاقه ساخلایان اصلی زنگاندان اولان، حکیم هیدجی‌نین آدی خصوصی حالدا سسله‌نیر چونکی او اؤز شعرلرینده آتا ـ بابا مثللریني اولدوقجا منیمسه میش و گئنیش بیر صورتده اوندان استفاده ائتمیشدیر:

«سو اؤز چوخورو ناآخار» و یا «سو اؤز چوققورونو آختارار مثلینه بئله» باخمیشدیر:

مثل دیرکي، سو
آختارار چوققورو
قالیر دینگه یئرلر
همیشه قورو

کیچیکدن خطادیر، بؤیوك‌دن عطاکیمي آتالار سؤزو بو صورتده ایشه آپارمیشدیر.

بوتوركه مثل ديـر،
دئيرلـــر خطـــا،
كيچيكدن كم اولماز،
بؤيوكدن عطا.

و يا:

وار خبرده‌كي، آدام بيرزادي آختاردي تاپار.

حكيم هيدجي‌نين استفاده ائتديگي آتالار سؤزونده و اؤيو دوئريجي شعرلرينده انسانلار دوغرو يولا، دوزگون لويه چكير. او انسانلارا هميشه ياخشي ليق، ياخشي يول آرزولايير. همين اثرلردن بيرنئچه‌نمونه وئريريك:

دئيرلركي، دانا
ايله، داش داشي،
تاني، ايچمه‌نادان
ايله سرد آشي.
اوجادير، يوغون،
باروئرمز چينار،
سن اول مؤوكيمي
خوار، وئرخلقه بار.

«تك قوش يووا باغلامـاز، قارتال اولساسدا» بوكيمي مثللر كئچميش زامانلاردا چوخ ايشله‌نردي آنجاق ايندي آزايشله‌نير. بيلير سيز نييه؟ بيلميرسيز قولاق آسين من دئييم: ايندي‌كي ائولنمه شرايطي كئچميشه باخاندا بيره يوز فرق ائله‌ير. كاشكي علاجيم اولايدي اونلاري بير

ـ بیر آچیب، دئیه‌ایدیم. نئجه دئییبلر: نئجه‌سن آچام ساندیغی تؤکه‌م پامبیغی ائلیمیزده بئله بیر مثل‌ده وارکی، دئییرلر: سوبایلیق سلطانلیق دیر. آتالار سؤزو و ضرب‌المثللر بعضاً گؤروسن تئاتر صحنه‌لرینه خصوصی یاراشیق بخش ائدیر. بعضی واختلار داگؤرورسن بیرتماشا صحنه‌سی بوسبوتون آتالار سؤزو ایله بزه‌نیر: بیر رادیو تماشا سیندا گلدیگی کیمی:

ـ آهان اودور گلیر، باخ سالام

ـ نه چوخ ایشله یئرسن آی قارداش

ـ «آت اؤلنه قده‌ر ایشلر»

ـ بیلیرسن منه بیرآز پول لازیم دی

ـــ وار دولت آرزولاماق دؤلتلی اولماقدان یاخشی دیر.

وئریب، جدیمیزدن خبر
بو سایاق،
محبت ائدین کافر
اولسا قوناق.
ائده‌ر ادعای طبابت
کئچل،
نه پیس دیرکی،
عالیم اولا بی‌عمل.

آتالار سؤزونون تأثیرین یالنیز شعریمیزده یوخ، بلکه‌نثر اثرلری نمونه لریمیزده تاپماق ممکن دور. ایران تورک-لرینه عاید اولان بوقیسا جمله‌لرده

بيرنئچه آتالار سؤزونون ايشله‌نيلمه سيني گؤردوكده بو حقيقته گليب چاتيريق كي، بوتشبوث ايستر شعر و ايستر سه‌ده‌نثر اثرلريميز اولسون، اونون انكشافينا، دولغونلوغونا، معنا توتومونا اؤزل اورژيننالليق بخش ائدير بو يازييا دقت ائدين:

الله بو قديم كيشيلره غني ـ غني رحمت ائله‌سين. دونيا گؤرموش بو ائل آغ ساققاللاري يئرينده، مقامينداا ائله سؤز سؤيله ميشلركي، انسانلارين لاپ اوره-يندن اولموش، هميشه ليك بئيين لرينده ساخلاياراق، بو گونلره كيمي قورويوب ساخلاميشلار. مثلا دئييرلر:

ـ اگر منيم پولوم اولماسا بونون نه‌يي ياخشي ديير:

ـ «و هيه يوزدئي يئنه بيلديگيني ائده‌جك».

ـ باخ بئله گئتسه دوستلوغوموز پوزولاجاقدير

ـ عاغيل سيز دوستدان عاغيللي دوشمان ياخشي ديير.

ـ يوخ گؤرورهم بو ايش سني ده‌لي ائده-جك، هئچ بير آللاه بنده‌سي ده تاپيلمير دئسين‌كي، ال چك بو آتالار سؤزوندن.

ـ ده يئرمان اؤز ايشيني گؤره‌ر چاخ ـ چاخ باش آغريدار.

ـ بري باخ بوسؤزون لاپ جفنگيات ديير.

ـ آکیشي من دئییرم دمدن ـ دمه، سن دئییرسن دامدان ـ دامام.
ـ آنلامادیم.
ـ آنلامازا یوزدي
ـ اینجیدین مني خداحافظ گئدیرم
ـ عاغیللي آدام دوستولوغو پوزار، آمما اؤز فیکرینده دؤنمز.
ـ سؤزون آخیریني دئي گؤروم پول وئریرسن یایوخ؟
ـ دوه‌نین قویروغو یئره دگنده گلیب آپارارسان.
ـ یوخ داها بوردا قالمارام.
ـ تئز گلیب، تئز گئده‌ن قوناغین قاداسین آلیم.
ـ آللاهین لعنتینه گله‌سن، لاپ بوغازیما یئغدین.
ـ سو میمونون بوغازینا چیخاندا بالاسیني آیاغی‌نین آلتینا آلار.
ـ نه آیاقلاردیم سني.
ـ عاغیللي آدام عاغلینا، عاغیلسیز آدام ایسه آیاغینا گووه‌نر.
آتالار سؤزو و ضرب‌المثللرین تأثیري آلتیندا یازیب، یارادان داهیلردن بیري ده هامی‌نین تانیدیغي بؤیوك اوستاد شهریار اولموشدور. منجه اونون آدیني دونیایا یایان، اونو اؤلمزلیگه قووشدوران سبب وارسا، اودا اونون آذربایجان فولکلورونداندان و شفاهي سؤز

خزينه سيندن باجاردیغي قده‌ر استفاده ائتمه‌سي ديـر. شهريار ائلي‌نين عادت عنعنه‌لر ساده‌كند محيطيني، اؤز يارادیجيليغيندا عكس ائتديره‌رك آديني اؤلمزليگه قووشدورموشدور. حيدربابا اثرينده شفاهي ادبياتيميزين بير چوخ نمونه‌لري اولدوغوكيمي آتالار سؤزونونده رولونو دويورق!

گؤز ياشينا باخان
اولساقان آخماز،
انسان اولان خنچر
بئلينه تاخماز،
آما حئييف
كورتوتدوغون
بوراخماز،
بهشت ميز جهنم
اولماقدا ديـر،
ذيججه ميز محرم
اولماقدادير.

همين اثرده بعضاً بير پارچا شعرين ايچريسينده بيرنئچه آتالار سؤزو نمونه-سينه راست گليريك:

حيدربابا نه قيزين
گؤزلري
رخشنده‌نين شيرين ـ
شيرين سؤزلري
توركو دئديم
اوخوسونلار اؤزلري،

بیلسین لرکي، آدام
گئده ر آدقالار،
یاخشي پیسدن آغیزدا
بیرداد قالار

اوستاد: کئچن گون عؤموردندي. قیش چیخار اوزو قارالیق کؤموره قالار، خان یورغاني میتیل اولماز مثللریني اؤز غزللرینده بئله ایشلهده بیلمیشدیر:

عیبي یوخدور کئچرگئده-
ر عؤموردو،
قیشدا چیخار،
اوزوقارا کؤموردو.
تورکون مثلي
فولکلورو دونیادا تك
دي
خان یورغاني کند ایچره
مثلدي، متیل اولماز

آتالار سؤزونون ایزلریني اوستاد شهریارین ایستر فارس دیلینده یازدیغي اثرلرینده اولسون ایسترسهده تورك دیلینده قلمه آلدیغي شعرلرینده آختارماق چوندا چتین دئییلدیر. او مشهور سهندیه سینده و طنز شعرلرینین بیرینده، آذربایجان ضرب‌المثللریني اؤزونه مخصوص مهارت و باجاریقلا ایشلهده بیلمیشدیر:

ـ قیشا دؤزهن، یازا چیخار
ـ صبر ایله حالوا پیشهر اي قورا سندن

ـ داغ ـ داغادا ياقدير.
ـ بو باشا بو بؤرك ياراشمير
يئر برك اولاندا اؤكوز ـ اؤكوزدن گؤره‌ر.
كيمي مثللريني و آتالار سؤزونو اؤز بديعي مصراعلاريندا بئله جانلانديرا بيلميشديرسن:
گؤيدن الهام آلالي سيرري سماواته دئييرسن
هله آغ كوركو بورون يازدا ياشيل دوندا گئييرسن
قورادان حالوا يئييدرسن
داغلي حيدربابانين آرخاسي هر يئرده داغ اولدو
داغا داغلار دياق اولدو.
بلالي باش شعريندە اوخويوروق:
بيرده بلالي باش نئچون باشينا سوپورگه باغلاسين
بؤركو قويان باشاگرك بؤركونه‌ده بير ياراشا
مثلدي يئرده برك اولور، اؤكوز ـ اؤكوزدن اينجيير،
هي دار يتلير ايپين قيرا
يولداشلا بير ساواشا.

آذربايجان آغيز ادبياتينا خصوصي دقت يئتيره‌ن شاعرلردن بيريده، ماراغالي شاعر بولود قاراچورلو سهند اولموشدور. سهند اثرلرينين اساس حيصه سيني ائليميزين مين ايللردن بيزه يادگار قالان سؤز اينجي-

لرینه حصر ائتمیشدیر. اوسازیمین سؤزو کتابینی دده قورقورد بویلارینا حصر ائتمکله، ائل آراسیندا بؤیوك شهرته مالك اولموشدور. او بیر چوخ شفاهی ادبیاتیمیزین نمونه‌لریندن بحث ائتدیگی حالدا، آتالار سؤزوندن ده مهارتله استفاده ائتمیشدیر:

آنا حاققی تانری حاققی دیر، دئیین بیر ائل مثلینی، اؤز بدیعی مصراعلاریندا سسله‌ندیره‌رك یازیر:

بو حققی تانییان،
حقی سئوه‌ن ائل
معرفتده اینجه
یئرلرده چاتمیش
آنا حقی، تانری
حقی دیر دئیه
بئله بیر بدیعی
مثل یاراتمیش.

سهند اوستاد شهریارا یازدیغی منظوم مکتوبوندادا آتالار سؤزوندن بول بول استفاده ائتمیشدیر:

ایندی اولان اولوب
کئچنلر کئچیب،
«جالانان سو بیرده
کوزویه دولماز»
«دالدان آتیلان داش
توپوغاده‌یر»

گؤز ياشي توكمكله
يارا ساغالماز

همين شعردن باشقا بير نمونه:

شاعريم دونيانى
نئچه گؤرورسن؟
دوزيئييب دوز قابين
سيندير اندا وار،
قدير بيلن ياراجان
قربان ائيله
قدير بيلمه ينه
حئيف دير ايلقار.

بو نمونه‌لردن آيدين اولموشدور كي، آتالار سؤزونون آذربايجان جمهوريتي ادبياتينا اؤزل تأثير بوراخديغي كيمي بيزيم ادبياتيميزدا معين درجه‌ده، تأثير باغيشلاميشدير. بوگون تورك ديلينده يازان هئچ بير يازيچي و شاعر و تاپماماسانكي، آتالار سؤزوندن فايدالانماسين. صحبت ميز بوخصوصدا بوقده‌ر.

سؤزون قيمتي اولماز

بؤیوک فضولي دئییر:

خلقه آغزین سیرریني هر دم
قیلار اظهار سؤز
بونه سیرردیرکیم اولور هر
لحظه یوخدان وار سؤز
آرتیران سؤز قدریني صدق ایله
قدرین آرتیریر
کیم نه مقدار اولسا اهلین
ائیلر اول مقدار سؤز
وئر سؤزه احیاکي توتدو
قجاسني خواب اجل
ائده هر ساعت سني او
یوخودان بیدار سؤز
بیر نگار عنبرین خط دیر
کؤنوللر آلماغا
گؤستریر هر دم نقاب غیبدن
رخسار سؤز
خازن گنجینة اسراردیر هر
دم چکر.
رشتة اظهاره مین ـ مین گوهر
اسرار سؤز
اولمایان غواص بحر معرفت
عارف دئییل
کیم صدف ترکیب تندیر، لؤي
لؤي شهوار سؤز

گر چوخ ايستر سن «فضولي»
عزتين آزائت سؤزو
كيم چوخ اولماقدان قيليبدير
چوخ عزيزي خوار سؤز

عصرلر بويو سؤزون مقاميني هر شئي دن اوجا توتان آتا ـ بابالاريميز. آغ بيرچك آنالاريميز، بيزه يادگار قويوب، گئتديكلري بول ـ بول سؤز اينجيلري سيرا سيندا، ضرب المثللرين يئري ـ ديري باشقا جور سسله‌نير:

عاغيللي و دوشونجه لي آداملارلا، قولاغي توكلو شخصيلري ائللريميز بئله فرقلندير‌ميشلر:

ـ سؤز آنلايان آياغا قالخسين، آنلامايان دورسون باخسين آغير يونگول سؤز باره ده بئله ايفاده ده دئييلميشدير:

سؤزوار گلر كئچر ـ سؤز وار ازه‌ر كئچر.

بونا اوخشار باشقابير مثلده واركي، دئييرلر:

سؤزوار خسته‌ني ساغالدار، سؤزده وار آدام يارالار.

باشقا بير اؤرنك:

سؤز وار ايش بيتيره‌ر، سوزده وار باش ايتيره‌ر. سؤزو تكرار ائتمه‌يي خوشلامايان آدامين ديليندن بئله بير سؤز ايشلتمك اولار.

سؤزو آداما بیر دفعه دئیه‌رلر.
سؤزون عاقبتینی بیلدیرمک اوچون آتالار بئله اؤیود ده وئرمیشلر:
یوز دفعه اؤلچ، بیر دفعه بیچ
سؤزو اول آغزیندا بیشیر سونرا چیخارت.
سؤزون گوجو، قدرتی باره ده دئمیشلر:
سؤزوار قیلیجدان کسرلی اولار.
دئدیگی سؤزه عمل ائتمه‌ین، عالیم عمل‌سیز سؤز ایفاده‌سینی دیرلی بیر مقاما چیخاران آتا ـ بالاریمیز دئمیشلر:
✶ سؤز وئرمک آسان دیر، یئرینه یئتیرمک چتین دیر سؤزو دئیه‌ن آزدیر چئینه‌ین چوخ.
سؤز باره ده الیمیزده یوزدن آرتیق آتالار سؤز و نمونه‌سی مؤجودور. ایندیسه اونلا ـ دا بیر نئچه‌سی ایله تانیش اولاق:
✶ سؤز وئرمه، وئردین یئرینه یئتیر.
✶ سؤز قوشدور بوراخسان اوچار.
✶ سؤزنه قده‌ر آغزیندادی سنین‌دیر، چیخدی ائشییه اولدو اؤزگه‌نین.
✶ سؤز آت یئره اؤز صاحبی گؤتوره‌ر.
✶ سؤز ائو اولماز، قبیرده عذابسیز.
سؤزو بوتوو، عهدی قاییم اولان آدام‌لار، آذربایجان قهرمانلیق و محبت داستانلاریندا اؤز عکسینی تاپیر. قاچاق نبی، داغلاردا، چؤللرده، خانلارین اربابلارین علیهینه مبارزه آپاردیغی

اوچون، آيلارلا، ساچ ـ ساققاليني قيخديرا بيلميرميش. نبي بير گون قونشو كندلرين بيرينده بير دللهيين يانيندا باشيني قيخديرمالي اولور. آرتيق بيلريك كي، نبي اوچون چار حكومتي جايزه قويوب اوتون يئريني دئيهن آدام پول آلاجاق ايدي. دللهك نبيني گؤرهن كيمي تانيير. قاييچي الينده نبي دن سوروشور؛ سيز قاچاق نبيسيزمي؟

نبي جاواب وئرير: بلي اؤزومم.

كيشي نبينين باشيني قورتارانداندان سونرا، سوروشور: نه اوچون دوغرو دانيشدين، قورخمادينمي؟

نبي جاواب وئرير:

آتالار دئييرلر: دوغرو سؤز، ايگيدين ياراشيغي ديير.

دللهك نبيدن پولدا آلمير، آما اونا بئله بير سؤز تاپيشريير:

نبي ايگيد اولماغينا ايگيدسن، آما چاليش باشووي هر آدامين، الينه وئرمه.

كور اوغلو داستانيندا، دا بو خصوصدا ماراقلي بير احوالات واردير.

دئييرلر: گونلرين بيرينده كور اوغلو تك و تنها دولانيرميش، قير آتين سوسولوغونو ظن ائديب، چايا ائنير. چاي قيراغيندا گيزير اوغلو مصطفي ني گؤرور. گيزير اوغلو كور اوغلونو تانيير. البته كور اوغلونو تاينيان يوخ ايدي. اونا گؤره

ده گیزیر اوغلو مصطفي بگ، کوراوغلو یا تکلیف ائدیرکي، اونونلا گوله‌شسین. اونلار گولشمه‌یینه گوله‌شیرلر. آنجاق، بو دفعه کور اوغلونون بختي گتیرمیر.

گیزیر اوغلو مصطفي بگ اونو باسیر چایا. کور اوغلو سویو سوزولموش حالدا چنلي بئله دؤنور. گیزیر اوغلودا اونو تعقیب ائدیر، او ایستیردي، گؤروسونکي کور اوغلو ده‌لیلرینه نه دئیه‌جک، حتماً اونویخدیغیني اؤز آداملارینا سؤله‌یه‌جک. آمما کور اوغلودا او یوخ ایدي، اودا یالان دانیشماق، سؤزو اؤز خئیرینه یوزماماق. کوراوغلوسازي گؤتوروب، گیزیر اوغلو مصطفي بگي تعریفله‌مه‌یه باشلایر بو خالق ترانه‌سینده دئیلدیگي کیمي:

هاي دئینده هایا تپر
هوي دئینده هویا تپر
کور اوغلونو سویا تپر
گیزیر اوغلو مصطفي بگ

اطرافدا گیزله‌نیب بو سؤزلري ائشیده‌ن گیزیر اوغلو، اورتا لیغا چیخیب، گلیر کوراوغلونون الیندن یاپیشیب، گؤیه قالدیریر دوغرو دانداء، ایگیدسن کوراوغلو ــ سن تکجه قیلینج کوراوغلوسو یوخ هم ده دوغرو سؤز کوراوغلوسوسان.

عاشيق ادبياتيندا سؤزون قيمتي

عاشيق شعرينين بارز خصوصيتلريندن بيريده، سؤزون قيمتي و مقاميني قورويوب ساخلاماقدان عبارتدير. ائل اوزانلاري سؤز صحبت مقاميني چوخ شئي دن اوستون توتموشلار. اونلار بو سؤز اينجيلريني، آغيزلاردان ائشيديب، سينه‌لرينده حك ائتديردي‌كدن سونرا بيزلره ده چاتدرميشلار. بو خصوصدا بير چوخ اؤرنك وئرمك ممكن دور آنجاق عاشيق عاببباس توفار قانلي يارادیجيليغيندان بير نمونه وئرملكه كفايتله‌نيرم:

اؤزوندن كيچييي ايشه
بويورما
سؤزون يئره دوشدر
هئچ مقدار اولماز
هر نه كي ايش گؤره
سن اؤز الينده گؤر
انسان اؤز ايشينده
جفاكار اولماز

عاشيق عاببباس توفار قانلي بير ائل مثليني، اؤز قوشمالارينين بيرينده ائله مهارتله قلمه آلميشديركي، گل گؤره سن، او سؤزون اهميتي، سؤز گوجونو اؤز مصراعلاريندا بئله سسلندیريرير:

عاببباس بو سؤزلري
دئيه‌ر سريندن
آرخي وورون سويو

گلسین درینن
ائل بیر اولسا داغ
اوینادار یئرینن
سؤز بیر اولسا ضربي
کره‌ن سیندیرار.

سؤزون کوکو و منشایي

سؤزون گوجو باره ده الیمیزده بیر چوخ روایت لر واردیر. اونلاردان بیر نمونه:
دئییر گونلرین بیرینده بیر پادشاها آناسي مصلحت گؤروب دئییر. اوغول آللاها شوکور، هر ایشین یئرینده دیر. آنجاق چالیش کي، بیر نئچه قیمتلي سؤز اؤیره‌ن، بیر گون دردیوه دیر. شاه اؤلکه‌نین سؤز

صرافلاريندان بيريني چاغيرير و اوندان سؤز ـ اؤير نه‌يه باشلايير. بير چوخ سؤزلردن سونرا، يالنيز بو بير بيت ياديندا قالير.

سن اي بوينو بوروق دوه
نه حيله قورموسان منه

بو بير بيت شعر ده ياديندان چيخماسين دئيه هميشه ديلينده زمزمه ائديرميش.

بيرگون وزير شاها توطئه قورور و شاهين باشيني اوزونو قيرخان مخصوص دلله‌يه تاپيشيريركي، اولگوجله شاهين داماريني قيرسان، من پادشاه اولاندان سونرا، سني اؤزومه وزير ائله‌يه‌جه‌يم. وزير له دللك راضيلاشير. شاه ايسه باشيني قيخديرماغا چاليشير. دللك شاهين باشيني قورتاريب، اولگوجله اوزونو قيرخماغا باشلايير. دللك مناسب بير زامان آختاريركي شاهين اولگوجله داماريني قيرسين. ايشين بو مقامينداء، شاه اؤز- اؤزونه بو سؤزو اوخويور:

سن اي بوينو بوروق دوه
نه حيله قورموسان منه؟

بو سؤزو ائشيده‌ن دللك اولگوجو آتيب يئره شاها ياللوارماغا باشلايير و دئييير: مني باغيشلا مني وزير يولدان چيخارتدي و بو حيله‌ني من يوخ، او قوردو.

بئله‌لیکله بو بیر پارچا سؤز شاهی اؤلمدن قورتاریر سؤزون هر نه دن اوجا اولدوغونو گؤستریر.

دئییم‌لر باره ده بیرنئچه سؤز

آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتینا منسوب اولان دئییم لرباره ده، بیز لرده لازیمی قده‌ر آراشدیرمالار آپاریلماییب. حتی بیرچوخ فولکولور تانینیانلاریمیز دئییم-لره آتالار سؤزونوعین ساحه ده‌گؤره‌ك، اونلارین فرقینه بارماق آراسی باخمیشلار. آشاغیداکی مثاللاردان بللی اولورکی، آتالار سؤزوایله دئییملر آراسیندا، فرق اولدوقجا مؤجودور. بواؤرنکده اولدوغوکیمی!

ـ آغاج بار گتيرديكجه، باشيني آشاغي تيكر. آتالارسؤزو..

ـ آغاج كيمي بارگتيرمك (دئييملر)

دئييملر عموميتله مجازي آنلاملار داشيير، عين حالدا آتالار سؤزونده بومسئلهيه چوخ آز ـ آز راست گليريك.

ايندي بئله بيرسورغو قاباغاگليركي، ايللربويو «دئييم لرله، آتالارسؤزونو» بير ـ بيرينه باغلايان نه ديير وهانسي اوخشارليقلار اونلاري بير ـ بير ينه قوشدوور؟ بوسؤالين جوابيندا دئمك اولاركي، هم آتالار سؤزونده و هم ده دئييملرده استعاره، ايهام، مجاز و كنايه مؤجوددور.

ايندييسه همين دئييملرين آچيقلاماسي ايله بيرنئچهسيني تقديم ائديريك:

آجي چكمك:

بيري درين اوزونتولر ايچريسينده بير موضوعدان ناراحات اولاندا دئييرلر: يازيق آجي چكير.

آجيسي ايچيني ياندير ماق:

بيري حادثه اوزره، درين آجي و در دچكنده آنجاق، بوآجيليغي هئچ بيركيسمهيه بيلديرمهيند، دئييلر: «اونون آجيسي ايچيني ياندير ير».

بعضي تورك ائللرينده بوايفادهنين باشقانمونهسيده وار.

آجيسي ايچينه چؤكمك

بیرحادثه‌دن درین ناراحات اولاندا و یا درد چوخ اتگی بوراخاندا دئییرلر: یازیقین آجیسی ایچینه چؤکوب.

آغلینا قویماق:

سؤزگلیشی ان واجب، بیر مسئله‌نی، بیرینین یادینا سالاندا و یا صحبتلر آراسی، بیر مسئله‌یه توخونانداد دئییرلر: «لاپ آغلینا قویدون» و یا ائله بیل آغلیما قویدون.

آغلیني آلماق:

آذربایجان اوزان شعرینده بو ایفاده‌یه چوخ – چوخ راست گلمك اولار نئجه‌کی، گویچه‌لی علسگر دئییر: عاغلیمي باشیمدان آلان دلبریم.

الهي گؤزه لیکدن حئیران قالاندا دئییرلر: سني گؤردوم آغلیم باشیمدان اولدو. بوایفاده تکجه بیر قادین اوچون دئییل، بلکه، ایگیدلیك، قهرمانلیق گؤسترەنلره‌ده بوایفاده‌ني ایشله‌درلر.

جان آتماق:

ان واجب بیر ایش اوچون تله سنده دئییرلر: «گؤز نئجه جان آتیر».

جاني بوینواولماق:

بونون باشقا بیرنمونه سي ده وارکي دئییرلر.

جاني بوینونادیر، قوي چکسین:

دئمك، اؤز سوچو و گناهي اوزوندن بیرایشي، آغیر چتین لیك لرله گؤرەنده دئییرلر: «جاني بوینونادیر قوي چکسین».

جاندان دويماق:

بيريسي اؤزونو بوش يئره و كيچيك مسئله‌لرده خطره سالان زمان دئييه‌لر، او ائله بيل جانيندان دويويدور.

بعضي منطقه‌لرده «جانيندان بئزمك» ايفاده سينه‌د ه راست گليريك جانيندان دويماقلا، جانيندان بئزمه‌يين آراسيندا كيچيك بير فرق‌وار، اوداجانيندان دويماق «ايفاده سينده بير آز گرك لي ليك، آنجاق «بئزمكده» گؤرونن ايش تام يئرسيز نظره گليير.

اوره‌يني اله آلماق:

يئرسيز بير موضوع وايش اوزوندن دالاشيب، بيرينين كؤنلونوسينديران سونرا، اؤز سوچونو دويوب، اونون ناراحات ليغيني آرادان آپارماقدا ايشله درلر ياخشي اولدو اوره‌يني اله آلديم.

و بعضاً باشقالاري اوآدامالا دئييه‌ر: ياخشي كي، اونون اوره‌يني اله آلدين.

چؤره‌ك كسمك:

بيري باشقاسي‌نين اوزي‌سيني كسنده بوافاده‌ني ايشله‌درلر: مثال: نه اوچون اونون چؤره يني كسدين» بير آتالار سؤزونده بومسئله باشقاجور ايشله‌نير.

ـ چؤره‌ك وئره‌ن اول، چؤره‌ك كسن اولما.

تورك ائللرينين خصوصي ايله آذربايجان آغيز ادبياتي نين «دئييم لر» نمونه-لرينده بيرنئچه سيني قئيد ائتديك،

اومودائدیریك گله‌جكده غریب كیمي، ائلیمیزین یاددا شیندا بوگونه كیمي یاشایان و آغیز ادبیاتیمیزین بارز نمونه‌لریندن اولان دئییم‌لردن تئز ـ تئز اوخوجولارا تقدیم ائتمیش اولاق.

آتالار سؤزو ایکي آدامین دانیشیغیندا

بیلیرسیز بو آتالار سوزو و ضرب المثللر نئیه بئله یاددا قالیر. اونا گؤره كي، یئرینده، واختیندا، مقامیندا دئییلیر، هدفي دوزنیشانا وورور. آنجاق دریندن كلاملاري بیلن، ازبرلي یئن چوخدور، معناسیني درك ائله ین، اوندا كي اؤیود ـ نصیحتي باشادوشوب، حیاتا كئچیره‌ن آزدیر. آتالار سؤزونون بیر اوستونلو یوده واردیركي، اودا سؤزه قناعت، ایندیكي قناعت لردن یوخ ها، یئرینده واختیندا قناعت.

بالام بو حیدر هارادا قالدي، جاماعات پول یئغیر، وار دؤولت توپلایر اودا آتالار سؤزوندن[1] ال چكمیركي، ال چكمیر. ایسته یر سن بیر كلمه آغزیني آچیب، سؤز

دئيه سن، مطلق آتالار سؤزو ايله جاوابيني وئره جكدير.

آهان اودور، گلير باخ!

---

1 ـ آرتيق آتالار سؤزو ايله مشغول اولان، يازيچي [illegible]

ـ نه چوخ ايشله‌ييرسن اي خيدر؟

ـ «آت اؤلنه قده‌ر ايشله‌ير».

ـ بيليرسن منه بير آز پول لازم دير.

ـ «وار دؤولت آرزولاماق، دؤولتلي اولماقدان ياخشي دير»

ـ اگر منيم پولوم اولماساداي بونون نه يي ياخشي دير؟

ـ «دوه‌يه يوزدئ گئنه بيلديگيني ائده جك»

ـ باخ بئله گئتسه دوستلو غوموز پوزولاجاق!

ـ عاغيلسيز دوستدان، آغيللي دوشما ياخشي دير.

ـ يوخ گؤرورم بو ايش سني ده‌لي ائده‌جك، هئچ اولماسا بير آللاه بنده‌سي تاپيليب، دئمير ال چك بو آتالار سؤزوندن.

ـ «ده‌ييرمان اؤز ايشيني گؤره ر چاققال باش آغريدار»

ـ باخ بو ياخشي سؤز دور، آغيللي سؤزه شريكم. گرك آغيللي سؤزه قولاق آساسان.

ـ سنين خئيرينه اولماسا بئله گرك آغيللي سؤزه قولاق وئره‌سن.

ـ «بري باخ بو سؤزون لاپ باشدان ـ آیاغا جفنگیات دیر
ـ آ کیشي من دئییرم دمدن ـ دمه، سن دئییر سن دامدان ـ دامما».
ـ آنلامادیم.
ـ «آنلامازا یوزدئ».
ـ بري باخ، بلکه سن عاشیق اولوبسان؟
ـ «محبت بیر بلا شئي دیر گرفتار اولمایان بیلمز»
ـ یوخ سني مطلق حکیمه گؤسترمك لازیم دیر، اینانانین منه سنین وضعیتن مني مطلق ناراحات ائله‌ییبدیر، آخي اوره‌ییم یانیر سنه.
ـ «یاغماساندا گورولدا».
ـ گئده ریك حکیمه هر شئي آیدینلارشار.
ـ «کیش ـ کیشله دووز دریدن چیخماز».
ـ اینجیدین مني خداحافظ گئدیرم.
ـ «آغیللي آدام دوستلوغو پورزار، آمما اؤز فیکرینندن دؤنمز».
ـ من سندن بیر مقدار پول ایسته‌یرم سن ده دئییر سن...
ـ «بورج ایسته‌یه‌نین بیر اوزو قارادیر، وئرمه‌یه‌نین ایکي اوزو».
ـ سؤزون آخیریني دئي گؤروم، پول وئریرسن یا یوخ؟
ـ «ده وه‌نین قویروغو یئره ده‌یینده گلیب آپارارسان»

ـ يوخ داها بورا آياق باسمارام
ـ تئز گليب، تئز گئدهن قوناغين قاداسين آليم.
آللاهين لعنتينه گلهسن، لاپ منيم بوغازيما ييغدين.
ـ «سوميمونون بو غازينا چيخاندا بالاسيني آياغي نين آلتينا آلار»
ـ نه آياقلاردیم سني.
ـ «آغيللي آدام آغلينا، آغيلسيز آدام ايسه آياغينا گوهنر».
بو گونه کيمي اؤيرهنمهييب، اؤيرهنمز

دئيير: گونلرين بير گونو شاه اسماعيل ختائي اؤز وزير- وکيل لري ايله بير کندين قيراغيندان کئچيرميش، گؤرور بير اوشاق يئره ييخيليب، دورمايان بير اوزون قولاغي (ائششگي) تومارلاير و

دئییر: ها باشینا دؤنوم، جئیران یئریشلی اولاغیم دور گؤره‌ك و....

آما اوزون قولاق یئرینندن ترپنمیرکي، ترپنمیر اوشاقدا نه حیرصله‌نیر و نه‌ده آشیب جوشور هئچ الینده اولان آغاجي دا ایشه سالمیر، دیلینده فقط (یالنیز) باشینا دؤنوم و جان کلمه‌سي اولور.

حؤکمدار اوشاغین صبرینه، حؤصله سینه لاپ مات قالیر، یاخینلیغا گئدیب، اوشاغا دئییر:

- آبالا، گل مني باشا سال گؤروم بو نه ایشدیر سني اینجیدیب، الدن سالان حیوانا جان دئییرسن، باشینا دؤنوم سؤیله‌یرسن؟

اوغلان اؤزونه مخصوص ایفاده ایله گولوب، جاواب وئریر:

- آي عمي بوراسیني، اؤزومده بیلمیره‌م آما حئیوانا جان دئمه‌یه‌یم اودورکي، دیلیم، آجي سؤزلره، یا واو کلاملارا اؤیرنمه‌سین.

بو صحنه‌ني گؤره‌ن بیر قوجا کیشي کسه یول ایله اؤکوزلریني چیخاریر، حوکمدارین قاباغینا باشلایر اوشاق دئیه‌ن سؤزلري، اؤکوزلره دئییر و اونلاري تومارلایر، ختایي اونون سببیني سوروشور، قوجا اوشاق دئیه‌ن کیمي، قاییدیب جاواب وئریر:

- پادشاه ساغ اولسون اوراسيني اؤزومده بيلميرم، آمما ايسته ميرەم ديليم ياوا سؤزلره عادت ائله‌سين.

حوكمدار، حوكم ائله‌ير، اونا بيرايكي چكسينلر. قوجا بونوگؤروب، دوشور ال-آياغا، ختايي اونو دؤودورمكدن وازكئچيب، دئير:

- بو گونه كيمي سنين كي ديلين ياخشي سؤزلره عادت ائله‌مه‌يب هئچ بوندان سونرادا ائله‌مز.

آغی قارادان سئچمک لازیمدی

باشقا سؤزله: یاخشینی پیسده‌ن خئیری- شردن، مثبتی منفی ده‌ن فرقیندیره‌بیلمک. «آغا آغ، قارایا قارادئمک» ویا «آغینا- بوزونا باخماق» ایفاده‌لرینده همین معنانین ایزلری واردیر.

قدیم اساطیره- دوالیست فلسفه سینده گویا آغ رنگ مثبت قوه‌لری، قارا ایسه منفی قوه‌لری تمثیل ائدیری (قارا باسماق، قاراقوه، گونوقارا اولماق وسایره).

«دده قورقود» دا «آغلی-قارالی سئچیلن چاغ» ایفاده سی «دان واختی، شافاق سؤکرکن، دان آتدیغی زامان، سحر زامانی، صبحون آلا قارانلیق» معناسیندا ایشلنمیشدیر.

«... آغلی- قارالی سئچیلن چاغدا، کؤکسوگؤزه‌ل قایادا داغلار گون دینده...

ديرسه خان يئرينده‌نا‌و رو دوروب، قيرخ ايگيدين بويونا آليب، بايينديرخانين صحبه تينه گليردي.»تدريجاً «آغى قارادان سئچمك» ايفادسى هم ده آخشامين دوشمه ديگينى بيلديرمك اوچون ايشله‌نمه‌يه باشلانميشديرقديملر آخشامين باشلانديغينى بيلمك اوروج توتانلار اوچون ضرورى مسئله ايدى. چونكو يانليزآخشام «افطار آچماق» يئمه يه باشلاماق اولاردى.

عادتاً بو واختى بيلديرمك اوچون توپ آتاردىلار بوتوپ آتما عادتاً هم ده يئنى ايلين باشلاند يغينى بيلديرمه يه خدمت ائديردى. خالقين ديلينده «نوروزون توپو آتيلدى» يئنى ايل باشلاندى دئمك ديرميرزا علي معجز «نوروز بايرامى» شعرينده يازميشديرقويدوچون تختهقدم نازايلهاول شاهى-جاهان، اللى مين توپ آتيليب، شهر چيراغان اولدو.

لاكين توپ سسى چاتمايان وساعتى اولمايان اوزاق يئرلرده (داغلاردا-صحرالاردا) واختي نئجه بيليردىلر؟ آغ وقارا ساب گؤتوروب ياناشى توتوردولار. بو ساپلار بير- بيرينده‌ن سئچيلمه ديكده آخشامين دوشدويو قارا رينا گلير ويئمه يه باشلايير ديلار.

او روجلوقدا آغ و قارا ساپلار بیر-بیریندن فرقله‌ندیره بیلن بوتون مدتده یئمك، ایچمك، پاپیروس (سیگار) چکمك اولمازدی. قرآندا او روج توتماق واختی حاقیندا دئییلیرکی، مسلمانلار آغ ساپ قارا ساپدان سئچیله بیلمه‌ین آلاقارا نلیق واختا قدهر گئجه‌لر یئمك یئیه بیلر.

تدریجاً بو ایفاده عمومی‌له‌شرك یوخاریداکی معنانی کسب ائتمیشدیر.

آشاغیداکی همین ایفاده‌نی هم حقیقی، همده مجازی معنادا آنلاماق اولار:

اویموش جونونه
کؤنلوم، ابرو دئر
مه‌نو
نه اعتبار اوناکی
سئچمز قارادان آغی

(فضولی)

مهری روخساریني دیل
ماهی سمادان سئچمز
، اعتباری یوخ اونون،
آغی قارادان سئچمز

(سید عظیم شیروانی)

میرزا ابراهیم زاده «حیات» پیئسینده عاباس اؤزدوستو توفیقه دئییر: «منی باغشلا هر کسین حیاتیندا ائله بیر زامان

اولا بيلركي، بوزامان او. دوستودوشمنده‌ن، آغي- قارادان سئچه بيلمز»

باش كسدي آد قازاندي

«مشهورلاشماق، تانينماق» معناسينا اويغون گلن بو ايفاده‌نين «آد آلماق»، «آد چيخارماق» كيمي ايفاده‌لر، هابئله «آد وئرمك»، «آد قويماق» وسايره. كيمي ايفاده‌لر ديليميزده گئنيش مقياسدا ايشلنمكده ديز.

معاصر ديليميزده بو ايفاده مجازي معنا آلماقلا تامامي ايله يئني مضمون كسب ائتميشديز. ايندي وطنيميزي قورومماق، علميني مدنيتيني و اكين ايشلرينده مختلف ساحه‌لرينده فداكارليق گوسترمك نتيجه‌سينده آدقازانماق ممكندور. ايندي فخري آدلار دا چوخالميشديز.

اصلینده ایسه بو ایفاده‌نین اؤزونه مخصوص ایلك معناسي واردیر. خالقیمیزین قدیم عادتلرینه گؤره، گنجلر معین. قهرمانلیق گؤستردیکده‌ن، دشمن اؤلدورمکده‌نسونرا آد صاحبي او لا بیلیردیلر. مثلاً «کیتابی دده قورقود» داستانلاریندا قهرمانلیق گؤسترە‌ن گنجلر یانلیز قورقود آتا آدقویور. «او زامانلار بیري باش کسمه‌سه آد قویماز دیلار.»

او ن بئش یاشینا چاتمیش بامسي معین شجاعت گؤستردیکده‌ن سونرا آتاسی بای بورا خالین او غوز ائللرینی چاغیردی، قوناقلاری... دده قورقود گلدی، او غلانا آدقویدو. سؤزوم دینله، بای بورا بی!... سن او غلونو باسام دؤیو او خشارسان. بونون آدی بوز آیغیرلیق بامسی بئیرك او لسون! آدینی من وئردیم، یاشینی تانری (آللا ه) وئرسین»، دئدی.

دیر سه خانین او ن بئش یاشلی آدسیز او غلو بوغا اؤلدورور. دده قورقود دیرسه خانا دئییر: «بایندیر خانین آغ میدانیندا بو او غلان جنگ ائتمیشدیر. بیر بوغا اؤلدورموشدور. سنین او غلوون آدی بوغاج (خان) او لسون. آدینی من وئردیم، یاشینی تانری وئرسین».

نفوذلو قوجالارين آدوئرمه حقوقی بير سيرا باشقا خالقلارين داستانلاريندا دا اؤز عکسينی تاپميشديير.

قديم انسان سؤزو (آدی) اشيادان آييرا بيلميردی. آدبير نوع انسانين اؤزؤ يا روحو حساب اولونوردو. بو اينام شر قده ر آوروپا دا گئنيش ياييلميشديير. ناغيل و افسانه‌لرده قهرمانلارين بعضاً اؤزآدلارينی گيز لتمه‌سی، رقيب دئمه‌مه‌سی بونو نلا علاقه‌دار ديير.

آدمه‌ن خاتمه کيمي بئله اولوب، بئله اولاجاق

باشقا سؤزله: اولاً آخيرا، بو تون زامانلاردا، دونيانين يارانماسيندان بو گونه کيمی دينی روايتلره گؤره آدام بيرينجی، خاتم ايسه سونو نجو پيغمبرين آديدير سونونجو پيغمبر دئديکده محمد(ص) (اونا «خاتم الانبياء» دادئييرلر) نظرده توتولور. طبرينين مشهور «تاريخينده گؤستردیگينه گؤره» تانری تعالی آدمه اونون اوچون «آدم» آد وئردیگی، اونويئرين عدمينده‌ن ياراتميشدی (قديم

قیبتی دیلینده « عدیم- یئرین تورپاغی، تورپاغین قاباغي، اوست قاتی دئمك ایمیش. همین معنادا «عدیم»

میرزا ابراهیم زاده-ین«حیات» پیئسینده بئله بیر دیالوق واردیر؛

«عباس: نه اوچون منیم سعادتیم، خوشبخت لیگیم باشقا بیر یسینین فلا کتی، بدبختلیگی ایله باغلی اولسون؟

سلیمان: بئله دیر، عزیزیم! آدمه‌ن خاتمه کیمی بئله اولوب، بئله ده اولاجاق».

آدی ایت دفترینده یوخدور

حورمتلی اولمایان،سایا- سایيلمایان آدامیلار حاقیندا کسکین منفی معنالار ایشله‌دیلیر.

ا. ب. حق وئردينين «مطروب دفترى» حكايه سينده بئله بير سؤز ايشله ديلير:

«قاسيم عمى، دور قاپينى جفته له، قورخورام آدين يازيلا دفتره».

آدى آد دفترينه («مطروب دفترينه») يازيلماق، دوشمك واختى ايله عوامين نظرينده بير بدبختليك، مصيبت كيمى قيمتلنديريليردى. همين حكايه ده گؤستريليركى، كندين حؤرمتلى سيمالاريندان اولان قاسم على دئييير: جماعت! بيز ايندييه‌دَك دولتين هئچ بير امرينده‌ن بويون قاچير ماميشق: قيزيل پولو، توستو پولو، دئيمه وئر پولو... هاميسينى اؤز واختيندا وئرميشيك... آما ايندى بير دفتر گتيريب وئريبلر ميرزه‌يه. دئييرلر، گرك جمعى كنده آنادان اولان اوشاقلار بو دفتره يازيلسين. دفترينده آدينا «مطروب دفترى» دئييرلر. قارداش، بيزيم اوشاقلاريميزين آدلارينين او دفترده‌نه ايشى؟ صاباحدا گله جكلر كى، گلين آروادلار ينيزين آدلارينى يازديرين. جانيم، روسون بيرى منيم نييه آروادىمين آدينى بيلسين؟ دو غروسو، بيز بو مطروب دفترينى قبول ائله يه بيلمه يه جييك».

بئله ليكله، آدين دفتره دوشمه سينه اوغورسوز بير حادثه كيمى يانا شيلديغيندان آد دفترى دانيشيق ديلينده كسكين منفى معنا كسب ائده‌رك ايت دفترى

شکلی آلمیش دیر. آدین بو دفتره یازیلماسی، دوشمه‌سی بیر بدبختلیکدیرسه؟ او رایا دوشمه‌مه‌سی داها دهشتلی بدبختلیکدیر. یعنی نه قدهر ذلیل، زاوالیدیرکی، آدی هئچ ایت دفترینده یوخدور.

میرزا ابراهیم زاده‌نین «یاخشی آدام» پیئسینده صنم اؤزقیزینا دئییر: «... هانسی آغلی اولان آدی- سانلی اینجی ناری قویوب گئده ربیر ایت دفترینده آدی اولمایان داش یونانا؟»

آیاغینایازماق (چیخماق)

ایفاده «حسابینا، آدینا، عنوانینا عاید ائتمك» معناسیندا ایشله‌نیر. دیلیمیزده هابئله عینی معنادا « آدینا یازماق (چیخماق) » ایشله دیلیر.

اؤزمنشاء اینه گؤره بو ایفاده معاصر معنادا کی «آیاق» ایله یوخ، «عادی سؤزوایله باغلیدیر. ایش بو راسیندا

ديرکی، قديم تورك ديللرينده هر ايکی سؤزون کؤکو عينی آی، ائی، آد، آت، ائد، ائت عنصروندهن عبارت اولموشدور و بو عنصر معاصر «آد» معناسی بيلديرميشديير. بوراداکی آياق، ائله «آد» دئمکديير. ماحمود کاشغرلينين ديوان لغتينده «آياق آياماق» ايفادهسی آد (و يا لقب) وئرمك (بير نوع «آد آدلاماق« و يا «لقب لقبه مك») معناسيندا ديير.

قديم تورك ديللر يندهآي، آد، ائد عنصرو «دئمك»، «دئييم» معناسيندا آيتماغ، آييتماق، آيتمك، ائتمك واحدينين ترکيبينده اؤزونو گؤستريير. بو عنصرو ظارافاتچيل، بامزه (آدام) معناسيندا ايشلهنن «آيناق» سؤزونده تصادوف ائديلير.

محمد فضولینین «بنگ و باده» اثرينده «مئی ايله بنگين مباحثهسی» بؤلمهسينده «مئی ائديير»، «بنگ ائديير» («دئييير» معناسيدا) جملهلری تکرار-تکرار (دؤنه-دؤنه) ايشلهنير («ائديير» واحدينين کؤکو «ائد» سونرالار ديل قانوني تاثيری ايله «دئ» شکلينی آلميشديير).

گؤستريلن «آبا-قينا يازماق» سؤزو مشهور «آياما» (آدلانديرما و يا لقبلنديرمه) سؤزونون ترکيبينده عينی معنادا چيخيش ائديير.

دئمه لی، «آیاغینا یازماق» ترکیبینده کی «آیاق» سؤزو «تصادفی سس اویغونلوغو» نتیجه‌سینده بدن عضو «آیاق» ایله اومونیم نسبتینده دیر.
معاصر دانیشیق دبلینده بو سؤز ایلکین معنا دا آز-چوخ اوزاقلاشدیریلمیش شکلینده ایشله‌دیلیر. مثلاً، «آیاغیندا قالماق»، «آیاغیندانه قده‌ر بورج وار» ایفاده‌لرینده بو اوز اقلاشما حبس ائیلیر. لاکین هر حالدا بورا دا دا «آد» معناسی اوستوندور: آیاغیندا-یعنی «آدینین قاباغیندا».
محمد اسماعیلین بیر شعرینده دئییلیر: « منیم پیسلیگیمده، یاخشیلیغیمدا
سنین آیاغینا یازیلیر، وطن»

آیدان آری‌سو دان دو رو

ایفاده مجازی معنادا-معنوی صافلیق، تمیزلیك، پاکلیق معناسیندا ایشله‌نیر. عادتاً خالق ایفاده‌لرینده محکم بیر منطق، سؤزلر آراسیندا داخیلی معنا رابطه‌سی اولورکی، بو جهت ترکیبده مشاهده ائدیلیر. بورادا بیر منطق یوخدور. گمان ائتمك اولارکی، بو ایفاده یالنیز، آهنگ، قافیه خاطیرینه ایشله‌نمیشدیر. لاکین

عادتاً بئله اولمور. ديل تکجه گؤزللیک اوچون موجود اولابیلمز. دیلین اساس مقصدی انسیته خدمتدیر.

خالق ایفاده‌لرینده آردیجیل گلن ترکیبلر یاخین، یادا عکس معنالی سؤزلردن تشکیل اولونورکی، معین مقایسه و یا قارشیلارشدیرمایا (گئنیش معنادا) خدمت ائده بیلسین. لاکین «آی» و «سو» مفهوملاری آراسیندا هئچ بیر منطقی علاقه یوخدور وبو سؤزلر عادتاً بیر- بیر ایله قارشیلاشدیریلمیر. اونا گؤره بعضاً «سودان دورو» یوخ، «گوندەن دورو» ایفاده‌سی ایشله‌دیلیر. آما بوسون ایفاددە ده بیر منطق یوخدور، «گوندەن دورو بیر لشمه‌سی هئچ بیر معنا ایفاده ائتمیر.

ایفادەین داها دوغرو و منطقی شکلی. «کیتابی ددە قورقود» داستانلاریندا وئریلمیشدیر. «بامسی بئره‌ك بویوندا گؤستریلیرکی، ددە قورقود ده‌لی قاراجا دا دئییر: آیدان آدی، گوندەن گؤرو کلو قیز قارداشین بانی چیچه‌یی بامسی بئیره‌گه دیله‌میه گلمیشم».

بورا داهم منطق جهت («آی« ایله «گون» سؤزلرینین قارشیلاشدیریلماسی« هم ده ائستئتیك جهت (سس تکراری: بیر ینجی ترکیبده «آ« سسلرینین، ایکینجی ترکیبده «گ» سسلرینین افاده سي واردیر. لاکین

دیلیمیزده «گؤروکلو» سؤزونون تعغیر تاپماسي نتیجه‌سینده ایفاده یوخاریداکی شکلی آلمیشدیر.

بو ایفاده‌نین مختلف واریانتیلاریئله دا تصادف اولونور. س. رحیم اوفون «قافقاز قارتالی» رومانیندا دئییلیر: «... اعلا حضرت همیشه اؤزونو دورولدا-دورولدا باتاقلیقلاردان چیخاریب اؤزونون «آیدان آری، گونده‌ن دورو» اولدوغو قناعه‌تینه گلیردی».

عاطف زیناللی «قانونلاریم» شعرینی بئله باشلایر:

سن ائی منیم آیدان آری،
گؤنده‌ن دورو.
پاك مقدس قانونلاریم!...
بختیار وهابزاده یازیر:
بوردانه ریاء وار،
بؤهتان، نه کین
سؤزلر آیدان آری
گونده‌ن دورودور.

آیناسی آچیلماق.

باشقا سؤزله: کئفی، احوالی یاخشیلاشماق، ساغالماقدا اولماق، بوراداکی «آینا» سؤزو قدیم زامانلادا (آینا، ائینه شکلینده) انسانین احوالینی، ساغلاماق وضعییه تینی عکس ائتدیریردی. «آینا سؤزو نون دیلیمیزده ایشله‌نن معناسی شر قوه‌لره قارشی مبارزه ایله باغلیدیر. مؤلف «آینا» سؤزونون قدیمده قورخو احوالی- روحیه‌سی یارادان، ساغلاملیغا ضرر ووران بیر شر قوه ابلیس ده بو معنا ایله علاقه‌دار دیر.

قدیم و یئنی تورك دیللرینده بو سؤزون ایدی، ایده، ایزه، ایه، اَیه، ییه («مالین ییه سي اولماز» آتالار سؤزو)، ایبه، اَبه (بوردا ندا «اَبجی»، «ابجیکیك»)، ایئ وسایره. شکیلرینده جناب، آغا، صاحب، آنا، شیطان، روح، کؤی معنالاریندا ایشله‌ندیگی معلومدور بئله لیکله آیناسی آچیلماق اصلینده گؤیون اؤزونون آچیلماسی معنماسیندا اولوب، سونرالار مجازی معنا کسب ائتمیشدیر. دیلیمیز ده کی «اوزو توتولماق»، «توتقون گؤرکم» و سایره

تیپلی چوخلو ایفاده ده بونولا باغلي‌دیر. بعضی تورك دیللرینده «آینالاماق» فعلی خسته‌نی ساغلاتماق اوچون اونوسئون بیر شخصین اؤزونو قوربان وئریب خسته لیگی اؤزونه آلماسي معناسیندا ایشله‌نمکده دیر. (دیلیمیز ده «آزارین منه گلسین» ایفاده‌سي همین اینامین ایزلرینی یاشاتماقدادیر). تاریخده‌ن معلومدور کی، وقتی ایله بابور شاه آغیر خسته اولان اولان اوغلو اوچون «آینا آلمیش» ایدی.

سونرا لار بو عادت آرادان چیخمیش گئت- گئده زارافاتا چئویلمیشدیرکی، بونولادا «آینا» (زارافتچیل،) سؤزو یارانمیشدیر. ایفاده‌نسبتاً قدیم واریانتی «ائینی آچیق»، «ائینه آچیق» شکلیند ائوه قاییندیم. بشیر عمر ایله گؤروشدوم «ا. حاجی زاده‌نین «طیاره کؤلگه‌سي» رومانیندا دئییلیر: «مبینین ائینی آچیق ایدی. بو گون یئنی ایشه گیر میشدی». معاصر دیلیمیز ده بو ایفاده اساساً «آیناسی آچیق» (آیناسی آچیلماق)، هابئله «ائینی آچیق» (ائینی آچیلماق) شکلیند ایشله‌دیلیر.

آلنینا یازیلماق

باشقا سؤزله، آيدين شكلينده گؤرونمك، اوزونده‌ن معلوم اولماق، گيزله‌ديلمه‌سي ممكن اولماق، عادتاً انكار قؤرمادا («آلنينا يازيلمايیب كي») ايشله‌ديلير. ايفاده‌نين بو گؤستريلن معناسي قديم بير عادتله علاقه‌ديردير: قديملر ده باشقالاريندان سئچيلمك اوچون محبوسلارين آلينلاريندا خصوصي دامغا ووروردولار و بو دامغانين يئرينين بيتيشمه‌سي اوچون بورا باريت سورتوردولر. او دوركي، بئله دامغا عؤمور بويو آلنيندا قالير واونون جاني اولدوغو بيلديريردير. يوقدار قانون روسيادا 1863- جو ايلده لغو ائديلميشديير.

«آلنينانه يازيليبسا اونو گؤرمك» - ديني ايفاده ديير. اسلام دينينده «آلين يازيسي» ايفاده‌سي «قدر»، قضا- قدر»، «تقدير» معناسيندا ايشله ديلير. «آلين يازيسي» او دئمك ديركي، بودنيادا شخصين بوتون حياتين، معنويتيني، تانري اداره ائديب استقانتلنديريردير. او دوركي، يامانليق و ياخشيليق، جزا و بخشش تانرينين ايراده‌سينده‌ن آسيليديير. قراندا دئييلير: «بيزيم باشيميزا آنجاق اوشئي گلير كي، اونو تانري بيزيم آلنيميزا يازيلميشديير.» (9- جو سوره، 51 جي آيه).

«اصلی و کرم» داستانیندا کرم له‌له‌یه بئله دئییر: باخمازمیسان آلنیندا کی یازییلا، تورپاق دولموش قولاغینا، گؤزونه...

آناسینین قارانیندا اؤیره‌نمک.

بو ایفاده مجازی معنادا چوخ کیچیک یاشیندا، لاپ کؤرپه ایکن بیلمک، خبردار اولماق معناسیندا ایشله‌نیر. دینی ایفاده دیر. گویا عیسی پیغمبر آناسینین قارانیندا ایکن توراتی و انجیلی اویره‌نمیشدی. تورک خالقلارینین اولو بابالاری او غوز حاقیندا روایتلر ده‌ن بیریندن گؤستریلیر کی، او هله آناسینین قارنیندا تانرینین آدینی اؤیره‌نیب ذکر ائدیردی.

ایفاده ادبی- بدیعی دیلیمیز ده مختلف شکیلرده ایشلنیر. اَ. ولی زاده‌نین «بوداغین خاطیره لری» رومانیندا دئییلیر: «... بیلر مسئول وضعیتلری اداره ائله‌مه‌یه آنالارینین قارنیندا اؤیره‌نمه میشلر».

جعفر جبارلی‌نین «سئویل» پیئسینده بئله بیر دیالوق واردیر: «بالاش: ... سن تانرینین بوش بیر یئریشینی یئریه بیلمیر سن، دانیشاندا دیلین دولاشیر، بیر سوفره دوزلتمه‌یه بیلمیر سن، تانرینین بیر پور تاغالینی سویابیلمیر سن.... سئویل:

بالاش... سن منی بیر یئره چیخارمیرسان هر گاه سن منی اؤزونله آپارسان آدام آراسینا چیخاهمیش اولارسان، بیر یول بیلمرم، سونرا منده باشقالارینا باخیب اؤیره‌نره‌م ، هله بو شکیلده آرواد، بیلدیکلرینی آناسینین قارنیندا گتیرمه‌میشلرکی».

آنا سودو- داغ چیچه‌یی

ادبی بدیعی دیلیمیزده گئنیش یاییلمیش بو افاده منشاءجه «کیتاب-دده قورقود» داستانلاری ایله علاقه‌دار دیر. داستانلاردا بو ایفاده بیر قده‌ر باشقا شکیلده دیر. «دیرسخان او غلو بو غاجین بویو» ندا گؤستریلیرکی، آتاسی طرفیندن آغیر یارالانیب چؤلده قالمیش بو غاج «بوزآتلی، یاشیل دونلو خیزیرا ایلیاس» دئییر: داغ چیچه‌یی آنا سودو ایله سنه ملحمدیر». بو طرفده آنا قیرخ قیز ایله بیر لیکده او غلون آختاریب واونو اؤلو مجول حالدا تاپیر. یارالی بو

غاج آنا سینا دئییر: «... آنا، آغلاما گیل، منه بو یارادان اؤلوم یوخدور، قورخما گیل!... داغ چیچه یی، آنا سودو منه ملحمدیر».سو نرا تصویر اولونورکی، «... قیرخ اینجه قیز یاییلدی، داغ چیچه یی دؤشوردولر. او غلانین آناسی اجه ینی بیر سیخدی، سودو گلمه دی، ایکی سیخدی، سودو گلمه دی، اوچونجوده ائله- ائله دی، قانی دولدو. سیخدی سودله قاریشیق قان گلدی». همین داستان اساسیندا یازیچی م. رضا قلی زاده «آنا اوره یی، داغ چیچه یی» آدلی حکایه یازمیشدیر. بوردادا «آنا سودو ایله داغ چیچه یی»نین یارا یا ملحم اولماسیندان بحث ائدیلیر.

بالاش آذراوغلو «منه ائله اوره‌ك وئرکی...» شعرینده یازمیشدیر:

دیشدیلر قلبینی
انسانین.
نه آنا سودو، نه
داغ چیچه یی،
ساغالدا بیلمه ین
بیر اوره یی
عوض ائتدی
یئنی سی.

آنا توپراق مقدسدیر

دیلیمیزده ان مقدس و عزیز مفهوملار «آنا» ایله علاقه‌لندیریلیر: آنا وطن، آنا دیل، آنا سودو و سایره.

توپراق، یئرین «آنا» حساب ائدیلمه‌سی اکینچی‌لیك تصرفاتینین میدانا گلدیگی چوخ قدیم دؤورلرله علاقه‌داردیر. بیر چوخ قدیم خالقلارین افسانه و اساطیرلرینده یئرآنا (قادین)، گؤي ایسه آتا (کیشی) شکلینده تصویر ائدیلیر، حیاتین ایسه آنا توپراغین آتا گؤیدن حامله اولماسی نتیجه‌سینده یارانديغی گؤستریلیر. بو اینام ان قدیم سومئر، بابیل، افسانه‌لرینده اؤزونو گؤستریر. هابئله قدیم هیندچین اساطیرلرینده یئر آنا (قادین) حساب ائدیلیر. مشهور تاریخچی

پلوتارخ يازيردیركی، گؤي اوتاليق، يئر آناليق وظيفه‌سينی يئرينه يئتيريير، ياغيش سايه‌سينده يئر حامله اولور و محصول ميدانا گلير.

قديم ديللرده (سومئر، بابيل، هند، يونان) يئرآنلاييشينی بيلديره‌ن سؤز قديم جينسينده ايشله‌ديليردی. بو جهته‌ن قديم مصر ديلی مثتسنا ايدی. مصرده ياغيش ياغما ديغی اوچون يئر كيشی، گؤی قادين تصوور ائديليردی. آنا تورپاق اصلينده بؤيوك آنا، قاری ننه ايفاده‌لرينده شخصلنديريلير. بو تصور ميلادان مين ايل قاباق هيندیستاندان بالكانا كيمی بو تون دوغو (شرق) اؤلكه‌لرينده گئنيش ياييلميشدی.

زردشتليكده هرمز گؤی حساب ائديلير كی، يئر (تورپاق) اونون آناسی، اود اوغلو، سو ايسه قيز يديير. بوتون يارانميشلارين آناسی تورپاقدير

معاصر ادبی- بديعی ديليميزده بو ايفاده داها ايشله‌نير. بختيار وهاب زاده «چؤره‌ك» مقاله‌سينده يازير: «تورپاغا ساده جه تورپاق‌كيمی باخانلار اونون نه اوچون «آنا تورپاق» آدلانديغينين فرقينه وارماز، اونون اوغروندا لازم گلرسه، اؤلومه گئتمه‌ين ضرورتينی‌ده درك ائده بيلمزلر... چؤره‌ين انصافسيرجاسينا اصرافينا يول وئريلمه مه ليدير. بيز

بونو نلا آنا میز تورپاغی واونون اوستونده چکیلن لسان زحمتینی قورومش اولایق».

رسول رضا یازیر:

باخیب یارالارینا
عزیز، آنا تورپاغین
آغلاییب هؤنکورموشم.

فکرت. قوجا «تورپاغیمین پایینز» شعرینده دئییر:

هر کس زحمتی ایله شهرته چاتیر،
اونون چون تورپاغا آنا دئییرلر.

سونرا لار «آنا» سؤز و اراضی آدلاری ایله تانیشدیریلیب ایشله‌نمه‌یه باشلامیشدیر: آنا وطن، آنام آذربایجان، آنا یورد.

عیسی ملك زاده «دده پالید» اثرینده دئییر: «تورپاق یاراندیغی گونده‌ن حامله‌دیر. بتینده توخومایا لاندیریر، جوجردیر، سؤنرا زئج یئره قویوب، کؤرپه‌سینی دونیا یا گتیریر، اونو امیزدیریر، یئد یزدیریر، اوناجان وئریر. تورپاغا «آنا تورپاق» اونا گؤره دئمیرلرکی، اونون اوستونده عؤمور سورورلر، سئویب- سئویلیرلر، کوسوب باریشیرلار؟ یوخ، قارداش، یوخ! تورپاغا اونا گؤره «آنا تورپاغ» دئییرلرکی، اود آنا محبتلي دیر، آنا سخاوتلي دیر، اولار جانلي دیر».

آند ايچمك

تد قيقللاردان معلوم اولورکی، بوراکی «آند» سؤزو اصلينده «قان قارداشی» معناسيندا ايشلهنن «آندا» سؤزونده‌ندير. «آندا» سؤزو مغول ديلينده اولوب، همده «عمی، دايی» معناسينی وئرير. مغوللار دا «خوش گلدينيز» دئمك مقامينda «آندا» دئييرلركی بونون دامعناسی «قارداشيمسان و عزيزيمسن» دئمكدير. قديم تورك خالقلار ينين و مغوللارين بير عادتينه گؤره، اسيرلری باشقا- باشقا قبيله‌لردن اولوب قارداشلاشماق، دوستلاشماق ايسته‌ين ايكی شخصين هر بيری اؤزقولونون دامارياندان کسر و آخان قانی بير جاناغا ييغاردياللار. سونرا ايسه بو قانی سود و... قاريشديريب هر بيری برابر مقدارda ايچردياللر. بو مراسم بيته‌ندهن سونرا اونلارين هر بيری ديگرينين قبيله‌سينده قارداشلیغينين بوتون حقوقلارينی الده ائدير، دوغما قارداشدان فرقلندريلميردی. «آند ايچمك» ايفاده‌سی بو عادتله علاقه‌دار ديير.

م. ح. تهماسب «گؤر او غلو» داستانیندا بحث ائده‌رکن گؤستریرکی، چنلی بئلده « شرابدا ایچیلیر، حتی آندا ایچمك بئله باده ایچمك شکلینده دیر».

اوزون مدتلی ساواشلاردان سونرا مادلار ایله لیدییالیلار آراسیندا صلح باغلانماسیندان بحث ائدرکن هئرودوت گؤستریرکی، بو خالقلار دا آند ایچمکله مقاویله باغلاییبلار. اونلار دریلرینی کسیب بیر-بیر ینین قانینی سوروب ایچمکله بومقاویله‌نی قوه‌یه‌مینمیش حساب ائدیردیر..

پروفسور ح. محمد بیلی «نصر الدین طوسی» کیتابیندا یازیرکی، رشید الدینین (1247- 1318) «جامع التواریخ» اثرینده گؤستریلدیگینه گؤره عمر خیام، حسن صباح و نظام الملك مکتب یولداشلاری اولموشلار. بونلار اؤزدؤورونون عادتی اوزره بیر-بیرینین قانینی ایچرك «قان قارداشی» اولموشلار. اؤز آرالاریندا سؤز قویوبلارمیش کی، اگر بونلاردان هانسی بؤیوك بیر خدمته چاتسا، اوبیری قالان «قارداشلارینا» کمك ائتمه‌لیدیر.

آند ایچمکله قاردا شلاشما عادتینین قالیقلارینا معاصر دؤورده تصادف ائدیلیر «آدامالار و آغاجلار» اثرینده او خویوروق: «بیز بیر-بیریمیزین بارماغیندان قان سوروب قارداش

اولدوق». و. یانین «باتی» رومانیندا ایکی مغول دویوشچو سو حاقیندا دئییلیر:

«... اونلارین ایکی سیده بیچاقلارینی چیخاردیلار، بیر بیرلرینین بیچاغینین تییه سینی یالاریلار، بیر- بیرلرینین یاناقلارینی ایله دیلر، سونرا قوجاقلاشاراق میداندان سیغه قارداش - «آندا» کیمی چیخیب گئتدیلر».

آجیغی توتماق

معلوم دورکی، دیلین تاریخی انکیشافی گئدیشاتیندا مجرد معنالی سؤزلر اصلینده ساده سؤزلردهن تؤرهنمیشدیر. قدیم دؤورلرده «آجیق» سؤزوده ساده بیر وارلیق جیگر، آغ جیگر قارا جیگر آدینی بیلدیریردی، سونرالار همین وارلیقلار باغلي معنوی رواني حاللاری (حدت، کدر، غضب، غیض سایره) بیلدیرمهیه باشلامیشدی. بئلهلیکله، آجیغی توتماق اصلینده جیگرینه تاثیر گؤسترمك معناسیندا اولموشدور خاطیرلاداق کی، جیگر ده باش وئرهن فیزیولوژی دیشیك لیکلره اورقانیزمین دیگر عضولرینین فونکسیا

سینا (ود اقلارین چانلاماسی، نفس دارالماسی و سایره) سبب اولورکی بوتون بونلار معاصر دؤرده «آجیغی توتماق» ایله علاقه لندیریلیر. بعضی- تدقیقاتچیلار آجیق سؤزونو «اؤفکه» (جیگر) کیمی ایضاح ائدیرلر.

«ددە قورقود» داستانلاریندا دئییلیر:

«اویله دئگج قاراجا چوبانین آجیغی توتدو دوداقلاری تپسیردی»

آشینین سویونو وئرمك

باشقا سؤزله: جزالاندیرماق، ازیشدیرمك، محو ائتمك. قدیم لرده آش عمومیتله، یئمك، خؤرەك معناسیندا ایشلەنیرى. اؤلو اوچون اؤلو آشی بیشیره رو اونو اؤلونون اولدوغو یئره (اوللر داخایا، سونرا لار قبرین اوستونه) آپاریب قویاردیلار کی، اؤلو آج قالماسین. بو عادتین اسلام دینی ایله علاقه سی یوخدور.

قديم خزرلر اؤلونون باش طرفينه ايكي قاب عادتا گيلده‌ن دوزه لديلميش كوپ قويور دولار. بونلارين بيرينده خؤره‌ك (آش)، ديگرينده ايچكي (سو، بعضاً ده چاخير و سايره) او لاردي،بعضي آرخئولوژي قازينتيلار بونلاردان علاوه قبره ات (حتي بوتون و جمده‌ك) ده قويولدوغونو معين‌لشديرميشديير.

«دده قورقود» دا كافرلر سالور قازانى «و ستاق» ائتديكده او نوبير قويويا ساليرلار. «تكورون عورتى» او نون يانينا گليب «يئر آلتيندا» نه يئييب-ايچديگيني سو روشور، قازان دئييير: «اؤلو لرينه آش وئردیگین واخت اللرينده‌ن آليرام». آرواد گئديب ارينه شكايتله‌نير كى، قازان «اؤلولريميز اوچون وئردیگیميز آشى اللرينده‌ن چكيب آليب يئييرميش».

«دده قورقود» دا گؤستريلديگينه گؤره اوروز آتاسى قازانا دئييركى، آنام «اوچ آيدا وارمازسام، اؤلدويومو اول واخت بيلسين! آيغير آتيم بو غازلاييب آشيم وئرسين». سونرا لار اؤلو نون اؤزونه يوخ، دفن مراسيمينده اشتراك ائده‌نلره وئريلمه‌يه باشلاميشديير. او دور كى، آشينى وئرمك اصلينده اؤلن شخصين روحونون خلاصى اوچون يئمك بيشيرمك وئرمك (سونرالار «احسان وئرمك») دئمكديير،

دئمه لی آشینی وئرمك شخصین اؤلدویونو ایقرار ائتمکدیر کی، ایفاده‌نین یوخاریدا کی مجازی معناسی بورادان تؤره میشدیر. یوخاریدا کی ایفاده سونرا لار مختلف دییشمه‌لره معروض قالیب، یئنی-یئنی اؤرنك‌لر کسب ائتمیشدیر: آشینی بیشیرمك آشینین سویو نو وئرمك آشینی دمه قویماق، الینین سویونو گؤسترمك، آشی بیشمك. («عاشیق، آشین بیشدی، گل!...)

عبدالله. شایق-ین «یاخشی آرخا» اثرینده دئییلیر:

اولسون ایکی گؤزوم کؤر،
ایندی بیرجه دایان دور،
بیر گون اوزوب باشینی
بیشیره‌رم آشینی

باغری یاریلماق

باشقا سؤزله: برك قورخماق، دهشته گلمك، اؤلمك. ایفاده دیلیمیزده چوخ ایشلکدیر. میرزا علی اکبر صابرده‌ن مثاللار:

قورخدوم آی آمان یاریلدی باغریم...

** باغریم یاریلیر خنجری-بورانینی گؤرجك... قیشقیریب باغرینی دا یارما، اوشاغدیر اوشاغیم. «باغیر» سؤزو لغتلرده «قاجییر» مجازی اولاراق: دؤش، سینه، اؤره‌ك، قلب) معناسیندا شرح

اولونور. لاکن ديلده «قاراخيری (اوره‌يی، قلبی) ياريلماق» ايفاده‌سی ايشلنمير. بير سيرا مجرد آنلاييشلار عمومي بدن عضولری آدلارينين مجازی معنادا ايشله‌ديلمه‌سی اساسيندا يارانميشدير. مثلاً، سئوگی حيسی اوره‌کله پاخيللیق حيسی قارينلا («قارنی آغريماق») و سايره. علاقه‌دار ايفاده ائديلير. اصلينده قورخو، قورخا قليق آنلاييشی جيير- باغير لايوخ، «اؤد»له علاقه‌داردير. («قورخودان اؤدو آغزينا گلدی»). قورخماق حالی اؤدو ياريلماق (نتيجه‌سی: قورخودان سارالماق) ايفاده‌سی ايله باغليدير. ايفاده‌نين اصلی «اؤدو ياريلماق» ديير.

ف. صادق زاده‌نين «ايلك توفنگ» اثرينده دئييلير:

«قاباقدا اکي نين کؤلگه‌سی اوستونده هامينين اؤدو ياريلدی». لاکين بو ايفاده گئنيشلشميشدير. اصلينده بو ترکيب فارس ديلينين «زهره چاك» (اولماق) سؤزونون ترجمه‌سيدير. «اؤد» سؤزو فارسجا «زهره» دئمکديير، «چاك» ايسه «يرتيق» معناسيندا ديير. «زهره چاك» حرفن «اؤدو يرتيلميش» دئمکديير.

ويدادی ايله دئييشمه‌سينده واقيف دئميشديير:

ظاهو اولور ایکی
شخضی- غضبناك،
الرینده شئش پر،
چاپاك و چالاك.
اونلاری گؤرنده زهرین
اولور چاك،
قوتون قورور، نیطقین
باتار، آغلاسان.

عاشیق علسگرین بیر شعرینده دئییلیر:

اندهلیب قان آغلار،
زهری چاك اولار،
گؤرسه گول اوستونده
خار نیشانهسی.

تدریجاً همین ایفاده اساسیندا «زهری یاریلماق» ایشلنمهیه باشلایر. جلالدین رومیدهن ائدیلمیش بیر ترجمهده دئییلیر: « زهری یاریلاراق یازیق گبردی».

قورخو و یا ایستك، آرزو آنلاییشینی بیلدیرمك اوچون هم ده «یاغی (اورهیینین) اریمك» ایفادهسی ایشلهدیلیر. عاشیق علسکرین شعرلریندهن مثاللار:

جهنم خوفوندان،
عشق هاواسیندان
اریدی، قالمادی
یاغ اورهیمده.

ویا

آلا گؤز لرینه
گؤزوم ساتاشدی

اريدی اوره‌يمين
ياغی قيرميزی.

«زهری ياريلماق» و «اوره‌ينين ياغی اريمك» ايفاده‌لری عينی معنا بيلديرير ملا پناه واقف يازميشديرير:

قيل كؤرپوده‌ن تاكی،
سورتر آياغين،
جهنم خوفوندان
ياريلار باغرين.

قورخاقليق آنلاييشينی بيلديرمك اوچون هابئله آغ باغير، آغ جيير، آغ گؤز سينونيملرينده‌ن استفاده اولونور. ايلياس. تاپديغين بير شعرينده دئييلير:

« دئدی: - اولده‌ن باغری آغسان». س. رحيم اوفون «شاملو »رومانيندا سلطان دئييير: بيزيم داغلاريميزين ترلانلارينی، قيزيل قوشلارينی آشاغيلارين- قارا باغين قارا-قورخاق، آغ اود ه‌ك (öddə) بيلرينه اؤتورمو سونوز».

« آغ اؤد ه‌ك و يا ساده‌جه «اؤد ه‌ك» سؤزو بو ايفاده‌نين اصلينده «اؤد»له («اؤدو ياريلماق») علاقه‌دار اولدو غونو گؤستريير. بو حادثه‌نين طبيعی ايضاحی بئله ديركی، عادتاً قورخودان دامارلارين توتولماسي اولماسی باش وئريير، انسانين رنگی سارالير.

بایقوش نه اوچون پیس فالدیر؟

کلاسیك ادبیاتدا بایقوش بدبختلیك، فلاکت رمزیدیر. ایلك انسان کیومرث اوغلو هوشنگی بیر داغدا قویوب گئتمیشدی و اونو دیولر اؤلدورموشدو.کیومرث اوغلونو یولوخماغا گئدهده یول اوستونه قونوب تئز- تئز اؤتن بیر بایقوشا تصادف ائدیر. او یاخین گلنده قوش اوچوب بیر آز اوزاغا قونور، یئنه اوتمه‌یه باشلایر. کیومرث دئییر: - ائی قوش، خیر خبر ایسته‌سن انسانلار اوچون مبارك فالی اول، سنی یاخشی، مثبت فال حساب ائتسینلر، اگر وئردیگین خبر پیس

ايسه عنادينا دوراجاق پيس فال حساب ائتسينلر. کيومرث گليب او غلونون هلاك اولدوغونو گؤرور. اونا گؤره ده بايقوش پيس فال حساب اولونور. بونون ايسه اسلام دينی ايله علاقه‌يی يوخدور. قديم مصرده بايقوشون اؤلوم رمزی اولماسی بئله ايضاح اولونا بيلر: بايقوش گئجه ياريدان گئچه‌ندن سونرا اؤتور. ضعيف، اؤلومو ياخينلاشان خسته‌لرده محض گئجه‌نين بو عالمينده کئچينيرلر. بونا گؤره ديرکی، سبب ايله‌نتيجه‌نين علاقه سينی دوزگون معين‌لشديره بيلمه‌يه قديم انسانلا اؤلوم ايله بايقوشون اؤتمه‌سی آراسيندا گيزلی بير رابطه، داخلی بير باغليليق اولدوغو قناعتينه گلميشديلر.

لاکن بو قوشدا هئچ بير فوق‌الطبيعی خصوصيت يوخدور. آکادئميك حسن علی يئودئميشديير: «بيزيم کلاسيك ادبياتيميزدا بايقوش هميشه انسانا بدبختليك گتيره‌ن، اونون گولزارليغينی خارابالیغا چئويره‌ن، بدنيت بير رمز کيمی ايشله‌نميشديير. اگر انسان بولبولو باغچادا- باغدا گؤرموشدورسه، بايقوشلادا خارابالیقلاردا راستلاشميشديير، دوز دور بايقوش خارابالیقلاری سئويير، لاکن اونلاری قوش يوخ انسان اؤزويارادير. ايندی علمه معلوم دور کی، بايقوش مختلف حشرات و وبا کيمی

تهلکه‌لی خسته‌لیکلری یایان سیچانلارلا قیدالانیر. بونونلادا او، همین خارابالیقلاردا «تمیزلیك ایشی» آپاریر، اپدیمی خسته‌لیگه قارشی «مبارزه ائدیر». بئله معلوماتدان سونرا، هئچ شبهه‌سیز، بیزده اوقوشا رغبت اویانیر. ایندی بایقوشو قورواق مقصدی ایله اونون آدی بین‌الخالق قیرمیزی کیتابا سالنمیشدیر».

بو شرقده (دوغودا) بئله‌دیر. آوروپادا ایسه بایقوش بیلیجی‌لیك رمزی حساب اولونور. سان پطرزبورگدا مشهور چای باغیندا ان گؤزل هئیکللرده‌ن بیریده بایقوش هئیکلیدیر کی، بودا هین قوشون روسیادا مدوروکلوك رمزی حساب ائدیردیلر.

هم ده بایقوش گئجه‌لرده اویاق قالیر و بو معنا دادا طلبه‌لرله مشترك خصوصیته مالیکدیر. آخی، طلبه‌لرده امتحان واختی گئجه‌لر یاتمیرلار. «بایقوش» سؤزونون داخیلی فورماسی بعضی‌لرینی چاشدیریر وبو آدی «بی قوش»، «قوشلارین بیی» و سایره. کیمی ایضاح ائتمه‌یه چالیشیرلار. لاکن اصلینده بو آدخالق ائتیمولوژیسي تاثیری ایله همین شکلی آلمیشدیر. دیلیمیزده کی قوش آدلارینین بؤیوك اکثریتی تقلید اساسیندا موافق قوشون چیخاردیغی سسه انسانین تقلید ائتمه‌سی اساسیندا دوزلمیشدیر. ائلجه ده بایقوش

سؤزو. كلاسيك ادبياتيميزدا بو سؤز باى قو/بئقو شكليندده ايشلنميشدير. معلوم اولوركى، بو سؤز اصلينده قوشون سسينه تقليد اولان بئقو / نئقو /نيقو سؤزوندەن تؤرەميشدير.

باريتى قورو ساخلاماق

مجازى معنادا: ساواشا، مدافعيه هميشه حاضر اولماق، احتياطى، دقتلى وآييق-ساييق اولماق دئمكدير. ايفاده واختي ايله اينگليس بورژوا اينقلابيندا گؤركملى رول اوينامیش او. كرومو‌ئلين (1658- 1599) ديلينده‌ن ياييلميشدير. او كرومو‌ئل چايدان كئچن قوشونونا اوزتوتاراق دئميشدى: «اومودونوزو آللاها باغلايايين، لاكن باريتى دا قورو ساخلايين». آكادئميك محمد عاريف مقاله سينده يازميشدير: «ساتيرا عالمينده صابر رسول رضانين ان بؤيوك معلمى دير. او بعضاً «صابر ساغ اولسايدى» - دئيه بوژانرا اولان بؤيوك احتياجى دريندەن دويورو اجتماعى ساتيرانين باريتينى هميشه قوروساخلاماغا چاليشير».

ب. بايرام دئيير: «آتامى قوللوقدان چيخارتديلار. سلاحينى تحويل وئرنده بير

یاترونوا سکیك گلدی، آنا اوفون توفنگینی اوتلوقدا گیزلده‌نده دوشوب ایتمیشدی. هر چند قالان پاترونلاری توفنگه قویوب سینا دیلار، هئچ بیری آچیلمادی کیم بیلیر نه زاماندان قالما ایدی و هاچاندان ایسلانیب-پاسلانمیشدی. بونودا بیر دست آویز ائله دیلرکی سایقلیغینی ایتیریب، دشمن قارشیسیندا باریتی قوروساخلاماییب».

بارماق حسابی گؤسترمك

بو سؤز ایفاده‌سي هئچ بیر شئی وئرمه‌مك، آلداتماق. بو ایفاده حاققیندا سیزه معلومات وئریم بیر کیشی بیر چوبانا یوز قویون تاپشیریب بیر ایل سونرا آلاجاغینی سؤیله‌میشدی چوبان ایسه قویونلارین باشینا داش سالیب آخیرینجی قویونون دا باشینی کسیب اتینی یئدیکده‌ن سونرا دریسینی چییننه سالیب قویون صاحیبی‌نین یانینا گئدیر. قویون صاحیبی چوبانین گلمه‌سینی گؤروب اونو گولر اوزله قارشیلایر. چوبان ایسه بارماق حسابی گؤسترمك قویونلارین حسابینی وئرمه‌یه باشلایر:

دو لاماداندو وداق
اوچدو،
هشتادی اورکویه
دوشدو.
قایادان اوچدو

دو رد تو غلـــــــو،
دالينجادا بـــئش
تو غلـــــــــــو.
بـــورادا گئتـــديك
موغانـــــــــــا،
اوچـــون وئردييـــك
ســـــــــو غانا.
بئش وئـــردیم فـــاطی
اوچـــون تومانـــا،
بـــير يـــانی اوســـته
ياتـــــــــدی،
بـــــيری پالچيغـــا
باتـــــــــدی.
دونـــن اؤلـــوب بـــير
يـــــــــــسی،
بـــــودا او نـــــون
دريـــــــــــسی»

باسارتی باغلانماق

بو ایفاده‌نین معناسی گلجه‌یی، حادثه‌لرین نئجه اولماغینی اولجه‌دن گؤره بیلمه‌مك، سئچه بیلمه‌مك، قاغل اولماق، گؤزو باغلانما قدیر. بورادا کی «بارصارات» سؤزو اصلینده عرب دیلینه مخصوص «بصیرت» سؤزونون دییشیلمیش فورماسیدیر. بو سؤز عربجه قلب گؤزو ایله گؤرمك، گؤروب اصل حقیقته وارماق، حقیقتی گؤره بیلمك معناسی وئریر. دیلیمیزده بوسؤزدن دوزه‌لمیش بصیرتلی، بصیرتسیز، بصیرتسیزلیك کیمی واحدلرده ایشله‌کدیر.

د. ای. مندل یئو گؤستریرکی، علمی درك ائتمه‌یه‌نین و بصیرت حودودونو معین ائتمك ممکن دئییلدیر.

بو ایفاده شخصلره و زامانلارا گؤره مختلف فورمالاردا ایشله‌نیر. ح. عباس زاده‌نین «اوزاقدان گلمیش قوناق» اثرینده قربان کیشی‌نین دوشونجه‌لری بئله وئریلیر: «آللاه باسارتیمی باغلاییب. نه باشقالاری کیمی شیرین دیلیم وار، نه ده قیلیغیم او بیری طرفه قالاندا من ایسته‌دیگیم آدامی مهربانلیق گؤسترمه‌یه جهد ائله‌سم ده بیر شئی چیخماز غریبه گؤرونر». بختیار وهابزاده‌نین «حیرت» شعرینده دئییلیر:

سن او دو، آتشی
اؤزگه دن اومما!
عالم، توتمایی بسا
گؤز اوره‌ییندە.
بصیره‌ت گؤزونو آچ
بودنیایا،
آختار حئیرتی ده
اؤز اوره‌ییندە.

گول حسین او غلونون «حسره‌تم...» منثور شعرینده دئییلیر: «آغیر گونلریم حیاتیمدا چوخ اولوب. آنجاق او گونو، سنه «یاخشی یول!» آرزولادیغیم گونو ان آغیری! آمان آللاه انسانین بصاراتی نئجه ده باغلانارمیش! آخی نییه او گون من دویمادیم، دویا بیلمه‌دیم کی، سعادتیمی آپاریرلار. سعادتیمی!

باشی الحد دا شینا دیمك.

مجازی معنادا، اذیت، چتینلیك چكمك، سهو ائتمك و سونرا اؤزونه گلمك، آیلماق. الحد- قبرین ایکی یانیندا، اؤلونون اوستونه داش. باشی الحد داشینا دیمه سه، اولماز» آتلار سؤزودور

بو ترکیبده کی «الحد» سؤزو اصلینده عرب سؤزو اولان «لحد» ین («لحد») تحریف ائدیلمه سی ایله دوزه لمیشدیر. مثلاً، س. م. غنی زاده‌نین «تولکو وچاق-چاق بی» بو سؤز ایشله‌نمیشدیر:

قویدولار قبره
تولکونون اؤلوسون،
قیلدیلار یاد
چؤلدکی دیریسین.
لحدین اوستونه
دوزوب یاپراق
تؤکدولر، بئل،
کورك ایله توپراق.

ص- وورغونون «آی گون» منظومه سینده ایفاده بئله ایشله دیلمیشدیر:

امیر خانین باشی دیدی
الحد داشینا،
او آیلدی مجلسلرین
گئج یوخوسوندان.

م. ابراهیم ا «محبت» اثرینده حوری اؤز قاینانا سینا دئییر: «ائله او ایل کی، باشیم قبر داشینا دییب. یئنی دن بو دونیایا گلیرم، خالا، بوندان سونرا سنسن ایستدیگین کیمی او لاجاغام».

باشینا قازان گئچیرمك

قدیم آذربایجان معیشتی ایله باغلی اولان بو ایفاده آلداتماق، کلك گلمك معناسیندا ایشله‌نیر. میرزا *فتحعلی «سر گذشت وزیر خان لنکران» کومئدیاسیندا وزیرین باشینا بادیا گئچیرمك* صحنه سی ماراقلیدیر. وزیرین بالدیزینی سئون تئیمور آغا پرده‌نین دالیندا گیزلنیر کی، وزیر اونوگؤرمه‌سین. قاینانا سی پری خانیم وزرین باشینین اؤلچو سونو گؤتورمك لازم اولدوغونو سؤیله یئر بو ایش فوقرایا پایلاماق مقصدی ایله سمنی قویماغا لازم اولان بو غدانین مقدارینی معین لشدیرمك اوچون گؤرولورموش بادیانی وزیرین باشینا گئچیریرلر و بوندان

استفاده ائده رك تئیمور آغا آرادان چیخیر.

س. رحمانین «یالان» اثرینده شلاله آدلی گؤزل بیر قادین بیرینجی اری آسلانا خیانت ائدیر، سونرا ایکینجی دفعه صالحه اره گئدیر. تئز لیکله اونادا خیانت ائدیر، تیکیش کرخاناسي مدیری اومودا گئدیر. اثرده بئله بیر صحنه واردیر:

«شامیل. گؤروشو بورادا سیزا اؤزونوز تعین ائله دینیز، شلاله. من یوخ اوره‌یم... اوره‌یم امرائله‌دی. تجربه‌سیزم، هاردا گؤروشرلر، بیلمیرم. حیاتیمدا بیر ینجی دفعه دیر اومودان باشقا بیر کیشی ایله گؤروشورم دونن گئجه سحرده کیمی آغلامیشام. ملاله- خیانت؟...

شامیل. شلاله خانیم، هله کی، اورتا دا بیر خیانت اولمایيب. سیزا ارینیزین یانیندا آینا کیمی تمیزسیز.

شلاله. بس بو گؤروش؟ بو گؤروش معنوی خیانت دئمکدیر. منیم کیمی قادینالاری یولدان چیخاردان یانلیز سئوگی اولا بیلر. الینی اوره‌یمه قوی، گؤرنئجه دؤیونور».

بو منظره‌نی سیر ائدن آسلان دئییر: «صالحدن بیر اینتقامیمی آلدیم. شلاله اونوندا باشینا قازان گئچیردی»

باشینا داش سالماق

باشقاسؤزله: محو ائتمك، آرادان چیخار ماق، خرجله‌یيب قورتارماق. ایفاده‌نین حقیقی معناسی دینی بیر روایتله علاقه‌دار دیر. روایته گؤره، 570-جی میلادي ایلده- محمد پیغمبر آنادان اولان ایلی مسیحي حبشهر مشهور فیل یولو ایله کعبه‌نی داغیتماغا گئدیردیلر. چونکي اونلار زیارت (حج) یئری اولاراق سنا شهرینده کلیسا تیکمیشدیلر و کعبه‌نی آرتیق حساب ائدیردیلر. حبشلرین قوشونوندا چوخلو فیل واریدی و گئتدیك لری یولدا فیل یولو حساب اولونوردو. تانرینین امری ایله افسانه وی ابابیل قوشلاری جنتده اولان مرجیمکدن کیچیك خیردا داشلاری دیمدیکلرینه آلیب کعبه اوزرینه یوروش ائدن حبش قوشونو اوستونه اوچور، هر فیلین باشینا داش سالیردیلار. فیللرینین باشینا داش سالینمیش حبشلر کعبه دن ال چکمه‌لی اولورلار. تاریخده بونا گؤره ده همین ایل «فیل ایلی» آدی ایله مشهور دور. محمد(ص) قرآندا بو یوروش حاقیندا بئله دئمیشدیر: «گؤرمه دینمی، تانری فیللری

گتيره‌نلری نه ائيله‌دی؟! او نلارين اوزه‌رينه ابابيل قوشو گؤندردی».

باشينا دؤنمك

«دؤنمك» عوضينه دو لانماق چئويرلمكده دئييلير. باشقا سؤزله: بيرينين اوغروندا فدا اولماق، اؤزونو قربان وئرمك، هابئله: «قربان اولماق»، «آغريسنی (بلا سينی، قاداسينی) آلماق» ايفاده‌لريده عينی معنادا ايشله‌نير.

اسلام دينين دن چوخ-چوخ قديملرده هر هانسی فلاكتدن خلاصه اولدوقدا صدقه وئريردیلركی، بو صدقه موافق شخصين باشی

اؤزرینده و یا اطرافیندا اوچ دفعه دو لاندیریلیردی. مثلاً ،پول صدقه‌سینی باش اوزه‌رینده، حیوان صدقه سینی شخصین اطرافیندا دو لاندیریردیلار. بو عادتین ایزلرینه بدیعی ادبیاتدا راست گلیریک «دده قورقود» دا دئییلیر کی، قازان بی اوغلو اورو زبگی دوستاقلیقدا خلاص ائتدیکدن سونرا قیرخ اوتاق تیکدیردی. یئدی گونوز، یئدی گئجه یئمه- ایچمه اولدو. قیرخ ائولی قوللا، قیرخ جاریه اوغول باشینا چئویردی آزاد ائله دی».

دئمه‌لی واختی ایله آزاد ائدیلن قوللار شخصین اطرافیندا دؤنور، دو لانیر، چئویریلیردی. بو عادت داها بیر سیرا خالقلاردا اولموشدور. قید ائدیلن ایفاده لرین قدیم شامانیزمله باغلي اولدوغونو گؤسترن نصیر رضا یازیر:

«شامانیزم آذربایجان دیلینین لغت ترکیبینه ده قوتلی تاثیر گؤسترمیشدیر. «باشینا دو لانیم»، «قادان آلیم»، «قربان اولوم» کیمی ایفاده‌لر شامانلارین معالجه مقصدینی گودن گئدیشاتي تمثیل ائدیر. تورکوستان شامانلارینین معالجه آیین‌لرینی خاطرلایاق. شامان خسته‌لیگی خسته‌دن گؤیرچینه، یا تویوغا کؤچوره‌رکن قوشلاری اوچ دفعه خسته‌نین باشینا دو لاندیریر. مراسیمین بیرینجی مرحله‌سی دیلیمیزده «باشینا

دو لانيم» ايفاده‌سينين يارانماسينا سبب اولموشدور. بو ايفاده‌نی ايشله‌دن کس مراجعت ائتديگی آدامين باشينا دو لانماغا حاضر اولدو غونو بيلديرير. بو، او دئمکديرکی، او، مراجعت ائتديگی آدامين بوتون خسته ليکلرينی و آيينی مشايعت ائدن موسيقی نين تاثيری آلتيندا خسته‌ليك (قادا) انساندان گؤيرچينه، يا خود تويوغا کئچير. بو، او دئمکديرکی، گؤيرچين، يا خود تويوق خسته‌نين قاداسينی آلير، خسته ليگی اؤزجا نينا قبول ائديرر. بو ايفاده‌نی ايشله‌دن آدام اؤزونو همين گؤيرچين خسته‌نين قاداسينی آلاندان سونرا کسيلير، يعنی خسته‌نين قربانی اولور. يوخاريدا قيد ائتديگيميز اوچونجو «قربان اولوم» ايفاده سی ده بو آيينين سونونجو سوره سيني (روند) تمثيل ائديرر. بو ايفاده‌نی ايشله‌دن آدام اؤز عزيزی اوغروندا قربان گئتمه‌يه- اؤلومه حاضر اولدوغونو بيلديرير.

بو ايفاده‌لرين ديليميزه ازبری اولماسی بير داها حاققيندا دانيشديغيميز شرقی (اوغو) تورکستان شامان آيينينين خالقيميز آراسيندا چوخ گئنيش ياييلديغينی گؤسترير. نظردن کئچير ديگيميز اوچ ايفاده‌نين اساسيندا «باشينا دو لاندير، وئر» ايفاده سی ده

یارانمیشدیر. آداملار اؤزخسته‌لیك‌لرینن وباشقا زیانلاردان یاخا قورتارماق اوچون نذر وئرمه‌یی عهد ائدیر. اونلار نذیری وئره‌رکن اوچ دفعه باشلارینا دولاندیریرلارکی، بواونلارین قربانلیغی اولسون، اونلاری (شامان آیینینده اولدوغو کیمی) خسته‌لیکدن، هر جور خطا-بلادن قورسون».

یئنگیم یئی

گونلرین بیرگونونده بیلیجی بیرشخص تویا دعوت ائدیرلر، بو کیشی کؤهنه پالتارلاری ایله توی ائوینده حاضیر اولور. او مجلسه داخل اولماق همن یوخاری باشدا اگله‌شیر. آنجاق ایته‌له‌یه-ایته‌له‌یه اونو آشاغی باشا گتیریرلر. هله اوسته‌لیک اونون یئمه‌یینه ده محل قویمورلار.

کیشی ناراحات حالدا مجلسی ترك ائدیر. او مجلسی ترك ائتمه‌ینه قصد ائدیر. آما دئه گل بیر نئچه گوندن سونرا او آیری بیر قونشونون تویونا گئتمه‌لی اولور.

او تانیشلارینین تزه پالتارلارینی، باشماقلارینی گئییینیب، توی ائوینه یولاناندا کوچه-باجادا هامی اونو گؤره‌ن کیمی ایلیب ایکی قات سلام وئریر. توی ائوینه گیره‌ن کیمی کیشی

آشاغی باشدا اگله‌شیر. آما اونو بیرآن دا اولسون بئله آشاغی دا اوتورماغا قویمورلار. تئز یوخاری باشدا اوتورووردورلار.

بو منوال ایله سوفره سالینیر، هئچ کیمسه الین خوره‌یه اوزاتمیر، بوحالدا هامی اونا بویور- بویور دئیه‌نده او الینی پئجه‌یی‌نین اوجونا آپاریب دیئیر: بویورماق بونون حاقی‌دیر. منیم حقیم دئییل دؤوره ده‌کیلرگولوشورلر. گولوشدوکجه اونون سؤزلرینی باشا دوشوب بئکف اولماغا باشلاییرلار. او زاماندان ائله یئنگیم یئي دئیه آتالار سؤزو مئیدانا چیخیر.

«حق سؤز یئرده قالماز»

دیئیرلر، اسکندر ذولقرنین بوینوزو اولدوغو اوچون، اونون بو سری آچیلماسین دئیه، باشینی ووران دلله‌یی، اؤلدوروب، محو ائده‌رمیش.

بئله‌لیکله سایسیز- حساب دلک اؤز جانلارینی الدن وئردی. گونلرین بیرینده اسکندرین باشینی بیلیجی بیر دلک قیرخماغا گلیر. بو آدام اسکندرین باشینی قیرخاندان سونرا، ایشین نه یئرده اولدوغونو گؤروب دوشور شاهین ال-آیاغینا باشلایير، یازیق-یازیق یالوارماغا نه بیلیم دئییر قربان گل منیم بالالاریمی یئتیم قویما، منه رحمین گلسین، اینانین بو سؤزو بیر سیررکیمی اوره‌یمده ساخلایيب، هئچ بیر شخصه دئمه‌رم. دلله‌گین گؤز یاشلاری، داش اوره‌کلی حکمداری رحمه گتیریب، اؤزونو اؤلومدن قورتاریر. آما اسکندر امر ائدیر کی، اونون باشقا بیر اؤلکه‌یه سورگون ائتسینلر. سؤز حکمدار سؤزو ایدی تئز امری یئرینه چاتیر. بئلیکه دلله‌ک قطعی اؤلومدن قورتاریب، باشقا اؤلکه‌یه یولا دوشور.

او بیر نئچه آی یاد ولایتده قالدیقدان سونرا، دویورکی، اونون قارنی گئتدیکجه شیشیرو هرنه قده‌ر چالیشیرکی، سببین بیلسین، بیله

بیلمیر. گونلرین بیرینده اؤز- اؤزونه دوشونوب دیئیرکی، اولمایا، منیم قارنیمین شیشمه‌سینین سببی ائله بو سؤزدور.

وطن حیسی بیر طرفدن، بو سیررین دردی باشقا طرفدن ال- اله وئریب، دلله‌یی حرکته گتیریرلر.

او توو دابانا دئییب اؤز ولایتلرینه گلیر. او اوره‌یینی بوشاتماق اوچون مناسب یئرلر آختاریر، نهایت گلیب، بیر قویونون قیراغینا چاتیر.

دلله‌ك گؤرورکی، بو سیررلی سؤزو بو ساعات بو قویویا تؤکمه‌سه، اوره‌یی پاتلایاجاقدیر.

بوناگؤره باشینی قویویا اوزادیب، بیر نئچه دفعه:

اسکندر ذولقرنین بوینوزو وار بوینوزو دئیه باغیریر.

او بو سؤزو بیر نئچه دفعه تکرار ائده‌ندن سونرا باخیر گؤرورکی، هه بودور قارینین شیشی بیر آز یاتدی. اؤزونده یونگولوك حیس ائده‌ن دلله‌ك قاییدیب، گلیر سورگون ائدیلن یئرینه.

بو ایشین اوستوندن بیر ایل اؤتور. قویودان بیر قمیش گؤیه‌ریر. سن دئمه ساده بیر چوبان قویونون قیراغیندان کئچرکن، باخیر گؤرورکی، قویودا گؤزه‌ل بیر قمیش وار.

چوبان قمیشی گؤتوروب، باشلایير چالماغا. چوبان قمیشی چالا- چالا قمیشدن «اسکندر ذولقرنین بوینوزو وار» بوینوزو سؤز گؤیه اوجالیر. سؤز یئرده قالمیر عالمه یاییلیر. ایندی سیزه کیمدن سوراق وئره‌ک اسکندرین وزیرینن. وزیر، بوواخت چؤله گزمه‌یه چیخیر. اونا ائله گلیرکی، داغدان داشدان، چؤلدن-چمندن، هر یاندان اسکندر ذولقرنین بوینوزو وار بوینوزو سؤزونو ائشیدیر. وزیر اول قولاقلارینا اینانمیر. آهما یاخینلاشیب، چوبانین چالدیغی توته‌گیندن بو سؤزو ائشیده‌ن زامان ایکی الی اولور بیر باشی. اؤز -اؤزنه دئییر: آللاه گؤره سن بونه سیردیر هر یاندان بو سس یوکسه‌سیر. وزیر تئز سس‌سیز دوشونجه‌دن اسکندرله بو مسئله‌نی آرایا قویور. بو منوال ایله وزیر اؤزونو اسکندر پادشاهین یانینا چاتدیر. هئچ واخت بو سیررین آچیلاجاغینی گؤزله مه‌ین اسکندر عصبی حالدا وزیره دئییر:

وزیر تدبیر تؤک، بو ایشه علاج اولماسا هم سنی هم ده بوتون ماحالی قیریب قورتاراجاغام.

وزیر دئییر: قیبله‌ي عالم ساغ اولسون بو سؤزون اصلی منبعی فلان چؤلده فلان چوبان دیر.

پادشاهین امری ایله چوبان گلیر. چوبان گلمه ینیه گلیر آما اسکندر چوبانا دئییر: اگر بو سیری کیمدن ائشیتدیگینی منه دئسن نه اینکی سنینله ایشیم اولماز، اوستهلیک بیر آز دا انعام وئرهجدیم.

اؤلومونو گؤزلری ایله گؤرهن بو ساده لوح چوبان دوشور اسکندرین آیاغینا و دئییر:

واللاه من بوباره ده هئچ نه بیلمیرم. آما من بو قمیشی فلان قویودان تاپیب، چالاندا گؤردوم بو سس چیخیر. اسکندر اول اینانمیر، اونا ائله گلیرکی، چوبان یالان دئییر: تئز قمیشی آلیب، چالماغا باشلایییر. اسکندر قمیشی چالیر گؤرورکی، بلی قمیش دئییر: «اسکندر ذولقرنین بوینوزو وار» بوینوزو باشیندا کی حقیقتی اؤز دیلی ایله ائشیدهن اسکندر چوبانی بوراخیر. اسکندر یومشالدیغینی گؤرهن وزیر اونا دئییر: قربان هئچ سؤز دئییرلر یئرده قالماز بیرگون اولار یئرین آلتیندا اولسادا گؤیهرهر.

بو حادثه بیرائل مثلی کیمی آذربایجان جاماعاتی آراسیندا یاییلیب قالدی.

«قوجا ایستر اوغرونو یولا گتیرسین»

بئله روایت ائله‌یرکی، گونونو، گذرانین اوغورلوقدا کئچیره‌ن بیر شخص یایین سو قاینادان آیینداء، داغین دؤشونده قویونلارین، اوتلوغا اوتوروب، درین خیاللارا جومان بیر قوجا ایله راستلاشدی.

قوجا اونا کهلیک اوتوندان بیر چای دمله‌ییب، قاباغینا قویدو. سونرا دا باشلادی اونا دلیل، نصیحت اؤیرتمه‌یه.

بو شخص قوجا چوبانین سؤزونو یاریدا قویوب دئدی:

– آی قوجا من اوشاقلیقدان بو ایشه عادت ائله دیگیم اوچون باشیمدان چیخارا بیلمیره‌م. بیرجه گون اوغورلوق ائلمه‌یینده خسته‌له‌ییب یاتیرام. ایندی سنین بیربئله اؤیود نصیحتلرین منه کار کسمز.

قوجا دئدی:

– آی قارداش اوندا گل سنینله شرط باغلایاق. اگر سن او شرطه عمل ائله سن

من طبیعتین قوینوندا یئرلشن بو داغلاری تانیق گتیریب، سنین اوغورلوغونا برات قازاندیرارام.

او دئدی:

- شرطین نه‌دیر؟

قوجا دئدی:

شرطیم اودورکی، هئچ یالان دانیشما.

بو شخص بیر آز فیکیرلشندن سونرا قوجانین سؤزونه راضی اولدو. عهد پیمان ائله‌ییب، اؤز سؤزونون اوستونده دورماغا آند ایچدی. سونرا دوروب، داغلارین ایتی داشلارینی یارا-یارا ائوینه گلدی. آرادان بیر نئچه گون کئچیب، بو آدام اوغورلوغا گئتمک ایسته دی. او گئجه‌سی یاریسی دوروب اوغورلوق پالتارلارینی گئییندیب، بیر تاجرین ائوینه اوغورلوغا گئتدی.

خلوته باجادان ایچری دوشوب ائوین، وار-یوخونو یئغیب، دولدوردو چوالارینا. ائله بیر آز ائودن آرالاشاندا ائوین یییه‌سی چیخدی اونون قاباغینا.

تاجر دئدی:

آی قارداش گئجه‌نین بو واختی هاردان گلیرسن، چوالداکی نه‌دیر؟

اوغرو اول ایسته‌دی بیر سؤز دئمه‌سین. آمما قوجانین سؤزلری یادینا دوشوب،

قضیه‌نین نه یئرده اولدوغونو آچیب تاجره سؤیله‌دی.

تاجرائله گلدی کی او اگر های- کویو سالسا بو آدام اونو اؤلدوره‌ر، اونا گؤره یومشاق بیر طرزده قایدیب، دئدی:

سنکی کیشی آدامسان آپار حالالین اولسون. آمما منیم ائویمه بیرده اوغورولوغا گلمه.

اوغورو بیر آز فیکیرلشندن سونرا دئدی:

- تاجر من ده انصافی آرادا گؤره‌نده اینانیرام کی سن ده مرد، اوره‌یی آچیق آدامسان. اودورکی، شئی لرینی قایتاریرام. بو آدام تاجردن اوغورلادیغی شئی‌لری قایتاریب، ائوینه طرف یولاندی. اویولدا گئده-گئده فیکیرله‌شیب اؤز- اؤزونه دئییردی:

قوجایا سؤز وئردیکلریمی یئرینه یئتیردیم. ایندی اوغورلوغودا ترکیده بیلرم. بئله‌لیکله بو آدام اوغورلوغو ترگیدیب، ائوده اوتورماغا باشلادی. او گؤردو ائوده آرتیق اوتورسا چوخ داریخاجاقدیر، اونا گؤره گلیب داغدا قوجانی تاپدی. احوالاتی قوجایا سؤله‌دی. قوجا بو آدامین دوزلویونو گؤروب، اونا حالال یولدان چؤره‌ک چیخارماغی اؤیره‌تدی. اودا گلیب، شهرده بیر ده‌میرچی توکانی تاپدی. او بیر نئچه آی

ده‌میرچی شاگردی اولوب، سونرالار اوستالاشدی و اؤز الینین امه‌یی ایله دولانماغا باشلادی.

چؤره‌یی وئر چؤرکچی‌یه بیرینیده اوسته‌لیک

دئییلنه گؤره تجربه‌لی بیر اکینچی‌نین قوجا یاشلاریندا گؤزلری توتولور. قوجا اوغلونویانینا چاغیریب دیئیر:

«اوغول گئت اکینی اک توخومونو سپمه» اوغلان جوتو قوشوب، ساحه‌نی شوملایير، توخومو سپمیر. آرادان بیر آز کئچندن سونرا آتا اوغلونا تورپاغی «پرشوم ائتمه‌یی» یعنی ایکینجی دفعه شوملاماغی تؤصیه ائله‌یير. اوغلان بئله‌ده ائله‌دیر. آتا اوغلونو اوچونجو دفعه تورپاغی شوملاماغا گؤنده‌ریر. دؤزومسوزلویه یول وئره‌ن اوغلان، اوچونجو دفعه تورپاغی شوملایير و توخومونو سپیر. اوغلان ائوه قاییدیب، تورپاغی شوملادیغینی آتاسینا

بیلدیریر. توخومو سپدیینی ایسه اوندان گیزله‌دیر.

نهایت آتا اوغلونا سونونجو دفعه بیلدیریرکی، اوغول گئت تورپاغی اک، توخومونودا سپ، اکین یئتیشنده منی ده اؤزونله چؤله آپارارسان.

واخت اؤتور، اکین یئتیشنده اوغلان آتاسینی اکین یئرینه آپاریر. قوجا اکینجی، زمییه چاتان کیمی بیر دسته سونبول قوپاریب، الی ایله اونلارین کؤگونو یوخلایير و اوغلونا دئییرکی، اوغول تورپاغین بیر شومونا عمل ائتمه‌میسن، یعنی اونو دؤرد دفعه یوخ، بلکه اوچ دفعه شوملامیسان اودورکی تاخیل کؤک باغلامایيب.

اوغلان آتاسی‌نین جاوابینا تعجبله نیر و سهوینی بوینونا آلیر.

بو روایت ده خالقین زنگین، زحمت تجربه‌سی توپلانمیشدیر.

قوجا اوغلونون حرکتلریندن مأیوس اولوب، بو سؤزلری اونا دئمه‌یی اؤزونه بورج بیلیر: اوغول ائل کلامی دیر دئییرر:

«کوتانین آجی ایلان اولسادا الیندن بوراخما! چین- ین ساپی قیزیل دا اولسا الینه آلما! قورپاغین توخومونو کسمه، اونا حارام قاتما.»

عزیزلر قوجا اوغلونا بیرده دئدی کی، تورپاغی اک پئشمان اول، اکمه‌یب، پئشمان اولما. بیرده اوغول چؤره‌ک وئرن اول آمما تورپاق وئره‌ن اولما. چؤره‌یی کیملرله، هارادا کسدیگینی بیل. اونو تماکی آتا بابالاریمیز دئییبلر:

چؤره‌یی وئر چؤره کچی‌یه بیرینی ده اوسته لیک. اوغول یاددا ساخلا کی، اولولاریمیز همیشه چؤره‌یی، تورپاغی، مقدس سانمیش اونا آند ایچمیشلر.

ایگید آسدیغینی کسمز

ایگید آسدیغینی کسمز آتالار سؤزوندن دانیشمازدان اوول دئمه‌لی‌یک کی، مثللریمیزین دامارلارینا هوپان قان، عصرلر بو ائل کلامینی یاشادیب. بوگونوموزه قده‌ر چاتدیرا بیلمیشدیر.

مثللرین یارانما تاریخی دقیق معلوم اولماسادا، اونلاردا اولان معنا و حادثه شرایطی بیزی بو ایسته‌یه یاخینلاشدیریر. جاماعات آراسیندا گئن- بول ایشله‌نن بو مثل آدینا ایکی فرقلی روایت وار. هر

ایکیسی‌نین ده اؤزونه گؤره لذتی و دادی واردیر. بیز بعضاً آتالار سؤزونون آدی و هدفی ایله قلمه آلینان، افسانه‌لره و داستانلارا، راست گلیریک. آنجاق مثلریمیزله ایلگیلی ناغیل و یا خود داستان، بعضی واختلار، اونون کؤکو یوخ، بلکه‌نه حدده اهمیتلی اولدوغوندان سوْراق وئریر.

ایندی همین مثلریمیزله باغلي بیر نئچه آتالار سؤزونو تقدیم ائدیب. سونرا مثلیمیزین منشأیی و کؤکو باره ده ماتیریاللاری تقدیم ائدیریک:

یاخشی ایگید، یاخش آد

* ایگید ائلین آرخاسی دیر.

* ایگیدین بیر- بیرینden احتیاطی آرتیقدیر.

* قوْچ ایگید ائلینه گووه‌نر.

سؤزکی، ایگیدلیکدن و قهرمانلیقدان دوشودو یئری دیرکی، غیت تیمثالی اولان، زندگانلیغین چوخ- چوخ چتین سیناقلاریندان اوزو آغ چیخان، کربلا قهرمانی حضرت ابوالفضل العباس آدینا دئییلن، آذربایجان جاماعاتینین بیر نئچه آتالار سؤزونو نمونه گتیرمک آرتیق یئرینه دوشردی:

آنالاریمیز اؤز قهرمانلارینی دؤیوش مئیدانلارینا و چتین یوللارا سالاندا دئیرلر:

* گئت اوْغول سنی آغام ابوالفضه تاپشیریرام.
و یا:
* آغام عباس سنه دایاق اولسون دئیه رلر.
هئچ کیمسه دن کؤمک گؤرمه یین آنالار گناهکار جزاسینی اوْ حضرته تاپشیریب، دئیه ر:
* علی نین صبیرسیز اوْغلو سنین بئلینده ن وورسون.
و یا:
* آغام ابوالفضل سنین بئلینده ن وورسون.
ایگید آسدیغینی کسمز دئیه ن قوجا؛ آتا- آنالاریمیرین یاددا شتیندا اولان بو ایکی روایتین بیری حضرت علی (ع)- ین آدینا و اوبیریسی ایسه کوْراوغلو کیتابیندا مؤجوددور.
مؤلفلر بو روایتین هر ایکیسینی ده تاریخه استناد ائدیب، مثلیمیزین نئجه یارانماسینی آیدینلاشدیریر.
روایت گؤره حضرت علی (ع) پیغمبر زامانی کافرلرله جنگ ائله مک اوچون قوشون فرمانده لیگینه تعیین اولمودو. کافرلردن بیری پیغمبر دوشمنلرینه جاسوسلوق ائله مک اوچون، حضرتین قوشونو باره ده اؤز آداملارینا معلومات

وئرمه‌گه باشلادی. اونون جاسوسلوغو نتیجه‌سینده حضرتین قوشونو محاصره‌یه دوشدو. آمما حضرت امیرین قهرمانلیقی و ایمان قدرتی، دوشمن‌نین محاصره‌سینی سیندیردی. همین خائن آدام علی (ع)-ین قوشونلاری وسیله‌سی ایله اسیر توتولدو. بو آدام اؤزونو گناهکار بیلیب، حضرتین آیاقلارینا دؤشدو، و یالوارا- یالوارا دئدی:

من آنلامامیشام، منه رحم ائله‌ییب، منی اؤلدورمه. حضرتین آداملارینداندان بیری قیلینجی چکیب اونو اؤلدورمک ایسته‌ینده حضرت بویورموشدو:

«ایگید آسدیغینی کسمز»

و سونرا اونون آزاد ائدیلمه‌سینی امر ائدیب، اؤز بؤیوکلویونو بیرده ثبوت ائله‌دی.

تنبللیک، بدبختلیکدي

کئچمیشلرین سؤز دور، دئییرلر احمد آدیندا بیر تنبل واریمیش. او تنبللیکیندن اوزونه سو وورماز، آیلارلا حاماما گئتمه‌یب، ایل گونو سراسر ائوده اوتوروب یاتارمیش. بونون قارشیسیندا اونون قادینی آغیر زحمتلره قاتیلیب، بونون باشینی دولاندیردی. گونلرین بیرینده احمد گیلین قونشولارینا بیر نفر میمون اویناداندا گلدی. بو واخت تنبل احمد ائوده اوتورانمایی‌ب، میمون اویناداندین تاماشاسینا گئتدی. احمد خئیلی باخاندان سونرا، یئمک واختی یادینا دوشوب، ائوه قایتدی. او باخیب گؤردوکی، قاپی باغلی دیر. نه قده‌ر ایته‌له‌دیسه، آچیلمادی کی، آچیلمادی. آخیردا آروادینی سسله‌مه‌یه مجبور اولدو. ارینین یالواریجی سؤزلرینه باخمایاراق، آرواد پنجره دن ائشیگه بیر خورجون آتیب دئدی:

بوگونه کیمی من ایشله‌دیم سن یئدین. بوندان سونرا دا سن قازان گتیر، من یئییم.

احمد باخیب گؤردوکی، آروادی داها جانا گلیب، اونو بیرده ائوه بوراخان دئییل. بونا گؤره علاجسیز حالدا، خورجونو قالدیریب، یئره سالاندا

گؤردوکی، اونون ایچینده بیر آز یومورتا، بیردنه چووالدوز وار.
تنبل احمد خورجونو بئلینه آتیب، مجبوری حالدا یول گئتمه‌یه باشلادی. آز گئتدی، یوزگئتدی، دره- تپه دوز گئتدی. آخیردا گلیب بیر خارابلیغا چاتدی. بو یئرده احمد یامان یورولموشدو. تئز باشینی یئرده قویان کیمی اونو یوخو آپاردی.
احمد شیرین یوخودایکن، میلچکلر اونون اوزونه داراشماغا باشلادی. او هاچاندان هاچانا ایسه گوردوکی، اونون اوزونه اوقده‌ر میچک توپلاشیب
کی، گل گؤره سن. تنبل احمد اول باشلادی میلچکلری اؤلدورمه‌یه. او میلچکلری اؤلدوره- اؤلدور دئیه‌ردی.
گؤروندویوکیمی لاپ پهلوانیمیشام. لاپ بوش یئره ائوده بیر ائوده اوتوروب، قالمیشمیشام. تنبل احمد تئز آیاغا قالخیب، شهره قایتدی. او بیر باشا دمیر توکانینا گئدیب بیر ده‌میر پاپاق سفارش وئردی. او دمیرچی‌یه دئدی کی بو پاپاغین اوستونده یازکی «بیر شاپالاقلا قیرخ اژدها اؤلدوره‌ن احمد پهلوان منم.»
اونون تاپشیردیغی یئرینه یئتریلدی. سحریسی گون او ده‌میر پاپاغی باشینا قویوب، چاریق، پاتاواسینی دا برکیدیب، یولا دوشدو. او چوخ گئتدی آز دایاندی،

آز گئتدی چوخ دایاندی، داغلار آشدی، چایلار کئچدی، آخیردا گلیب بیر باغا یئتیشدی. احمد پهلوان بو واخت بتر یورولموشیدی، داها اینجاری قالمامیشدی. تئز خورجونو، یئره آتیب، قایاتماغا باشلادی. سن دئمه بورا یئدی قارداش دیولرین باغی ایمیش. اونلارین قورخوسوندان بو باغا انسان آیاغی دگمزایدی.

بو واخت گؤی گورولدایيب ایلدیریم شاخدی بو زامان یئددی قارداش دیولرین بیری گؤیدن یئره دوشدو، او احمده یاخینلاشیب، گوردوکی، بیر کیشی دیر. باشیندا دا دمیر پاپاق، اوستونده ده یازیبلار: «بیر شاپالاقلا قیرخ اژدها نی اؤلدوره‌ن پهلوان»

احمد آیاغا قالخیب، سؤز- سودان سونرا دیوه دئدی:

سنه ال آچماغا نه وار. اینانمیرسان بو مئیدان بودا شیطان، گل گوجومو‌زو سینایاق.

اگر دوغوردان گوجون وارسا، آل بوداشی اووب اؤن کیمی ائله. دیو داشی آلدی بیر نئچه پارچا ائله‌یيب، یئره آتدی. سونرا باشقا بیر داش گؤتوروب، وئردی تنبل احمده. احمد یاواشجا داشی گؤتوروب. سونرا دیوی

گؤز ائله‌یه‌ب، خورجوندان بیر آز اون چیخارتیب، داشیدا سالدی یئره. دیو باخدی گؤردو دئیه سن بتر یئرده توکان آچیب، بو آدام داشی بؤلوک- بؤلوک ائله مکدنسه اونا دؤندردی.

اونلار بیر نئچه دفعه گوجلرینی سینادیلار. آنجاق احمدین حیله سی بو یاریشدا غالب گلدی. سونرا دیو تنبل احمد ده دئدی کی، گؤرونوسنله بیزیم دوسلوقوموز لاپ دوتاجاقدیر. گل گئده‌ک قوشول بیزه اولاق سککیز قارداش دیولر.

احمد گؤردو حیله‌سی بتر توتوب، تئز رامنیلیق وئریب، دئدی قوی سن دئیه‌ن اولسون. بئله‌لیکله او تنبل احمدی دالینا آلیب یولا دوزه‌لدیلر.

اونلار خئیلی گئده‌ندن سونرا، آخیر دا گلیب ایسته‌دیکلری یئره چاتدیلار. کیچیک قارداش قاباغا یئرییب، باشینا گلن احوالاتی، قارداشلارینا دئدی.

دیولر احمدی آیاقدان دیرناغا سوروب، احتیاطلا سورودولار. قارداش یقین کی قوناغیمیز آج دیر. احمد عصبی حالدا، آج دیر نه دیر من آجیمدان لاپ اؤلموشم. نه یه دورموسوز تئز اولون بیر شئی گتیرین.

دیولر قاچیب مئشه‌دن احمد اوچون بیر شاققا ات گتیردیلر. احمد شاققانی گؤره‌ن کیمی اؤزوندن چیخدی، بو منه‌نئینر، تئز

اولون منه بیر نئچه دنه اؤکوز گتیرین. دیولر بئش آلتی اؤکوز شاقالایب، احمدین قاباغینا سردیلر. احمد اؤکوزلرین اتینی دره‌یه بوراخیب، اوتوروب باخدی. بو وضیعتی گؤره‌ن دیولر کیچیک قارداشلارینا دئدی: بو آج گؤز پهلوانی هاردان تاپمیسان.

کیچیک دیو دئدی، عیب ائله‌مز، بلکه بیرگون یئری گلنده ایشیمیزی حل ائله دی.

بئله منوال ایله احمد دیولره هرگون بیر آغیر ایش بویوردو. دیولرده علاجسیز حالدا اونون ایسته‌گینی چوخ چتینلیکله یئرینه یئتیردی. تنبل احمد گلیشیندن جانا دویان دیولر بو قرارا گلدیلرکی، احمد گئجه یاتاندا بؤیوک بیر داش گتیریب، اونون باشینا سالیب اؤلدورسونلر. دیولر دانیشاندا احمد بو سؤزو ائشیدیر. تئز مئشه‌دن بیر آغاج گؤتویو تاپیپ، اؤز یئرینده قویور.

دیولر بیر داش گتیریب، کؤتویون اؤستونه سالدیلار. تنبل احمدی اولموش حساب ائده‌ن دیولر، سحر گؤردولرکی، احمد شن حالدا گئینیر. اونلار سوروشدولار: قارداش گئجه‌نی نئجه یاتدین. احمد جاواب وئریب، دئییرکی: بو گئجه بیر آز بیره‌لر منی ناراحات ائله‌دی.

بو حادثه‌نی گؤره‌ن دیولر تشویشه دوشدولر، تئز قارداش چاغریب دئدیلر.
بئله گئتسه بو بیزی قیریب، آرادان آپاراجاقدی. اونو هاردان گتیرمیسن تئز اول آپاریئرینه.
دیو قورخا- قورخا احمدین یانینا گلیب دئدی: قاداش ائوین اوچون داریخمیرسان؟
سن دئمه احمد ده ائله بونو ایسته‌ییرمیش. اونا گؤره قاییدیب، دئدی کی، نییه داریخمیرام. آنجاق الی بوش کی، ائوه قاییدا بیلمرم. منیم اوچون بیر خورجون پول و بیردنه یئل کیمی گئده‌ن آت.
دیولرده احمدین بو ایشیندن راضی قالیب، تئز گئدیب، بیر خورجون قیزیل، بیر دنه ده آت گتیردیلر.
احمد آتا باخیب گولدو، آنجاق بیر سؤز دئمه‌دی، آتا مینیب یولا دوشدو. او بیر نئچه گون یول گئتدیکدن سونرا، آخیردا گلیب، اؤز ائوینه چاتدی. او یاواشجا قاپینی دؤیدو. آروادی قاپیدان چیخدی. او باخیب گؤردوکی، اری تنبل احمدی، حیله کار احمد تئز آتدان دوشوب قیزیل دولو خورجونو آروادینا گؤسترە- گؤسترە دئدی:
«آرواد تنبلیک لاپ بدبختلی‌ییمیش. تنبللیک ائله‌مه‌ییپ، فیکری ایشه سالسان

تورپاقدان یاغ چیخار، داغلار یئرینـدن اوینار.»

اومود اولدون ایرییه، بیر یئیه بیر سیرییه

روایته گؤره قدیم زامانلاردا بیر کیشی دوه ایله اؤلوجول اوزون قولاقدان بتر ایش چکیرمیش. بو انصافسیز آدام حئیوانلاری ایشلهتمکدن لاپ جانا گتیرمیشدی. اولار ائله بیر حالا قالمیشدکی، یول گئتمهیه اینجارلاری قالمیردی. بیر گون اولار کیشینی - گؤز - گؤز ائلهییب، اوز قویودولار قاشما

تئینه‌سینلر، جان شیرین اولار، کؤتک آجی. اولار آز گئتدیلر، چوخ گئتدیلر، بیر نئچه آغاج یول گئتدیلر.

دره‌لردن سئل کیمی، تپه‌لردن یئل کیمی آشیب، بیر اووشسوز- بوجاخسیز مئشه‌لیگه چاتدیلار. بو مئشه‌لیگین یام- یاشیلیغی کؤز ایشله دیکجه گؤرونوردو.

بونون یانیندا اولاغین بدبینی داغ چؤر- چؤپی، مسئله آغاجلاری بتر سوکوب، اونو پیس بیر وضعه سالمیشدی. بونا باخمایب، اؤزلرینی گیزلین بیر مکانا سالدیلار. اولار دینجه‌له- دینجه‌له بیر- بیرلرینه دئییردیلر: جانیمیز ایشله‌مکدن یامان قوتاردی. یئیه‌میزی بیرده تاپا بیلمز. اولار بیر نئچه مدت مئشه‌نین اوت- علفیندن یئییب، گؤللرینی ایله‌دیلر، چونکی بوردا نه دؤمک وار ایدی و نه ده ایشله‌مک. اولارین عوضینده یئمک لاپ خیتده‌کدن ایدی. هر ایکیسی اؤز باشینا اوقده‌ر قالیب، مئشه ده سه‌یریدیلرکی، گل گؤره‌سن.

اولار باشلادیلار شادلیقلارینا شیتلیک ائله‌مه‌یه. هر ایکیسی قودوروب اوینا قلاماغا باشلادی. آللاه هئچ نانجیبین کئفین ساز ائله‌مه‌سین. بولارین کئفی‌لری ساز اولاندان سونرا، دوه دئدی: آللاها نه اوروج توتورق و نه ده‌نامناز قیلیریق. آما ایشیمیز بیر بئله راست

گلیر. اولاغ دئدی یوخ مگر ائشیتمه یبسن، دئیه‌لر:

«باغی وئردین
ایریه بیرییه بیر سیرییه»

ایتیک چتین اولار

بو مثلین کؤکو و منشایی باره ده کیچیک احوالات واردیر. دئییلن‌لره گؤره بیریسی‌نین بیر دوه‌سی ایتیر و بو آدام یئره- گؤیه زنجیر سالیر- سادا اونو تاپا بیلمیر. ایتیینین تاپیلماماسیندان ال اوزه‌ن بو شخص باشلایير دئییر: هر کس منیم دوه‌می تاپارسا اونون موشتولوغونا او دوه‌نی وئره‌جه‌یم. بو سؤزه بیر نئچه دفعه تکرار ائتدیکدن سونرا، بیر آیری آدام اونا یاخینلاشاراق سوروشور:

- آی قارداش! بونون سنه خئیری نه‌دیر؟ یاخشیسی اودور کی، بو خصوصدا اؤزونو یورما، چیخ گئت، چونکی دوه تاپیلدی، تاپیلمادی سنین اولمایاجاقدیر.

دوه‌سی ایتن آدام، قاییدیب، سوال ئره‌ن آدامـا جاواب وئریب، دئییر:

- اوراسینی اؤزومده بیلیره‌م، تکی دوه تاپیلسین و بیلیم کی تاپیلدی، چونکی چوخ چتین اولار.

بو احوالات زامان- زامان دیلده، آغیزدا گزه‌رک، بیر مثل کیمی هله‌ده یاشایير. بیر نیین لاپ اوجور بیر شئیینین ایتمه‌سینه ده بو مثلی ایشله‌درلر.

بو مثلین ایکی نمونه‌سی واردیر. اونلارین بیرینده ایتن قویوندور و ایتیره‌ن ایسه ائلاتدیر. مئنجه بو ایکینجی نمونه مقصده اویغوندورو ائل آراسیندا بو احوالات آرتیق یاییلمیشدیر.

اوشاق سیرر ساخلاماز

بیر عصردن آرتیق عؤمور سوره‌ن، اوزانلار- اوزانی دده علسگرین قوجا چاغلاری ایدی سون منزله قده‌ر چالیب- اوخوماقدان یورولمایان دده علسگر بیر تویا دعوت اولور.بیر نئچه ساعات چالیب اوخویاندان سونرا، مجلیسده‌کیلره مراجعت ائدیپ، اونلارا دئییر: هر کیمین هر نه

سوالی وار دئسین جاواب وئریم، علسگر هامی‌نین سورغوسونا تئز جاواب وئریب، اوره‌ک آچیلیغی ایله مجلسی دورو وورور و داها سونرا گلیر مجلسین آشاغاسیندا اوتوران اوشاقلارا اوزون توتوب سوروشور: سیزین ده سورغو- سوالیز وار سا سوروشون جاواب وئریم. اوشاقلارین بیری سوروشور: دده دئ گؤروم، او نه دیرکی، هم بیلیریک و هم بیلمیریک؟ علسگر بیر آز فیکیرله‌شیر، بونون جاوابینی تاپا بیلمیر، عاشیق اؤز- اؤزونه! نئجه یانی هم بیلیریک، هم بیلمیریک بونه اولابیلر؟

علسگر نه قده‌ر وار- گل ائدیر اونون جاوابینی - تاپانیر کی، تاپانیر. هاوا آلماق باهاناسی ایله حیطه چیخیر، بیر آغاجین یانیندا اوتوروب، بو سوال باره ده یئنه فیکیرله‌شیر. او نه قده‌ر چالیشیرسادا، آخیرینی بیر یئره چیخارا بیلمیر. بو مسئله‌دن علاجسیز قالان عاشیق بیر آیری اوشاغی گؤندریب، سوال سوروشان اوشاغی اونون یانینا چاغیردیر. اوشاق گلیب، ادب- ارکانلا دده علسگرین یانیندا اوتورور. علسگر سوال وئره‌ن اوشاغا بئش شاخ مانات وئریب، دیئیرکی، اونه دیرکی، هم بیلیریک و هم بیلمیریک، آخ آی اوغول بو اولان شئی‌دیر.

تازا پولاری الینده گؤیه قالدیران اوشاق عاشیغا جاواب وئریر!

آی ددەنئییه اولان شئی دئییل، «اؤلومدور». بیز بیلیریک اؤلەجەییک، آنجاق بیلمیریک نه واخت اؤلەجەییک. اوشاغین عاغیل و ذکاسینا عاشیق علسگر دؤنه- دؤنه آفرین دئییر و مجلسه قاییدیر. عاشیق تئز سازی الینه آلیب، سؤزه باشلایير!

هه واخت چاتماز، اوشاغین سورغوسو جاوابسیز قالار. علسگر دئییر: بلی اوشاق مندن سوروشوبکی، او نه دیرکی، هم بیلیریک و هم بیلمیریک. بونون جاوابی «اؤلومدور». بیز بیلیریک اؤلەجەییک آنجاق بیلمیریک نه واخت و نه زامان اؤلەجەییک.

مجلسدەکیلر، علسگرین جاوابینا ساغ اول دئدیلر. ددە علسگر یئنه ده مجلسه اوز توتوب دئدی: یئنه هر کسین سوالی وارسا دئسین جاواب وئریم، اوشاق شاخ ماناتلاری الینده یئللده- یئللده عاشیغا طرف گلیب دئییر:

- آی ددە، بئش ماناتدا وئر بیر آیریسین دا اؤیرەدیم. مجلسدەکیلر حئیرتلەنیر. علسگر، مسئلەنین نه یئرده اولدوغونو اونلارا دئییر و داها سونرا آرتیریر کی، قدیمکیلر یاخشی دئیمیشلر: «اوشاق سیرر ساخلاماز».

بو خصوصدا ایکی احوالاتدا دیلده آغیزدا دولاشیر. گویا، هئچ کیمسه ایله گؤروشمک ایستهمهین بیر آدام، اوشاغینی اؤیره‌دیرکی، هر کیمسه قاپینی دؤیه و یا تلفن آچا، او آدامدئ کی، آتام ائوده دئییل. بلی بیر مدتدن سونرا قاپی دؤیولور، اوشاق گئدیب قاپینی آچیر، گلن آدام، اوشاقدان سوروشور آتان ائوده‌دیر؟ اوشاق جاواب وئریب دئییرکی، بلی ائوده‌دیر، آمما منه دئدی: گئت دئنن آتام ائوده دئییل. بونو ائشیدنده کیشی، گلن آدامدان عاییب اولماسین، دئیه قاپیا گلیر و گوله- گوله دئییر: اوناگؤره دئمیشلر اوشاق سیرر ساخلاماز.

بیر آیریسی دا، یئنه اوشاغینا دئییر: هر کس منی سوروشسا، دئ کی ائوده دئییلم. آتاسینین بو ایشیندن حیرت دویان اوشاق آتاسیندان سوروشور: بو نئجه اولان شئی‌دیر، آخی سن ائوده اولا- اولا دئییم ائوده دئییل. یوخ بونو من ائلهیه بیلمهرم.

هره اؤز عملینین آغاجین یئیهر

آذربایجان آغیز ادبیاتینا منسوب اولان بیر سیرا آتالار سؤزونون کؤکو و منشایی تاریخي حادثه‌لره و مذهبی روایتلره باغلی دیر. بللی اولدوغوکیمی آذربایجان ائللری، همین مذهبی روایتلری، ائشیتمیش اونلاری اؤز دوشونجه دویغونلارینا اویغون گؤره‌رک، منیمسه‌یه بیلمیشلر. نتیجه ده آذربایجان آغیز ادبیاتیندا مذهبیین ایزلری اؤز عکینی تاپیر. «آرپادان، آرپا توره‌ر، بوغدادان بوغدا.» کیمی بیر ائل مثلینی گؤسترمک اولار. بو مثلین کؤکو و منشایینی آذربایجان روایت و ناغیللاریندا تاپماق ممکن دور. دوز بو کیمی مزیت بیزیم اوچون دوغما و عزیزدیر. آنجاق باشقا ملتلردن آلینان سؤزلرده، بیزیم معنوی ثروتیمیز حساب اولونور.

روایته گؤره، حضرت موسی (ع) گونلرین بیرینده صفالی بیر بولاغین قیراغیندا اوتوروب، آللاهین عظمت و اقتدارین دوشونوردو، عین حالدا بیر آتلی گلیب، بولاغین سویوندان ایچدی، بیر آز دینجلدیکدن سونرا دوروب گئتدی. او گئتمه‌ینیه گئتدی، آنجاق اونون بیر کیسه

پولو یادیندان چیخیب، قالدی. اویاندان بیر چوبان گلیب، همین پولو گؤردوکده، بو تاپینتینی آللاه طرفیندن اونون اوچون گؤندریلمه‌سی کیمی ده‌یرلندیردی. چوبان بو غیبی یاردیما گؤره، آللاها شوکور ائله‌ییب، اؤز یولونو توتوب گئتدی. چوبان گئده‌ندن سونرا، بیر قوجا کیشی استراحت مقصدی ایله اورایا گلدی. او طرفدن پولونو ایتیره‌ن آدام گلیب، بو قوجادان پولونو ایسته‌دی. قوجا اونون پولوندان خبرسیز اولدوغونو دئدی، آنجاق او قبول ائتمه‌دی کی، ائتمه‌دی. نهایت اونلارین آراسیندا ساواشما باش وئردی. نهایت پولو ایتن آدام ووروب قوجانی اؤلدوردو. بو حادثه‌نی یاخیندان گؤره‌ن موسی پیغمبر، درین فیکره گئتدی. آللاهدان وحی گلدی کی، یا موسی اونون سببی وار، چونکی بو اؤلن آدام گونلرین بیرینده همین آتلی‌نین قوجا آتاسی ایله، پول- یولداشی اولان زامان، اونو اؤلدوروب، پولونا یییه دورموشدور. اونا گؤره ده، بو قوجا همین آدامین اوغلونون الینده اؤلوب، اؤز، عملی‌نین آغاجین یئدی. بو مذهبی روایتی، آذربایجان ائلی، بوتون وارلیقلاری ایله منیمسه‌یه‌رک، «هامی اؤز عملی‌نین آغاجین یئییه‌ر»کیمی، حکمتلی بیر سؤز یاراتمیشلار. همین حکمتلی سؤز-

سینه دن- سینه‌یه کؤچه‌رک، آتالار سؤزو سیراسیندا یئر توتدو.

اوجاق ایدی پیر ایدی، بیزه گلنده کرامتین ایتیردی

کئچمیشلردن قالما بیر سؤز وار دئییر: بیر کتده احمد آدیندا چوخ ایگید و مرد خاصیت بیر گنج (جاوان) واریمیش، آنجاق یاشادیغی کندین کتخودا سی فرصت آختاریرمیش اونو بیر باهانه ایله آرادان گؤتورسون. کتخودا بیلیردی اگر حقی- ناحقدن آییران اولسا، آرایا میزان تره‌زی قویولسا، احمد بیریمینجی آدامدی کی اونون یاخاسیندان توتاجاقدیر.

بئله جه بو سؤزو یادیندا ساخلایا- ساخلایا گونلر، آیلار کئچر. نهایت بیرگون احمد باغی نین اوچوق دیوارینی هؤرورموش، تئز کتخودانین آداملاری قوش قانادیندا بونو اونا یئتیریرەلر. کتخودا دئییر: سیزین ایشیز اولماسین، تئز بیر نفری اؤیره‌دیرکی، سن دئیه‌رسن احمد قبیر داشلارین چیخاریب، باغی‌نین حاصارینا ایشله‌دیردی، بو آدام کتخودادان ال خرجی آلماق هوسی ایله بو ایشه راضی‌لیق وئریر. سالانیب، گلیر احمد ایشله‌دیگی یئره، قاییدیپ دئییر:

آی سنه بو ائلین چؤره‌یی حارام اولسون، اوتانیرسان قبیر داشلارین سؤکوب حاصارا ایشله‌دیرسن؟!

احمد نه قده‌ر آندامانده ایچیر، ثبوت دلیل گتیریر آنجاق بو آدام راضی اولمور.

احمد علاجسیز حالدا جانینی بوغازینا یئغیر، بو کیشی‌نی اودورکی، وار دؤیور، نه یئمیسن تورشولو آش و وورور باش گؤزو یارالانیر. بو کیشی قانی سوزه-سوزه گلیر کتخودانین یانینا. کتخودا ال اوستو احمدی چاغیریر، خبر آلیر، بونه حرکتدی بو یازیقی بوگونه سالیسان؟! احمد مسئله‌نی اولدوغو کیمی دانیشیر، کیشی ده آیاقلارین بیر باشماغا گئییب، دئییر: والله لاپ بوگؤزلریمله گؤردوم کی، احمد قبیر داشلارین چیخاریب، ایشله‌دیر اؤز حاصارینا. کتخودا دئییر: آندایچه بیلیرسن کی، احمد بو ایشی گؤروب، کیشی دئییر: ننه مین گورونا آند اولسون اؤز گؤزلریمله گؤردوم.

سونرا احمد نه قدر آند ایچیر کی، بئله دئییل، کتخودا اینانمیرکی، اینانمیر و دئییرکی، گرک حاصارین یئخیلسین. اونا گؤره احمد، بیر یئردن جرمه اوچون پول تاپیب، کتخودایا وئریرکی، اوندان ال چکسین.

بو آجیغی یادیندا ساخلایان احمد بیر گون، چؤلده بو کیشی‌نین اؤکوزون توتوب

کسیر، کیشی کتخودا یا شکایت ائله‌یرکی، بو ایش احمدین ایشیدی، احمد گلیر بوینونا آلمیر، کتخودا دئییر: آنداییچ، احمد دئییر: بو کیشی‌نین ننه‌سی‌نین گورونا آند اولسون منیم ایشیم دئییلدیر، کتخودا دئییر بو نه آنددیر، بیر ده بو کیشی‌نین ننه‌سی‌نین گورو نه واخت پیر اولوب، اونا آند ایچیرسن، احمد دئییر: آی کتخودا او زامان کی، من امام، پیغمبره آند ایچدیم، اینانمادین، آما بو کیشی بیر دفعه ننه‌سی‌نین گورونا آند ایچمک همن اونا اینانمادین، ایندی آی کتخودا نه اولدو، اوندا:

اوجاق ایدی پیرایدی منه گلنده کرامیتن ایتیردی؟!

بونادا شوکور
(سودا بوغولان سامان چؤپونن یاپیشار)

بیرگون بیریسی چایدان کئچنده، سئل اونو وورووب آپاریر، چایین درینلیینه، کیشی باتیر سویا، سونرا الینی آتیر

بیر قورو چؤپدن یاپیشیر و آغاج قارشیق باتیر سویا. کیشی هر سویا باتیب، چیخاندا دئییر: «بونادا شوکور»، «بونادا شوکور». بیر آیری آدام چایین قیراغینا یاخینلاشیب، گوله- گوله اوندان خبر آلیر: آی قارداش سنکی، باتیسان سویا، بوغولورسان بونه شوکور نامه‌دیرکی، سن اوخویورسان. بو سؤزدن سونرا، کیشی گؤرور، بوغولاجاق، اؤزگه‌دن ده اونا های چیخما یاجاقدیر، اونا گؤره اؤزونه دایاق وئریب، چیخیر قیراغا و او مسخره ائله‌ین کیشی‌یه دئییر: بونا دئییردیم ها «شوکور».

ایندی گؤردون، بیرده آتالار دئییب، سودا بوغولان سامان چؤپوندن ده یاپیشار.

اوغرو ائله باغیردی، دوغرونون باغیری یاریلدی

بیر اوغرو زامان الده ائتدیکدن سونرا، نردوانی گؤتوروب، سؤیکه‌یه‌یر بیرینین باغی‌نین دووارینا، دووارین باشینا چیخدیقدان سونرا، نردوانی چکیر باغین ایچینه، انیب، دوشور باغا، میئوه‌لی بیر آغاج تاپیب، نردووانلا چیخیر آغاجا، اوغرو اول قارینی عمللی باشلی دویورور، سونرا جیبلرینی و کؤینه‌یی‌نین آراسینی تمامی ایله دولدورور، اوغرو یئره دوشر- دوشمز باغ صاحبی یئتیشیر، باغ ییه‌سی اؤزونه مخصوص بیر لحن ایله اوغرودان سوروشور: آی قارداش گونون بوواختی منیم باغیمدا نه ایش گؤروسن، هئچ اوتانمیرسان، باغیما نردوانلا گتیریرسن، اوغرو گؤرور، بونو اوسته‌له‌مه‌سه اولمایاجاقدیر. اونا گؤره ده حیرصله قاییدیب دئییر: نردوان اؤزومه‌ندور، اؤزوم بیله‌م هارا آپارام، هارا سؤیکه‌یم، سندن اجازه آلمایام؟ دئدیکده عصبی حالدا نردوانی گؤتوروب، جیب دولو میئوه ایله باغدان چیخیر، باغ صاحبی ده گؤزلرینی، اوغرونون دالینجا دؤیه- دؤیه قالیر.

بو روایتی هم اوغرو ائله باغیردی، دوغرونون باغری یاریلدی مثلینه ایشله‌درلر، هم ده اؤزو بورجلو اولا- اولا، باشقاسینی بورجلو سالان آدامیلارادا خطاب دئیه‌رلر.

بو خصوصدا ایکی گولمه‌جه ده دیلده آغیزدا گزیر اونلاردان بیری بئله‌دیر: بیر نفر باشقاسی‌نین باغینا دوشور، آغاجین باشیندا میئوه دره- دره باغ صاحبی یئتیشیر، باغ صاحبی دئییر: نییه منیم آغاجیما چیخمیسان؟ میئوه دره‌ن دئییر: آغاجی یارادان آللاه دیر، من بیله‌رم آللاهیم بیلر. باغ یییه‌سی دینمز- سؤله‌مزگئدیر، بیر جویز آغاجی ده‌ریر و گلیر بو کیشی‌نی دؤیور، کیشی سوروشور منی بو آغاجلا نه اوچون دؤیورسن؟ باغ صاحبی دیئیر: آغاج آللاهین دیر، من بیلررم، آلاهیم بیلر.

باغلا دیلیمه

«باغلا دیلیمه» دیئیمینی بو گونلر بول- بول ایشله تسک ده اونون کؤکو و منشایی قاباقلارا عاید دیر. یئری گلمیشکن دئمه لی یم کی، بو گونلر بو دئییمی بیر آتالار سؤزو کیمی ایشله دنلرین سایی آز دئییلدیر. حالبوکی، بو ایفاده آتالار سؤزوندن آرتیق بیر دئییم کیمی اؤزونو گؤستریر. ایندی بو دئییمین کؤکو و منشایی بیزه آندیران ماراقلی بیر احوالاتی دقتدن کئچیریک. دئییر: گونلرین بیرگونو، بیریسی اؤز آتی ایله او کتدن بو کنده گئدیرمیش، چؤلده بیر اکینچی‌یه راست گلیر، خوش- بئشدن سونرا اکینچی اونا تکلیف ائدیرکی، گون باتیر، اونلارین کندلرینه‌ده چوخ یول قالیر. یاخشی اولاردی کی، گئجه‌نی، اولارین ائوینده قالیب، سحر تئزدن، یئنه اؤز یولونو توتوب گئتسین. کیشی قبول ائله‌میر، دئییرکی، زحمت اولار. بودا هئچ زحمتی یوخدور، قوناقدا ائوین گولودور، لاپ گؤزوموز اوسته یئری واردیر، دئییر.

الغرض اکینچی، یولدان کئچن کیشینی راضی سالیب، ائوینه گتیریر. کیشی قاباقجادان کئچیب ائوه، آرواد- اوشاغینا دئییرکی، ال- آیاق ائله‌ین قوناغیمیز واردیر.

آرواد دئييير: آی کيشی بير گؤز داميميز واردی، سيز قوناقلا اوردا ياتديز، بس من نه ائله‌رم.

کيشی ديئير: سن اوشاقلاری گؤتوروب، آنانيز گيله گئت، من ده قوناقلا بوردا ياتيم.

بئله‌ليکله کيشی، آروادينی، آناسی‌گيله يولا ساليب، سونرادا، سئوينه- سئوينه يولدان کئچني اکينی ائوينه کئچمه‌يه دعوت ائديير.

کيشی آتدان دوشوب، آتينا يئر تاپابيلميير. سونرا دا کيشی دن آتينی هارادا باغلاياجاغينی سوروشور.

کيشی چوخ- گؤتور قوی ائتديکدن سونرا، آتا يئر تاپيلميرکی، تاپيلميير. نهايت يولدان کئچن کيشی اينجيميش حالدا، سوروشور: هه قارداش تئز اول دئی گؤروم، آتی ايندی هارا باغلاييم. اؤز عمليندن پئشمان اولوب، آنجاق اوزونه گتيره بيلمه‌ين اکينچی، علاجسيز قالاراق: «باغلا ديليمه». دئييير. دئمه‌ليييک بو دئييم باره ده اولان روايتلر جوربه جور دور، آنجاق هره‌سی‌نين اؤز يئری، اؤز دادی واردير.

تنبل تنبل دی شاه تنبل نه ديير؟

دئییر: کئچمیش زامانلارین بیرینده، اؤلکه‌سینه جاندان یانان بوتون ایشلره جدی یاناشان بیر پادشاه واریمیش. شاه بیرگون باخیر گؤرورکی، ایشلر ایسته‌دیگی کیمی، قاباغا گئتمیر، اونا گؤره وزیر- وکیلی چاغیریر و بو ایشین و اؤلکه‌دن گئده‌ن کاساتلیغین سببینی سوروشور. اونلار هامیسی بو ایشین سببینی تنبللیکده گؤرور. اونا گؤره ده پاشا بو ایشه بیر یول تاپیر. امر ائله‌ییر اؤلکه‌نین بوتون تنبللری بیریئره ییخشسین، دولت خانادا، دولت حسابینا یاشاسینلار. تنبل لر بیریئره توپلاشاندان سونرا، شاه امر ائله ییر اونلارین هامیسین تؤله‌یه سالسینلار و سونرا، اوتدان، ساماندان گتیریب، اورانی اودلاسینلار. ائله ده اولور. بعضی‌لر، اودو گؤروب قاچیر، بیر آزی جانلارینا ایستی‌دیندن سونرا، اورانی ترک ائدیر: بعضی‌لری ده یانماغا تاب گتیره بیلمه‌ییب قاچیر. آخیردا قالان ایکی تنبل اولور. اونلارین بیرینین وجودو یاخیلدیقدان سونرا، دئییر: وای جانیم یاندی. او بیری تنبل دئییر: سن آللاه منیمده عوضیمدن هارای سال دئ کی: بودا یاندی. بونو گؤره‌ن شاه وزیرلرینه دئییر: بو تنبل شاه تنبلی دی.

ايندی اولدوق باشا- باش بوحسابلا باققال قارداش

دئيير کئچميش گونلرين بيرينده بير کندلی شهره بير داغارجيق قاتيق ساتماغا گليير. او بير آز دولانير، گؤرورکی، هئچ اونون قاتيغينی ديندير‌ه‌ن ده يوخدور. آخيردا بير قوجا باققالين توکانی قاباغيندا آياق ساخلاييير اوندان سوروشورکی، آی قارداش ياخشی قاتيغيم وار آلارسانمی؟ قوجا باققال نييه آلميرام بويور گتير ايچری- دئيه اونو توکانا دعوت ائله‌ييير. قاتيغی تره‌زييه قويوب داشلاری دوزه لده‌ن‌دن سونرا، باشلاييير چؤرتگه ايله «چاخ - چوخ» ائله‌مه‌يه باشلاييير و سونرا دئييير: باخ بئله- بئله ايشلر، دئيه سن اوچ قوروشدا بورجلو قالدين دئييير.

بو سؤزلری ائشيده‌ن کندلی‌نين حيرصی باشينا ووروب: آی کيشی ده‌لی سن نه سن؟ قاتيغيمين قيمتی يوخدور، اوسته‌ليک

سنه ده بورجلو قالیرام. قوجا باققال جاواب وئریب دئییر: نییه یوخدور، وار قوی بیرده حسابلاییم، چؤرتگه‌نی یئنه اویان- بویان ائله‌ییر و کیشی‌نین قاتیغی‌نین تولوغونو قویوب یانینا دئییر: بودا اوچ قوروشون بورجوم قالدی: دئیه قاتیق تولوغونو گؤسته‌ریر. قاتیق ساتان کیشی‌نین یئنه جین باشینا ووروب دئییر: بیر دئ گؤروم منیم قاتیغیم نئجه اولدو. باققال دئییر قولاق آس دئییم نئجه اولدو:

گتیرمیشدین بیر پوت قاتیق
دئییلدی کی، چوخدا آرتیق
یارسینی حسابا قاتما
یاریسی‌نین آدین توتما
بو ائله‌یر بیر پوت
پوت سؤزو نوده اونوت
ایکی دفعه چؤرتکه چکدیم
گؤرمه‌دینمی تر تؤکدوم؟
اوچ قوروشا دیمزمی؟

قاتیق ساتان کیشی گؤرور، بوندان پول آلا بیلمه‌یه‌جک، اونا گؤره ده توکانداکی بوش کوپلری بیر- بیرینه ووروب سیندیردی، سونرا قاتیق دولو پوتلوغو گؤتوروب، باققالین باشینا اندیردی و دئدی:

ایندی اولدوق باشا- باش بو حسابلا باققال قارداش

سؤز وار- سؤز وار

آتالار دئمیشدیر: اوو وار داغا میندیره‌ر، اوودا وار داغدان اندیره‌ر. سؤز وار جانا ساری یاغ کیمی یاخیلار، سؤزده وار قیلینجدان پیس کسر. سؤزو یئرینده مقامیندا دئمک لازیمدیر. سؤزده اوو کیمی بیر شئی‌دیر دره دن اؤتدو دای سنین کی دئییل، بیر قپیه، بیر قیرانا ده‌یمز. دونیا گؤروموش آغ ساققالاریمیز سؤزون قدرین بیلیبلر، قیزیل قیمتی سؤز دانیشیبلار. سؤزلری یئرینده مقامیندا دئییبلر.

اولولاریمیزین سؤزلری سینه‌دن گلیب، بوغازدان یوخاری سؤز دئمه‌میشلر. آتلاریمیز بیر یئرده دئمیشلرکی «سؤز وار- سؤز وار» بو خصوصدا بیر مزه‌لی احوالاتی چاتدیریریق قوللوغونوزا: دئییر عاغیلدان یونگول بیر کیشی وارایمیش، بو هر یئرده دانیشاندا «بارا» قویوب، هامینی اؤزونه گولدوره‌رمیش. گونلرین بیرینده اونون

اهل- عیالی بیر بیلیجی شخصی توتوب. بئله بیر قناعته گلیبلرکی، کیشی بارا قویاندا، بو کیشی اونون باراسینی یوسون و هر دفعه ده بئش قیران پول آلسین.

بیرگون بیر مجلس قورولور. بارا قویان کیشی ده اوردا اولور، هامی سؤزون آغزیندان پیشیریب چیخاریر، عین حالدا بو کیشی قاییدیب دئییرکی، گونلرین بیرینده چؤلده گئدیردیم گؤردوم کوچوک ونگیلده‌ییر. هامی باشلاییر گولمه‌یه، بارا قویان دئییر: بونون گولمه‌یی یوخدور، یقین قوزقون کوچویو ووروب قانادینا آپاریب گؤیه اونا گؤره ده کوچوک ونگیلده‌ییبدیر. هامی گؤرور اولان ایشدیر. بارا یویان کیشی بو ایشینه گؤره‌بئش قیران آلیر.

یئنه صحبت آراسی بارا قویان کیشی بیردن- بیره آغزینا نه سالیر، نه دئییر: بلی یئنه بیر گئجه چؤلده گئدیردیم، گؤردوم آی دوشوب یئره. مجلیسده کیلر یئنه گولمه‌یه باشلاییرلار. بارا یویان یئنه قاییدیب، دئییرکی: بو اولا بیلر، آی دنیزه دوشوب بودا گؤروب. هامی گؤرور، سؤز یئرینده اوتوردو و کیشی بئش قیراندا آلدی. بیر نئچه دقیقه کئچمه‌میش، بارا قویان یئنه سؤزه باشلادی و صحبتلری‌نین آراسیندا دئدی:

بیرگون چؤلده گئدیردیم، گؤردوم قانشاردان (قاباقدان) بیر دورنا اوچور توفنگی چکیب دورنانی ووردوم. گئتدیم، گؤردوم دورنا دئییلمیش «زورنا ایمیش».

بارا یویان آلدیغی بیرتومن پولون اوستونه بیر تومنده قویوب دئییر: گل بو پولون بودا اوستهلیک، من سنین دورناوی زورنا ائلهیه بیلمهرم.

کیشی نین سؤزو بیر اولار

دئییرلر، قدیم زامانلارین بیرینده، قونشوسونا ظارفاتلا بیری دئییر:

آی قونشو دئ گؤروم سنین ایندی نئچه یاشین وار. بو قونشو او قونشویا قاییدیب، دئییرکی: منیم ایندی 50 یاشیم وار.

بو صحبتین اؤستوندن 20 ایل اؤتور. یئنه بو قونشو او قونشودان سوروشور: هه دئ گؤروم یاشین ایندی نئجهدیر؟ بو قونشو او قونشویا قاییدیب، دئییرکی:

قاباق زامان دئدیکیم کیمی 50 یاشیم وار.

او سوال ائدیرکی: مگر سن 20 ایل بوندان اول دئمه دین 50 یاشیم، نه اولدو کی، تئز یادیندان چیخاردین؟ بو قونشو قاییدیر دئییرکی، کیشی‌نین سؤزو بیر اولار. بو مثلین باشقا نمونه‌سینی ملا نصرالدین آدینا سؤله‌ین‌لر واردیر.

سؤز- سؤزدو، قالیب، اونو یوزانا

بو مثلین، کؤکو و منشایی باره ده ماراقلی بیر احوالات بو گونوموزه، گلیب چاتمیشدیر. روایته گؤره، بیر اؤلکه‌نین، باشینا بیر گؤزو و کورو بیر گؤزو ایسه سالم آدام کئچیر. اونون بیر گؤزونون کور اولماماسینا باخمایاراق، هنره، شعره، هوس گؤسترەن پادشاه ایمیش.

بیر گون کاسیب بیر شاعیر، شاهین شأنینه گؤزەل بیر قصیده یازیر. شاعیر واخت آلیر و شاهین یانینا گئدیر. او قصیده‌نی اوخویور و شاهادا سونسوز سایغی‌سینی گؤستریر. آمما آخیر بیتده دونیا قاریشیر. نه اوچون؟ اونا گؤره‌کی، شاها یازیلان قصیده‌نین سون بیتی بئله ایمیش:

قویما اوره‌کلره دویونله‌سین آه
بوگؤزون او گؤزه تای ائیله آللاه

شاه بو سؤزو سهو باشا دوشور، اونا ائله گلیرکی، شاه آللاهدان ایستهییر. بونون صاف گؤزوده کور اولسون، اونا گؤره امیر ائدیر، اونون «گؤزلرینی چیخارسینلار. وضعیتی بئله گؤرهن شاعیر اونو اصل مطلبدن حالی ائلهییر و دئییر: «سؤز - سؤز دو، قالیب اونو یوزانا».

هشتاد داندی

دئییر: قدیم ایامدا بیر قوجا کیشی، شهرین مشهور حکیملرندن بیرینین یانینا گئدیر. کیشی ایچری گیریب، دوکتورا سلام وئریر و سونرا علیک آلیر. دوکتور قوجادان سوروشوروم عمی دئ گؤروم نهییندیر؟

کیشی دئییر: آی باشینا دؤنوم، گؤزلریم، یاخشی گؤرومور.

دوکتور جاواب وئریر: عمی او «هشتاد داندی».

قوجا: قولاغیم آغیر ائشیدیر؟

دوکتور: هشتاد داندی.

قوجا یئنه دئییر: بیرده قیشلاریم (قیچلاریم) تیرهییر.

دوکتور: هشتاد داندی.

قوجا دئییر: چوخ باش آغریسی اولماسین، باشیم آغریر و معده آغریسی چکیره‌م.
دوکتور تکمین‌له: هشتاددانده‌ی. دئیه جاواب وئریر.
حوصله‌سی دارالان قوجا اؤزونه مخصوص حالته دئییر: آقا دوکتور، سیز ائله کلمه‌دن باشقا بیر سؤز بیلمریسیز؟!
دوکتور گوله- گوله جاواب وئریر: بودا «هشتاددانده‌ی».

شاعیر له شاهینکی توتماز

روایته گؤره‌ناصرالدین شاه ایکی گؤزدن شکست اولان بیر شاعیری یاخشی شعرلر یازدیغی اوچون سارایینا دعوت ائتدی. اونون سؤزلرین به‌یه‌نیب، سارایدا قالیب، هردم اونو،

داریخماقدان قورتارماق ایستەدی. شاه امری ایله، شاعیر بونا، تابع اولدو. بیرمدت اؤتندن سونرا، شاهدان خواهش ائتدی کی، اونو سارایدان آزاد ائتسین. شاه، شاعیردن علتین سوروشدوقدا، شاعیر جاواب وئردی: قبله عالم ساغ اولسون، اؤز یوردوما دؤنوب، عائیله قورماق ایستەییرم. شاه شاعیرله بیر آز باش-باشا قویماق ایستەدی و اونا گؤره ده دئدی: گئتمەییننه سؤزوم یوخ، آما هئچ واخت ائولنمه.

شاعیر تعجبله: نه دن؟

شاه جاواب وئردی: چونکی گوزلو آداملار، اونو سنین الیندن آلار.

بو سؤز شاعیره توخوندو، اؤز- اؤزونه دوشونوب دئدی «اؤلمک، اؤلمکدی خیریلدا ماغا نه وار. گرک شاهین پایینی اووجونا قویام. اونا گؤره ده الینی دوره دەکیلره توتوب دئدی: گؤرورسوز قبله عالم نه دئدی؟

او هئچ واخت بوش یئره سؤز دئمز. اونون تجربەلرینی، سیزده اؤیرەنین و حساب کیتاب همیشه الینیزده اولسون.

ناصرالدین شاه گؤردوکی، شاعیری یاخشی ایشه قویوب و شوخلوغوندان ال چکمەمک مقصدی ایله دئدی: ائله بیل، منه توخوندون، ها، دئمه بیلمەدی.

شاعیر جاوابیندا: خئیر قوربان، ایسته‌دیم فقط تجربه‌لرنیزی سارایداکیلارادا آنلادیم.

شاه گؤردو، اونونلا شاعیرین، سویو بیر آرخا گئتمه‌یه‌جک و قالسا الیندن خطا چیخاق، اونا گؤره، اجازه وئریب، هارا سئودی گئسین. ناصرالدین شاه شاعیری یولا سالا- سالا دئدی: گل گئت، گؤرونور، سنله منیمکی توتمور. بو سؤز بیر مثلی کیمی، یاددا قالیر و یئر سیز ایلگی‌لرده دئییرلر «شاعیرله، شاهینکی توتماز».

تک الدن سس چیخماز

بو مثلیمیزین آچیقلاماسی «تک الدن سس چیخماز»دیر بو مثل تکجه مجازی و ایهام معناسیندا ایشلهنمیر، بلکه، فلسفی و اجتماعی بیر فیکیرین افادهسینی ده بیر آینا کیمی گؤز قاباغیندا قویور و هامی اوچون منعکس ائلهییر. بو مثلده بیرلیگین تأثیرین بؤیوک قرآنیمیزین بویوردوغو «وحدت» کلامینی بیزه آنلادیر. شاعیر بو باره ده یازیر:

داغ ییخماغا ائل بیرلیگی شورایله گرک دی
هئچ کیمسه بو بیرلیک هدفه تک باشا چاتماز

آتالار تکجه بو مثله قناعت ائلهمیر، بلکه آیری- آیری مثلرده بو مثله اوخشار سؤزلر آرتیریبلار، مثلاً:

«ائل گوجو سئل گوجودور» دئییب لر.
«ائل آتان داشی هئچ کس گئری قایتارا بیلمز»
«بیرلیک هاردادی دیریلیک اوردادی»
«ائل بیر اولسا داغ اوینادار یئریندن، سؤز بیر اولسا ضربی کرهن سیندیرار»

عزیزلر «تک الدن سس چیخماز» مثلینین آدینا بئله بیر روایتده دئییرلرکی، گویا قدیم زامانلاردا بیر آتا اؤز اوغلونا نصیحت وئرمک اوچون دئییردی: اوغول من اؤلوب، گئتسهمده هئچ واخت

بیر- بیریزدن آیریلمایین. همیشه باجی- قارداشلیق مقامینی حفظ ائله‌یب، بیرلییزی الدن وئرمه‌یین.

آیلار بیر- بیرینی قویوب، ایللرده بیر- بیرینی عوض ائله‌یر. آخیردا کیشی دونیاسینی عوض ائله‌یب، جانینی جان صاحبینه تاپشیریر.

دده ده باشینی یئره قویاندان سونرا ائولادلار بیر- بیری ایله یولا گئتمیرلر. کیشی‌نین مالینی هره بیر طرفه داغیدیر. نه بیلیم بؤلوشوب بیرینه سوقو یولاری یئتیشیر. او بیرینه ده اکین زمی‌لری، اوچونجو اوغلانادا اکینچی‌لیک وسایلی. ائولادلار ایسته‌یرکی، آتادان قالان ارثلرینی ساتیب، اونون یئرینه آیری شئی آلسینلار. بولار بو ایشده اولسون، گلین گؤره‌ک، اولادین آتالارینین قوجا دوستو حسن کیشی نه فیکیرده ایدی. حسن کیشی بیردن- بیره فیکیرله‌شیرکی: دوستوم اؤلنده مگر منه وصیت ائله‌مه‌دی کی، گؤزوم اولارین اوستونده اولسونه. حسن کیشی بو فیکیردن سونرا تصمیم توتورکی، گئتسین دوستونون اوغلانلارینی یوخلاسین. حسن کیشی گلمه‌یه گلیر آما گؤرورکی، اوشاقلارین هره‌سی بیر هاوا چالیر. نه بیلیم کی دوستوندان قالان وار- دؤلتی اولار، داغیتماق ایسته‌یرلر.

کیشی دوستونون اوغلانلارینی بو ایشدن چکیندیریب دئییر: اوغلوم سن زمیلرینی وئر. او بیرسی ده اکین وسائلینی وئرسین. اودا سویونو وئرسین. اکین بئجردین «چونکی تک الدن سس چیخماز» با هملیکله ایشلهسز بیریئره چاتاجاقسیز، یوخسا هره اؤز وارینی بیر یئرده قویوب باتیراجاق. اؤزوده آج قالاجاقسیز.

اوغلانلار ددهلرینین دوستونون اؤزونه باخیب، وار- دؤلتلرینی بیرلشدیریرلر. بختین گتیردیگیندن او ایل محصوللاری دا بول اولور. «تک الدن سس چیخماز» سؤزونو تکرار ائدیب هایاندا سؤلهییرلر. بو وسیله ایله «تک الدن سس چیخماز» کلامی بیر مثل کیمی ائل آراسیندا دئییلمهیه باشلایير.

گئده ر قیلینج یاراسی، گئتمز دیل یاراسی

سؤز باره ده دانیشاندا، ایستر-ایسته‌مز دیل یادا دوشر. چونکی دیل سؤزون اصل منبعی، اصل قایناغی دیر. آتالار بوش یئره دئمه‌میشلرکی، سؤز سوز دیل بیرقپیه ده ده‌یمز. و یا خود سؤز دیلین یاراشیغی‌دیر. بعضی سؤزلر باش اوجالیغی گتیردیگی کیمی، اونلارین بعضی‌لری ده باش آلچاقلیغی گتیریب، اؤز صاحبینی ده‌یرسیز بیر شیئه چئویره‌ر. سؤزدن اهمیتی اوچون زنگین شفاهی ادبیاتیمیزین بیر چوخ ساحه‌لرینده بو ایفاده اؤزه‌ل یئر توتموشدور. بایاتیلاردا، مثللرده و سائره ده اولدوغوکیمی بو مؤضوع باشقا ژانرالاردا- دا اؤز عکسینی تاپمیشدیر. مثلاً «قیلینج یاراسی گئده‌ر سؤز یاراسی گئتمز» همین آتالار سؤزونون منشایی باره ده بیزه گلیب چاتان بیر روایت مؤجوددور. دئدیگیمیزکیمی، دیل یاراسی، همین سؤز یاراسی اونا گؤره بو مثلین باشقا بیر نؤعینده دئییلیر:

قیلینج یاراسی ساغالار آمما دیل یاراسی ساغالماز. گلین گؤره‌ک، ائل آراسیندا گزه‌ن بو مثلین منشایی هارادادیر و بو مثل هاردان یارانیب، نئییه بئله دئییرلر. یئری گلمیشکن دئمه‌لییک، آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتی‌نین اساس حیصیه‌سینی منظوم

اثرلر تشکیل ائدیر. او یونلاردا، بایاتیلاردا، تاپماجالاردا، بعضی مثللرده و سایسیز - حسابسیز باشقا شفاهی ائل ادیباتی نمونه‌لرینده اولدوغوکیمی بو مزیت روایتلریمیزده ده اؤز عکسینی تاپمیشدیر. آرتیرمالی‌یيق کی، بو روایتلرین بیر چوخو شاعرلر طرفیندن قئیده آلینیب، منظوم فورمایا دوشه‌رک، اؤز گؤزه‌لیگینی بیره یؤز آرتیرمیشدیر. تانیش اولاجاغنیز بو روایتده و یا خود ساغالار قیلینج یاراسی، ساغالماز. دیل یاراسی مثلی‌نین منشایی باره ده یازیلان بو اثرده ایره‌لی سوردویوموز ادعانی گؤره بیلرسیز. شعرین مؤلفی برجعلی قریشی «تورک اوغلو» دور:

زحمت کئش بیر کیشی
قدیم زاماندا
عؤمرونو کئچیرتمیش
داغدا- اورماندا
گلیرمیش اومودو
ایکی قولونا
وورموش قازمانی
تیکان کولونا
گتیریب، ساتارمیش
بیر شله تیکان
اوندان قازانارمیش
گونده بیر قیران

حیاتی کئچیرمیش
اونون بو ساياق
اؤزونه سؤیکنمیش،
اؤزونه دایاق
بیر گون مئشه‌لیکده
بیر آیی گؤردو
سسله‌یيب، آیینی تئز
سالام وئردی
آیی تیکانچی دان
گؤردو محبت
قاییدیب، عوضین
ائله‌دی حؤرمت
درد دیل ائتدیلر
چوخ یاواش- یاواش
آیی ایله تیکانچی
اولدولار یولداش
آیی تیکانچی یا
گونده بیر آز بال
گتیریب وئره‌ردی
هدیه دالبادال.
تیکانچی آیی ایله
صحبت ائیله‌دی
سونرا اؤز ائوینه
دعوت ائیله‌دی.
آیی سئوینجه‌گین سؤز
وئردی گللم
ائوینده‌نئچه گون
قالیب دینجه‌للم.

صاباح یولا دوشوب
گلدی ناهارا،
تیکانچی ناهارا
پیشیردی هوررا.
یالادی هوررانی آیی
شاباشاب،
عیال گتیرمه‌دی بو
شاپ شوپپا تاپ.
بره‌تدی گؤزلرین
قوزاندی یئردن.
ارینین اوستونه
چیغیردی بیردن
غضبله سؤله‌دی ای
نادان سیرداش
نئیه بس آیی دیله
اولوبسان یولداش

آرواد اؤز ارینی مخاطب قرار وئره رک سؤزلرینی بئله دوام ائتدیرمه‌یه باشلادی:

بلی آرواد دئییر کیشی دوروب، مات-مات باخیر گلین گؤره ک شاعیر بو منظره‌نی نئچه‌نظمه چکمیشدیر:

بئله بیر قوناغا
یوخدمدو بازیم
آیی دوستلوغونا
اویمور مجازیم
بو آرواد ارینین
اوزونه گلدی

آجی سؤز آیی‌نین
اوره‌ین دلدی
دوروب چوخ ناراحات
چیخدی بایرا
قورتارا انساندان
اؤزون آیرا
بیلمیسن آیی- یا بو
سؤز نئیله‌دی
یاندی اوره‌گی‌نین
باش گؤینه‌دی
کور پئشمان قایدیب
مئشه‌یه چاتدی
باشین یئره آتیب
ناراحات یاتدی
تیکانچی مئشه‌یه
یئتیش زامان
آیی باش قالدیر یب،
وئرمه‌دی آمان
دئدی باخما منیم
قوجا یاشیما
گؤتور اوقازمانی
گوپسه باشیما
تیکانچی سؤیله‌دی:
یولداش نه اوچون
دئدی سؤز اوره‌کده
باغلایب، دویون
دورما، ال ساخلاما
اندیر بیر حربه

او کیشی تله‌سیک،
ووردو بیر ضربه
آیی‌نین کله‌سی
بؤلوندو ایکی
آما ترپنمه‌دی بیر
کره توکو
نئچه گون ساووشدی
بو ماجرادان
قالمادی باشیندا اثر
یارادان
آیی تیکانچی ایله
گؤروشدو بیر گون
دئدی هله قالیب،
اوره‌کده دویون
قازما ایله
ووردوغون یارا
ساغالدی
آما دیل یاراسی
هله‌دی قالدی
او گون کی عیالین
منه سؤز آتدی
آجی سؤز اوخ کیمی
اوره‌گه باتدی

وفالی قادینا پاخیللیق ائله‌ین چوخ اولار

کئچمیشلرین سؤزودور بئله روایت ائله‌یرلرکی، ایکی ار- آرواد، عائله قوران واخت شرط کسیرلرکی، عؤمرلرینین سونوناقده‌ر بیر - بیرلرینین قئیدینه قالیب، همیشه جان دئییب- جان ائشیتسینلر. بئله ده اولور، اونلار خوشبخت یاشاماغا باشلاییرلار. کیشی آخشاما کیمی چؤلده اکینچی‌لیک ائله‌یر، آرواد- دا ائو ایشلریندن باشقا یون ایریب، شال توخویور.

ایکی عائله نین صادق حیاتینی گؤره‌ن کند اهالیسی لاپ حیران قالیر. هامی بو عائله‌نی اوقده‌ر تعریفله‌دی کی، اونلارین شهرتلری هر یئره یاییلدی.

گونلرین بیرگونونده بو کیشی‌نین آروادی‌نین تعریفینی بیر باشقا قادین، بگ خانیمینا سؤله‌یر. بیربئله تعریفی ائشده‌ن بگ آروادی حرصیندن لاپ آز قالیر، باغری چاتلاسین. او اؤز- اؤزونه دئییر: اونون مندن هاراسی آرتیقدیرکی، هامی اونو تعریفله‌ییر. اؤلسم ده، قالسامدا گرک گئدیم اونو گؤره‌م. بگ آروادی واخت گزیردی کی، اری، ائودن چیخماق همین، گئدیب، بو آروادی گؤرسون. ایش او یئره چکدی کی، بگ بیر نئچه گؤنلوک سفره گئده‌سی اولدو.

بگ گئتمه‌یینده اولدو، آروادا پال- پالتارینی عوض ائله‌ییب، باشلادی، تعریفی گؤیلره چیخان قادینی آختارماغا.

بو قاپی منیم- او قاپی سنین- دئیه آختارا- آختارا آخیردا گلیب گزدیگی یئری تاپدی.

اؤزونو دیلنچی گؤرکمینه سالان بگ آروادی قاپینی دؤیوب پای ایسته‌دی. بو آروادا دیلنچی‌یه بیر آز پای وئردی. سونرادا گئدیب، ایش باشیندا اگلشدی. بگ آروادی حیطه باخیب گؤردوکی، آروادین قاباغیندا جه‌هره گونون آلتیندا یون ایریییر. یانیندا بیر پارچا قورو چؤره‌ک. بیر قابدا ایلیق بیر سو وار. بگ آروادی قاپیدان

بویلانیب، گؤردوکی، حیطین او طرفینده، اوجا- اوجا یاشیل یارپاقلی آغاجلار وار. بو حکمتدن باش چیخارا بیلمدی بو دیلنچی آرواد ایچری گیریب، اوندان سوروشدو:

- آی باجی حیطینده گؤزه‌ل آغاجلار وار. نییه اونلارین کؤلگه‌سینده اوتورمایید، گون ایستیسی آلتیندا اگله‌شیرسن.

- آرواد دئدی: ایندی منیم اریم، بو ساعات چؤلده ایستی گونون آلتیندا تاخیل اکیر، جوت سورور، اونون کؤلگه‌لنمه‌یه یئری یوخدور. من اوندان آرتیق دئییلم کی؟ اونون یانیندا قورو چؤره‌ک و ایستی سودان ساوایی بیر شئی یوخدور. من اونان عائله قوران زامان عهد باغلاییب، آند ایچمیشدیم کی، او نه جور ایشله‌سه من ده ائله ایشله‌یم. من بئله ائله‌مه‌سم اریمین چکدیگی زحمتلرینی دویمارام. اریم ده منیم صداقتیمی گؤروب منی آرتیق سئوه‌ر.

- بگ آروادی، اونون عاغلینی یوخلاماق اوچون اوندان سوروشدو: باجی من نه سایاق ائله‌ییم کی، اریم مندن راضی قالسین؟

- آرواد دئدی کی، سن منه ایکی اوچ اصلان توکو گتیره بیلسن بو سیرری من سنه یاخشی اؤیرده بیلرم.

بگ آروادی اوگوندن اصلان آختارماغا باشلادی. آخیردا گلیب، بیر شهرین وحشی حئیوان خاناسینا چاتدی. گؤردو بوردا پولاد قفسین ایچینده ائله گوجلو اصلان لار وارکی، گل گؤرهسن.

آدام باخاندا لاپ آز قالیر باغری چاتلاسین. آرواد چوخ گؤتور قوی ائدیب، اؤلچوپ بیچندن سونرا آخیردا بو قرارا گلدی کی هر گون اصلانین یئمهگینی – ایچمهگینی اؤزو وئرسین. آرواد گونده ایکی اوچ دفعه گلیب، قفسین کناریندان شئرین یئمهییینی وئردی. قاباغینا سو قویدو.

آرواد بو وحشی حئیوانین محبتینی اله گتیریب، اونون باشینی سیغاللادیغی یئرده جانیندان بیر نئچه توک قوپاردی.

بگ آروادی شئر توکلرینی گتیریب، اوقادینا گؤسترردی.

بوقادین بگ آروادینا دئدی:

سنکی بو وحشیلیکده حئیوانی رام ائلهمیسن. اوندا ارینله ده خوش رفتار ائلهسن، اودا سنی اینجیتمز. چوخ ایستر.

بگ آروادی او دئدین کیمی اری ایله یاخشی رفتار ائلهدی. اری اوندان راضی قالدی. بگ آروادی ایناندی کی همین آرواد دوغرودان چوخ عاغیللی و آندینا، عهدینه صادق اولان خانیمدیر.

شاه اولدون آما آدام اولمادین

گونلرین بیرینده دونیا گؤرموش بیر ائل آغ ساققالی، اؤز اوغلونون تربیه‌سیزلییینی، حؤرمتسیزلیک و غیر انسانی ایشلرینی گؤروب اونو دانالایاراق، دئییر: اوغول گل یاخشی ایشلره گئت، آدام اول. باشقالارینا

قوشول. سن دئمه کی بو سؤز اوغلانا توخونور و سحریسی منتظم مکتبه گئدیب، یوخاری قیمتلر آلیر.

بو اوغلان درسلرینه خصوصی مارا‌ق گؤستریب، اونلاری یاخشی یئرینه یئیرسه ده، پیس خاصیتیندن، عیبه‌جر ایشلرین‌دن ال چکمیر. بو وضیعتی گؤره‌ن آتا بیر سؤز دئمیر. آنجاق ایش او یئره چکیرکی، اوغلان قبولوق کاغیذینی مغرور بیر قیافه ایله آتاسینا گؤستریب، دئییر: ایندی گؤردون کی، آدام اولوب، یاخشی نمره و قیمت آلمیشام. آتا- اوغلونون یئنه غیرت دامارینا توخونوب. دئییر: اوغول یاخشی درس اوخویوب، یاخشی قیمتلر آلمیسان، بو یاخسی، آنجاق هله یاخشی خاصیتلره مالک اولمایبسان.

بو سؤزلری ائشیدن اوغلان آجیغیندان آز قالا پارتلایر. آنجاق بیر سؤز دئمه‌دن اؤزونو معلم لیک مقامینا چاتدیریر.

بلی بو وظیفه ده اوغلان گئنه آتاسینا مراجعت ائدیب، ائله همین سؤزو ائشیدیر. او یوخاری گئدیب، مقامینی اوجا لدیقجا، آتاسی‌نین ائله همین سؤزونو ائشیدیر: «اوغول آدام اولمامیسان، گئت آدام اول.»

عنادکار اوغلان وار گوجوایله چالیشیب، اؤزونو اؤلکه پادشاهلیغینا چاتدیریر. اوغول تاخت- تاجی باشینا

قویوب امر ائدیرکی، فلان کنده، فلان نیشاندا، قوجالیب، بئلی ایلمیش بیر کیشی وار. اونو منیم یانیما گتیرین.

فرمان شاه فرمانی ایدی، تئز یئرینه یئتیریلیر. بیر مدتدن سونرا شاه سارایینداحاضیر اولور. قوجا الینده عصا ایچری گیریب، اؤز اوغلونو پادشاهلیق پالتاریندا گؤروب تانییر.

او سارایا داخل اولان زامان بیر آز اؤزونو ساخلاییرکی، بلکه اوغلو دوروب اونا سلام وئردی، آمما قوجا گؤردوکی، یوخ اوغلو مغرور بیر قیافه توتاراق، دووز کیمی اوتوروب باخیر. قوجا اؤزونوو سیندیریب، اوغلونا سلام وئردی، آمما اوغلان اونون جاوابینی وئرمه‌دن دئدی:

هه قوجا ایندی دئ گؤروم، نه دئییرسن، بو من بو دامنیم دب- دبه‌م و جاه و جلالیم.

کیشی باشینی توولاییب، دئییر: نه اولسون؟! اوغلان جاواب وئریب، دئییر: نه اولاجاق، گؤرموسن پادشاه اولموشام.

قوجامان ائل آغ ساققالی عصاسینی یاواشجا یئره ووروب دئییر: اوغول پادشاه اولماغینا اولموسان، آنجاق هله ده آدام اولمامیسان. چونکی من سنین آتاوام. منیم سنه‌نه پیس‌لیگیم کئچیب

کی، منه سلام وئرمک یئرینه سالامیمی دا آلمادین و آتا عوضینه قوجا دئدین. گؤرونو «پادشاه اولدون آما آدام اومادین.»

آتا نصیحتی قیلیجدان کسرلی اولار

قدیمکی‌لرین سؤزودور دئییرلر، ائله همین بیزیم بو ائلده بویورد- دا بو ماحالدا ایکی طایفا آراسیندا بتر دوشمنچیلیک یارانیر، همین دوشمنچیلیک نتیجه‌سینده آرادا قان دوشور، یعنی بیر نفر آرادا اؤلور. سونرا آدامی اؤلن طایفا ییغیشیب، اوبیری طایفا ایله ساواشیر و عوض آچماق اوچون، اولاردا، بولارین بیر نفرین اؤلدورور. هئچ نه‌یین اوستونده اؤلن بو آداملاردان ایکی اوغلان قالیر.

اوغلانلارین بیرینین آدی قارا و بیریسی ایسه نظر ایمیش. سن دئمه بونلار دا بیر- بیرلرینی اؤلدورمه‌یه فرصت

آختاریردیلار. بیرگون نظر آتینی مینیب، کتدن چیخیر. قارادا بوندان خبر توتوب، آستا قاچان نامردی، دئییب، اونون دالینجا تولانیر.

بیر- بیرلریندن خبر سیز چوخ یول گئدندن سونرا، نظر یورولور. اؤزونو بولاق باشینا وئریب، دینجلمه‌یه باشلایير.

نظر سفره‌سینی آچیب، چؤره‌ک - یئمک ایسته‌ینده قارا آلیجی بیر قوش اونون باشی اؤستونو کسیر. هر شئی دن خبر سیز اولان نظر اؤزونو ایتیریر.

او اؤزونو ایتیرمه‌ینه ایتیریر آما اونون یادینا نه ایسه بیر شئی دوشور. تئز اونو چؤره‌ک کسمه‌یه دعوت ائدیر. نظری اؤلدورمک اوچون قیلینجی گؤیده گزدیره‌ن قارانین اللری تیتره‌یر. سیلاحی یئره دوشور.

اوغلان بیر ته‌هر آتدان ائنیب، سفره‌یه یاخینلاشیر، چؤره‌ک کسیر. ائله بیل بوقان دوشمنلری آراسیندا هئچ نه یوخ ایمیش. اوغلانلار بیر- بیرلرینی باغرینا باسیب، آغلاشیرلار، سونرا چؤره‌ک کسیب، اونا آند ایچیرلر. سونرا هره اؤز یولونو توتوب، گئدیر.

دئییرلر اونلارین بو ایشی ایکی طایفانی بیرلشدیریر. بلی اوغول انسان

امه‌یندن، انسان زحمتیندن اله گلن
چؤره‌یین قدرتی هرنه دن گوجلودور.

آجيليغين شيرينليگي

گونلرين بيرينده سلطان حسين باي قارا، اؤز وزيرلرينه اوز توتوب اونلاردان بئله بير سوال سوروشدو:

ـ سيزجه دونيادا ان شيرين شئي نه‌ديرـ؟

وزيرلرين بيري، سلطانين نه كيمي خوره‌كلرين بيريندن خوشوگلديني، باشقاسي ايسه نه‌يي سئودييني دئدي.

اوبيري وزيرلرينده جاوابلاري قبول اولونمادي. سلطان وزيرلرينه ايكي گون واخت وئردي. اونلار نه‌قدر دوشوندولرسه، بوسورغونون حلينه شاعير اميرعلي شيرنوائي‌دان اؤيره‌نمه‌يي مصلحت گؤردولر. اونلار نوائي‌نين يانينا گليب، اونا اوره‌ك سؤزلريني دئديلر و شاعير ايسه اونلاري گؤزل قارشيلادي دئدي: دونيادا ان شيرين شئي اودوركي، آج آدام ياغلي و ياوانيندان آسيلي اولمايا‌راق يئمه‌يه چاتسين.

وزيرلر گليب، بوسؤزو حسين باي قارا يا چاتديرديلار. سلطان دئدي: سوالين جاوابي دوزدور. آنجاق بوسيزين آغزينينزين سؤزو دئييل دوزونو دئمزسيزسه، هامينيزي اؤلدوره‌رم. وزيرلر اميرعلي شيرنوائي‌نين آديني چكديكده، سلطان دئدي: هه اوگونلر نوائي‌نين سارايدان يوز افترا و تهمت ايله اوزا قلاشديرينيز، آمما گؤرونور، چتين

ایشلریز، اونسور اؤز یئریني آلمیر. گئدین اوندان باغیش ایسته‌یین، یئني‌دن دربارا گیترین. بئله‌لیکله اؤلومدن قورتاران وزیرلر، اونویئني‌دن اؤزایچلرینه گتیرلر

آغ کؤینکلي آغ کؤینکلي‌دیر

بئله روایت ائله‌یرلرکي، ایکي قارداش وارایمیش. اونلارین قادینلارینین بیري ایش باجاران او بیریسي‌نین قادیني ایش باجار مازدي. گونلرین بیرینده بو ایکي قارداش سفره چیخمالي اولور. اؤزوده بیر آیلیق سفره. قارداشلار گئتمکده اولسون سیزه کیمدن سؤز آچاق اونلارین قادینلاریندان. اونلار بیر ـ بیرینه اؤزلریني تعریفله‌مه‌یه باشلادي. آنجاق هئچ بیرینین سؤزو او بیرینه باتمادي کي، باتمادي. آخیردا بو قرارا گلدیلرکي، هره سي بازاردان بیر آغ پارچا آلیب، ارلرینه کؤینك تیکسینلر. بلکه بویولا اونلارین باجاریقلي ـ باجاریقسیز اولمالاري معلوم اولسون. قادینلار بازارا گئدیب، پارچا آلیب، ارلرینه کؤینك تیکمه‌یه باشلادیلار. بیري حوصله‌سیز حالدا کؤینگي تیکیب،

قورتاردي آما زرنگ خانيم بير نئچه گون اونون اوستونده زحمت چكيب، ياراشيقلي بير كؤينك تيكدي. گونلر بير ـ بيري قووب قارداشلار سفردن قايتديلار. اونلار آرواد لاريندان سوروشدولاركي، گؤروسونلر بو مدته دارخيبلار يا يوخ. ائله كي گؤردولر قادينلاري نه اينكي داريخمايب، بلكه اونلار اوچونده بير ايش گؤروبلر، اونون اوچون آرتيق سئويندي لر. آما زرنگ قادين اوتانيردي، ارينه دئسين كي، بو ياخشي ديريا قارداشينين كؤينگي. اونا گؤره چوخ تله سيردي. قايين خاتينلا شرط باغلاديلاركي، او بيريسي اونا بير شئي آلمالي ديبر. ائله اوتوروب همين گونو گؤزله يير ديلر.

گونلرين بيرينده بو ايكي قارداشي تويا چاغيرديلار. آرواد لارينين تكليفي ايله همين كؤينكلريني گئيديلر. قارداشلار ائودن چيخماق همين آرواد لاردا اونلارين دالي سينجا يوروب گيزلينجه گئديردي لر. قارداشلار قوجا بير كيشينين قاباغيندان سووشوب اؤز يوللاريني توتوب گئتديلر. اونلار گئتمكده اولسون. گلين گؤرهك اونلارين قادينلاري نه ايشي ثبوت ائتمه ايسته يير لر. خانيملار گليب، قوجاكيشي دن سوروشوركي، عمي جان دئ گؤروم او آغ كؤينكلي كي، قاباغيندان كئچدي گؤردون يا يوخ. كيشي جاواب

وئردي کي، ايکي نفر ايديلر هانسيني دئييرسيز. زرنگ قادين جاواب وئردي کي، او آغ کؤينکلي کي، پئنجه‌يي و آياق قابيلاري فلان فورمادا ايدي.

قوجا جاواب وئريب دئدي کي، ياخشي باشا دوشمه‌ديم، بير ده «آغ کؤينکلي آغ کؤينکلي ديرر». بو مثلين باشقا نمونه‌سي ده وارکي دئييرلر. آغ دونلو، آغ دونلودور.

چوخ آلدانما بو دونيانين وارينا

دئييللره گؤره حق سئوه‌ر و عارف بير شخص بازاردان کئچيرميش. حالوا ساتان ماغازاچي اوندان ايسته‌يرکي، بير آز اونونلا اوتوروب صحبت ائله‌سين و آزادا

اولسا اونون معلوماتيندان فايدالانسين. بو آدامي اوندان راضي قالسين ـ دئيه اوردا اگلهشير. حالوا ساتان سؤزه باشلاياراق، بال قاريشيق حالواني بو عارف آدامين قاباغينا قويور. او حالوادان گؤتوروب گؤتورمهميش ميلچكلر اونون اوستونه آخين ائديرر. ميلچكلرين بعضيسي پيالانين دورهسينه توپلاشيب، بعضيسي ايسه حالوانين ايچينه تپيلير. حالوا ساتان يئلپيگي گؤتوروب اونلاري قووماق ايستهدي بونونلادا دؤره ده اولان ميلچكلر اوچوب قاچديلار، آمما ايچريه تپيلنلر بالا ايليشيب اؤلدولر.

بو صحنهيه تاماشا ائدهن بو عارف شخص گولمهيه باشلادي، حالواچي نه ايسه عارفدن سوروشدو:

آي آللاهين بندهسي من سنه اؤز ماليمي اسيرگمهديم. آنجاق سنده نه دوشونوب و نه اوچون گولدون؟ دئ گؤروم؟

عارف شخص جاواب وئردي:

بو دونيا لاپ بو حالوا پيالاسي كيمي ديرر، اونون ايچينده كي بال و حالوا دونيا نعمتلري ديرر. آدامларي ايسه ميلچكلر كيمي ديرر، پيالانين اطرافينا جمعلشيلر. اونلاركي، دونيا ماليندا بوغولماييب، قناعتله كئچينميشلر و اوكس لركي، پيالانين ايچينه جوموب آرتيق طاماحكارليق گؤسترهرك، چوخ يئمهگه

چالیشمیشلار. حزین کولک اسن زمان، راحاتلیقلا، اونلار اؤزلریني بیر طرفه چکیب قورتاراجاقلار. اونلارکي، اگله‌شیب دونیا ایله اگله‌نیرلر همیشه‌لیک اولاراق اؤزلریني محو ائدیرلر.

دوغوردان دا، بو دونیا قالارقي دئییل، انسان بو دونیادا همیشه‌لیک قالمیر، بلکه بو دونیا کؤرپو کیمي دیر، اونا بئل باغلامایانلار تئزلیکله سووشوب گئده رلر.

آللاه هئچ کسي آجلیقلا امتحان ائله‌مه‌سین

دئییر: کئچمیش زامانلارین بیرینده ولي خان آدلي بیر حکمدار وارایمیش. گونلرین بیرینده ولي خان تغییر لباس وئریب، شهرین کوچه‌لرینده گزمه‌یه چیخیر. کؤهنه و جیریق پالتارلارلا جاماعاتا یاخینلاشیب، اونلارین سؤزلریني دینله‌ین باشچي، کوچه‌لرین بیرینده‌ن اؤتره‌ك بیر ته هر سس ائشیتدي. حکمدار ایلیلیب، کیچیك داخمایا باخاندا گؤردوکي، بلي، چایدان قاینایا – قاینایا پیقیلدایر، ائو یییه‌سي ایسه اونون سسینه اوینایر و بو سؤزلري دئییر:

- منیم پلووم قاینا،
- پیق، پیق، پیق
- منیم پلووم قاینا
- سنین سسین مني واله ائتدي

- سنين عطرين مني مست ائتدي
- قاينا پلووم قاينا، قاينا پلووم قاينا ...

بونو ايشدن و بو سؤزلردن حيرتلەنن حكمدار اؤز - اؤزونه دئدي:

- يقين بو ايشده بير سير وار، گرك من اونو بيلەم.

اونا گؤرەده ياواشجا قاپيني دؤيدو، ايچريدن سس گلدي:

- كيمسن قاپي دؤين ؟

حكمدار جاواب وئردي:

- من غريبه بير آدام.

قاپي آچيلدي، حكمدار گؤردو، كيچيك بير داخمادي اؤزوده باشماقچي داخماسي، بورادا كؤهنه باشماقلار تعمير اولونور.

حكمدار دئدي:

- سن اؤز - اؤزونه نه دئييردين ؟

باشماقچي جاواب وئريب دئديكي:

- منيم آرواد - اوشاغيم يوخدور. هرگون پلوو اوچون ايش گؤرورەم و پول چيخاردييرام. گئجه اولاندا، اوجاغي ياندييريب اؤزومه شام بيشيريرەم، پلوو بيشن كيمي، اوخويوب اوينايييرام، بيرده ولي خان حكمدار اولاندان بري آيري بير ايلنجم يوخدور.

بو سؤزلردن حيرتلەنن حكمدار سوروشدو:

- نه اوچون چوخ ایشله‌ییب، چوخ پول قازانمیرسان ؟

باشماقچي جاواب وئریب دئدي:

- چوخ ایشله‌سم گرك اوندا چوخ وئرگي (مالیات) وئره‌م. اونسوزدا پلوو پولي چیخیر.

حکمدار دئدي:

- آتالار دئییر: اولدوغونا سئوین. ولي خان بو باشماقچیلیغي‌دا الیندن آلارسا اوندا نه ائله‌رسن، نئجه یاشارسان ؟!

باشماقچي جاواب وئریب دئدي:

- ولي خانین منلن نه ایشي وار ؟

حکمدار سوروشدو:

- ولي خان قطعیتله قویماسا نئجه ؟

باشماقچي دئدي:

- آللاه اؤزي وئره‌ندي، هئچ کیمسه‌نی او داردا قویماز، بو سؤزلري بوشلا، یاخشیسي اودورکي، گل منله پلوو یئ.

باشماقچي حکمداري کیلییم اوسته اوتورتدو سفره سالیب، شام یئیندن سونرا، حکمدار اونونلا ساغوللاشیب، گئتدي. او گئدندن سونرا، باشماقچي اوزانیب، اؤز - اؤزونه دئدي:

- آللاه سنین جلالینا شوکور اولسون، بو گون شامیمي بیر غریب آداملا یئدیم.

سحر آچیلدي، شاه امر ائتدیکي، اؤلکه‌ده بوندان سونرا، هامي تزه باشماق

گئيمه‌لي‌ديـر. بوتـون كؤهنه باشماقچي‌لار، بو گونـدن اعتباراً تعطيل اولونور.

حكمدارين بو فرماني يازيليب، بوتون اؤلكه‌نين دووارلارينا ياپيشديريلدي.

بو فرمان همين باشماقچي‌نين‌دا قولاغينا چاتدي و اؤز – اؤزونه دئدي:

– چوخ تعجبلي حالديركي، من او غريبه آداملا دانيشيب، دانيشمامميش، حكمدار بئله بير فرمان امضالادي.

باشماقچي اؤز طالعينه بويون ايب، ايشيني دايانديردي و دؤزمه‌لي اولدو. سحر تئزدن دوروب قونشودان اود آلماق ايسته‌دي. او قونشوسونون قاپيسيني دؤيوب، ايچري گيره‌نده گؤردو آيري بير قونشو بو ائودن اوغورلوق ائله‌ير. بونو گؤروب قورخدو و دئدي:

– سن بو باره‌ده هئچ كيمسه‌يه بير سؤز دئمه، گل منده سنه بئش قيران پول وئريرم.

باشماقچي پولو آليب، دئدي:

– بلي آللاه منيم روزومي وئردي.

ائوينه قاييديب، پلوو تداركي گؤردو. آخشام اولدو، ولي خان يئنه‌ده باشماقچي‌نين قاپيسيني دؤيدو و گؤردو ايشي‌نين تعطيل اولماسينا باخمايا‌راق، او يئنه‌ده پلوو بيشيريـر، اوخويوب اوينـايير، قاپيني دؤيوب، يئنه ايچريـيه داخل اولدو. ولي خان تئز سوروشدو:

- باشماقچي‌لار تعطيل اولاندان بري هامي اعتراض ائله‌ييب، چيغير - باغير ساليرلار، سن هاردان پول اله گتيريبسن ؟

باشماقچي جاواب وئريب، عين حقيقتي دئدي. ولي خان سوروشدو:

- آي قارداش اگر بو ايش اولماسايدي، سن پول الده ائله‌يه بيلمزدين، بيرده حكمدار بيلسه‌كي، سن بير اوغرودان سوساق اوچون پول آليبسان، اوندا نه ائلرسن ؟

باشماقچي دئدي:

- من بو باره‌ده سندن باشقا هئچ كيمسه‌يه سؤز دئمه‌ميشم، سن حكمدارين يانينا گئديب، بو باره‌ده دانيشماسان، هئچ كيمسه دئمز.

ولي خان دئدي:

- من بير غريبه آدامام، من هاراني تانييرام. سنين بو باره‌ده خيالين راحت اولسون.

اونلار شاملارين يئيندن سونرا، ولي خان ساغوللاشيب، يولونو توتوب، گئتدي. باشماقچي‌دا، باشين آتيب ياتدي، سحر تئزدن قاپي دؤيولدو، باشماقچي باخيب گؤردو حكمدارين مأمورلاريدي، دئييرلر:

- تئز اول، گل بيزيمله گئده‌ك، ولي خان سني گؤزله‌ير.

بو ايشدن آرتيق قورخويا دوشن باشماقچي، نه قده‌ر يالواردي‌كي، منيم

گناهيم يوخدور، مني اورا آپارماين، مأمورلار اونون قولوندان ياپيشيب، چكه – چكه حكمدارين حضورونا آپاردىلار.

باشماقچي گلدي، ولي خان عصبي حالدا سوروشدو:

– سن مملكته خائنسن ؟

باشماقچي دئدي:

– من هئچ كيمسهيه خيانت ائلهمهميشم.

– نييه، سن رشوه آليبسان.

باشماقچي دئدي:

– وآللاه من هئچ كيمسهدن رشوه آلماميشام.

حكمدار دئدي:

– اگر رشوه آلماميسان، اوندا پولو هاردان تاپيب، پلوو بيشيريرسن ؟!

باشماقچي گؤردو حقيقتي حكمدارا دئمهسه اولمياجاقدير. اونا گؤرهده دئدي:

– قربان سن منيم ايشيمي اليمدن آلدين، مندە اونا گؤره، اوغرونو گؤروب، سوسدوم و اوندان پول آلديم.

حكمدار دئدي:

– بو سؤزلر منيم عاغليما باتماز، سن گرك جزاني چكهسن.

باشماقچي بتر قورخدو، اويقين ائتديكي، حكمدار اونا اؤلوم حكمي وئرهجك، آمما بئله اولمادي، حكمدار دئدي:

- ائله بيل سن ياخشي آدامسا اوخشايرسان. سنين گناهيندان كئچيرهم و بير ايل مدتينده سني سارايدا كئشيك چكمهيه قويورام.

باشماقچي دئدي:

- آللاه سنه چوخ شوكوركي هله اؤلومدن ياخا قورتارديم.

حكمدار، قيلينجيني اونا وئردي، سحر آخشاما كيمي كئشيك چكدي. آنجاق اونا قصداً يئمك - ايچمك وئرمهدي. گئجه اولدو، حكمدار دئدي:

- قيلينجي گؤتور، منيم آتيمي مين، گئت اؤز ائوينده گئجه يات، سونرا قايیت گل بورا. بيرده گل بو پولو آتا اوتدان، يونجادان آلكي حئيوان آج قالماسين.

باشماقچي گؤردو آتا يئمك پولودا وئردي، آنجاق اونون آجليغيني هئچ يادينادا بئله دوشمهدي. اونا گؤره گئديب، قيلينجي بير يئره امانت قويدو و اوندان ايكي قيران پول آليب، گليب ائوينه پلوو بيشيرمهيه باشلادي.

او پلوو بيشيره - بيشيره اويناييب اوخويوردوكي، او غريبه آدام يئنهده قاپيني دؤيدو. ايچري داخل اولاندان سونرا، اونون حالين و ايشيني سوروشدو. باشماقچي جرياني اولدوغو كيمي غريبهيه سؤيلهدي. ولي خان دئدي:

- سنكي قيلينجي امانت قويوبسان گرك سحرده كئشيك وئره‌سن؛ اگر اوغرولار گليب شاهين خزينه‌سين اوغورلاسالار، اوندا حكمدارا نه جاواب وئره‌جكسن ؟

باشماقچي دئدي:

- اونلارين فيكرين ائله‌مه گل پلوموزو يئيك. بيرده شامدان سونرا آغاجدان بير قيلينج دوزه‌لديب، قيلافا قويارام، كيم نه بيليركي او آغاجاندير.

شامدان سونرا ولي خان گئتدي.

باشماقچي آغاجدان قيلينج يونوب، آتا مينيب، حكمدارين سارايينا طرف يولا دوشدو. باشماقچي گليب حكمدارا تعظيم ائله‌دي. اودا امر ائله‌ديكي گئت قاپينين ياسيندا دايان اوغرو گلن زامان اونو وور اؤلدور. باشماقچي اؤز - اؤزونه دئدي:

- اگر اوغرو دوغرودان گلسه، اوندا من باشيما هارانين داشيني سالارام ؟

باشماقچي بو دوشونجه‌ده ايكن، بيردن سس اوجالدي: «آي اوغرو، آي اوغرو، اونو توتون».

اوغرولار توتولدو. حكمدار باشماقچيا امر ائله‌دي بونلارين بويونلاريني وور. باشماقچي‌دا يوندوغو قيلينجي چيخاردي‌ب، اونلاري باشينا انديردي. آغاج قيلينج سينيب، باشماقچي‌نين الينده قالدي. بو

وضعیتي گؤره‌ن حکمدار گولمه‌یه باشلادي. او گولدوکجه، باشماقچي اؤز - اؤزونه دئدي:

- ایندي حکمدار اوغرولارا دئیه‌جککي، سیز منیم بوینومو وورون، چوخ پیس یئرده توکان آچدیم.

ایش باشماقچینین دوشوندویو کیمي اولمادي. حکمدار امر ائله‌دي، آتي‌دا وئردیم سنه، قیلینجي‌دا چول - پالازوي گؤتور، بوردان چیخ گئت. باشماقچي آللاها شوکور ائله‌ییب، آتي مینیب، ائوینه طرف گلدي.

باشماقچي گلیب، قیلینجین قالان پولونودا آلیب؛ پلوو تدارکي گؤردو.

او طرفدن‌ده ولي خان امر ائله‌دي کؤهنه باشماق تیکنلر بوندان بئله اؤز ایشلرینه باشلارلار. باشماقچي‌دا اؤز ایشینه باشلادي، آخشاملار پلووني بیشیریب، اوخویوب اویندي. ولي خان بیرده باشماقچینین قاپیسیني دؤیدو، اونولا بیرده شام یئمه‌لي اولدو. او شام یئیه - یئیه دوشوندو، آتالار گؤزه‌ل دئییب لر: «آللاه هئچ کیمسه‌ني آجلیقلا امتحانا چکمه‌سین»

عاغیللي جاوان ائلینین یاراشیغیدي

بيري وارايدي، بيري يوخ ايدي، آللاهدان باشقا هئچ كيمسه يوخايدي. قديم زامانلارين بيرينده، عاشيق آدلي بير گنج وارايدي. اوغلانين آتا- آناسي نئچه ايل بوندان قاباق دونيالاريني ترك ائتديكلري اوچون او تك ياشاييردي. كندين اربابي، اونو اؤزونه چوبان ائتدي.

عاشيق يايي – قيشي داغ باشينا گئديب، اربابين قويون – قوزولاريني اوتاريردي. بير گون قويونلاري اوتاريب، كنده قاييدا ركن يولونون اوستونده آياغي سينيق بير قورباغا گؤردو. اونون اوره‌يي بو حئيوانا يانيب، اؤزوايله ائوه گتيردي. عاشيق قورباغايا قويونلارين آخوروندا بير يئر قازيب، سونرا اورايا سو تؤكدوكدن سونرا قورباغانين يئريني راحاتلادي. بير مدتده‌ن سونرا قورباغا اؤزونو تاپدي و اويان – بويانا آتيلماغا باشلادي.

ارباب اوغلانین بو ایشیندن چوخ ناراحت اولاراق، اونو بتر دانلادي:

- نئجه اولار، بیر انسان اؤز اللریني، موردار حئیوانا ووراr، تئز بونو گؤتور آت دیشاري.

عاشیق قورباغاني[1] گؤتوروب، گؤله طرف گئتدي. قورباغا اوغلاندان چوخلو تشکر ائده‌رك دئدي:

- سن منیم حیاتیمي قورتاردین، سندن تشکر ائتمه‌یه بیر شئییم یوخدور، آمما بیر داش پارچاسي وئریرمکي، دردینه چوخ گلر. بو سئحیرلي داشدي. هر زامان چتینلیگه دوشنده، اونویئره آتیب، هرنه دئسن، او سن دئیه‌ني گؤره‌جکدیر.

قورباغا داش پارچاسیني اوغلانا وئریب، آتیلدي گئتدي. عاشیق داشي گؤتوروب، ائوه قاییتدي. یولون یاریسیندا اونا دوغرو گلن آتليني گؤردو. او آتي ائله چاپیردي‌کي، عاشیقي اؤتوب کئچدییندن خبري اولمادي. عاشیق کنده یاخینلاشاندا دویدوکي، بیر حادثه باش وئریب. آروادلار، اوشاقلار شیوه‌ن قوپارااراق، او طرف بو طرفه قاچیرلار. آغ ساققالار جوقا قوروب، عاشیق یانیندان اؤتوب کئچن آتلي باره‌ده دانیشیردیلار. آتلي کنده خبر وئریب، دئمیشدي:

---

1 ـ ائشیك

- قارا بگ، كندي تالاييب چاپماغا گلير.

قارا بگ قونشو كندلرين شرور آدام‌لاريندان بيري‌ايدي. هامي اونو ياخشي تانييردي. او رحم‌سيز، پاخيل ياوانين بيري‌ايدي.

قارا بگين آدي گلنده هامي لرزه‌يه دوشردي. حتي اوشاق سؤزه باخمايانداو يا شولوق ائله‌ينده دئيردي‌لر، قارا بگ گلير سني آپارسين، بو آدي اوشاق ائشيديب، ساكت اولاردي.

آغ ساققاللار آتلي‌دان سوروشور:

- ايندي اونون ايسته‌يي نه‌دي ؟

آتلي جاواب وئريرير:

- او دئييير «بوتون اطراف داغلار، دره‌لر، چؤللر، چمن‌لر ايسته‌ييرم منيم اولسون».

كندلي‌لر اونون يانينا ائلچي (نماينده) گؤندرمك قرارينا گلديلر. آنجاق قارا بگ اونلارلا دانيشماغا بئله بير شرط قويدو:

- او دئيير منيمله دانيشماغا گلن آدام، گرك آتلا، دوه ايله گلمه‌سين، او گرك بير آياقلي يورويوب گلسين و بيرده‌كي يوللاردان، چؤللردن اؤتمه‌ميش گلسين. قارا بگين شرطي آغير اولدوغونا گؤره هئچ بير كند اونونلا دانيشماغا گئتمه‌دي و ايندي بو كندين نؤوبه‌سي‌دي كي خانلا اؤز چتين‌ليك‌لريني حل ائتسين.

آتلی‌نین سؤزوندن هامی حیرتله‌ندی و هئچ بیر نفرین دئمه‌یه سؤزو اولمادی.

بو حالدا عاشیق ایره‌لیله‌ییب، قهرمانجاسینا قارا بگله دانیشماغا گئتمك ایسته‌دی. چوخلاری عاشیق – ین بو سؤزلرینی بیر نوع شوخلوق کیمی‌ده قئید ائتدیلر. آغ ساققاللاردان بیری دئدی:

– عاشیق سن قارا بگین تعریفی نی ائشیدیبسن یا یوخ ؟

او ایگیدلیكله جاواب وئردی:

– بلی ائشیتمیشم. من کئچییه مینیب و بیرده یولون قیراغی‌ایله گئدیب، نه یولدان اؤته‌رم و نه‌ده چمن‌لیکدن.

آغ ساققاللار اونون آغیللی ایشیندن خوشلانیب، اونون گئتمه‌ییندن راضی اولدولار. اونلار عاشیقا گوجلو بیر کئچی وئریب و قارا بگ اوچون دوه هدیه‌ده گؤندرمك ایسته‌دیلر. قارا بگ کئچیله گلن گنج اوغلانا چوخ آجیدی:

– سن نه جرأتله منیم یانیما بئله گلیرسن؟

وحشت خانین یانیندا کی آدامларی چولغامیشدی، آنجاق عاشیق چوخ راحات – راحات دانیشیردی:

– بؤیوك خان، من سیزین بویوردوغونوزا عمل ائتدیم. گؤرورسونوز من نه آتا و نه دوه‌یه مینیب، نه ده

چمندن و يولدان اؤتوب گلديم. بيليرسيز كئچي مينيله‌سي حئيوان دئييل.

قارا بگ داها آرتيق كؤوره‌له‌رك باغيردي:

- سن نه سيرتيق اوغلانسان، سندن بؤيوك آدام تاپيلمادي يوخسا ؟

عاشيق دئدي:

- خان ساغ اولسون، من ان بؤيوك جانلي اولان دوه‌ني سيز اوچون كندميزدن هديه گتيرميشم. سئويرسنسه اونونلا دانيشيق آپارا بيلرسن.

قارا بگ يئنه چيغيرماغينا دوام ائديرر:

- سندن ياشلي‌سين تاپا بيلمه‌ديلر، سن گلدين ؟

عاشيق تمكين ليكله دئدي:

- خان ساغ اولسون، بيزيم كندميزين ان ياشلي جانلي‌سيني ائله گتيرديييم بو كئچي‌ديير. بويوروب اونونلا دانيشا بيلرسين.

قارابگ اوغلانين بو قورخمازليغيندان خوشو گليب، اونا يوموشاق ديل دئدي:

- ايندي‌كي سن ايگيد اوغلانسان، من سني آزاد ائديرم و بيرده كندميزه يوروش آپارمايا‌جاغام. آي چيخماميش گرك، منه تاوان اؤده‌يه‌سيز، من سندن يوز قارا يورقا، يوز زرنگ دوه، يوز زرلي پالتار،

یوز دووارلي آغ سارایي ایسته‌یرم. اونسوز سني تورمه‌ده چوروده‌رم.

سونرا قارا بگ اؤز آداملارینا خطاباً دئدي:[1]

- آهاي قوللوقچولار، تئز اولون اونو توتون، سحره کیمي او منیم دئدیگیم‌لري ائله‌مه‌سه، باشین بدنیندن آییرین.

قوللوقچولار، عاشیقي قارا و سویوق بیر

1 ـ زندان و ان داش اوره‌كلي بیر جلاد اوب حبسیت وئردي. عاشیق بوردا، چوخ – چوخ ناراحات اولوب و قاچماق اومیدي‌ایسه تمامي‌ایله یوخ اولدو.

عاشیق درین فیکیرده ایکن، آغلاماغا باشلادي.

بیردن – بیره یادینا قورباغا وئره‌ن داش دوشدو. اونو جیبیندن چیخاریب، الینده ساخلادي، داها سونرا، یئره چیرپاراق دئدي:

- داش، یاردیم گونودور، ظالیم خانین آرزوسونو یئرینه یئتیر.

عاشیق داشي یئره آتدیقدان سونرا، داش، تیکه پارچا اولدو. آز چکمه‌دن اونون ایچریسیندن گؤزه‌ل بیر قیز چیخدي. قیز چوخ – چوخ گؤزه‌لایدي. اوزون هؤروك‌لري، قیزاران اوزو، اینجي کیمي آغ دیشلري، هامیني واله ائدیردي. قیز اونا گولومسه‌یه‌رك دئدي:

- اوغلان چوخ ناراحات اولما، قارا بگ بوتون ايستهديكلرينه نايل اولاجاق. آنجاق اونون سون حيلهلريندن گؤز اول بو اينهني، گوزگونو و داراغي يانيندا ساخلاكي، دارا دوشهن زامان اونلاردان ياردیم ايسته.

قيز بونلاري دئييب، گؤزدن يوخ اولدو.

سحر گليب، عاشيقا خانين آداملاري خبر وئردیكي، خانين بوتون ايستكلري تاميايله يئرينه يئتيشيب. آما خان سئوينجيني گيزلهديب، اوغلاني، اورادان چيخارماق ايستهمهدي. ايندييه كيمي بير نفر اونون تورمهسيندن ديري چيخماميشدي.

خان عاشيقي شرطايله چيخارماق قرارينا گلدي:

- من سني آزاد ائديرمكي، منه وزير اولاسان.

عاشيق اونون جاوابيندا دئدي:

- يوخ قارا بگ، من سنين ظلم كار ايشلرينله شريك اولماق ايستهميرم قوي من گئديم، سؤز وئردين كيمي بيزيم كندايله ايشين اولماسين.

بو گونه كيمي خانايله هئچ كيمسه بير بئله جسارتله دانيشان اولماميشدي، اونا گؤرهده خانين حيرصيندن گؤزلري قيزاردي، تئز اؤزونو ساخلاييب، عاشيقا دئدي:

- من سؤزومون اوستونده وارام، چیخ گئت کندیزه.

اوغلان تورمه‌دن چیخیب، کندلرینه طرف گئتمکده اولسون، بو طرفدن خان آداملارینا امر ائتدیکی، اونو یولدا توتوب، اؤلدورسونلر.

عاشیق گئریه باخیب، گؤردو خانین آداملاري دورمادان گلیرلر. آتلی‌لار، اونا چاتماق همن، قیلینجلاريني قینیندان چیخارتدیلار. عاشیق ایشین نه یئرده اولدوغونو گؤردو، اونا گؤره‌ده دورمادان قیز وئره‌ن آینا، داراغي، بیر - بیرینه چالیب، خانین آداملاري قاباغیندا هوندور بیر داغ گؤروندو. اوجا مانع ایله اوزلشن آتلی‌لار، گئریه قاییتمالي اولدولار. آتلی‌لار گلیب، خانین آیاقلارینا دؤشندیلرکي، اونلاري اؤلدورمه‌سین و آرواد - اوشاقلارینا رحم ائتسین. داش اوره‌كلي خان، اونلاري اؤلدوروب و باشقا بیر دسته، اوغلانین آردینجا گؤندردي.

عاشیق گؤردو، خانین آتلی‌لاري یئنه گلیر. بو دفعه قیز وئره‌ن اینه‌ني چیخاریب، اونلارین آیاغي آلتینا آتدي و آتلی‌لارین قاباغیندا جوشقون بیر چاي آچیلدي. آتلي لار ها چالیشدیلارسا، چایي کئچه بیلمه‌دیلر. اونلاردا قاییدیب، بیرینجي گروهون طالعینه راست گلدیلر.

خان بونلاريدا اؤلدوردو. بو دفعه خان اؤزو «تول پار» آدلي بير آتلا، اوغلانين دالينجان گئتمك قرارينا گلدي.

خان بوتون مانعلري آشيب، اوغلانا ياخينلاشدي. وضعيتي آغير گؤرهن اوغلان، آينا - داراغي چيخاريب، بير - بيرينه چالدي و خانين اؤنونده بؤيوك بير گؤل گؤروندو. خان آتي گؤله چاپدي آتدا سويا باتدي، قاراخان سويون اوزونده چاليخلاماغا باشلادي. عاشيق سويون قيراغينا گلدي و خانين سودا بوغولماغينا تماشا ائلهدي.

عاشيق «تول پاري» سودان قورتاردي. او آتي مينيب كنده قاييتدي. خاني قهرمانليقلا اؤلدورهن عاشيق، كنده ياخينلاشاندا، گؤردو، كندين بوتون اهاليسي سئوينج ايچينده دي خالق توي - بايرام ائلهيه - ائلهيه اونو قارشيلاماغا گليرلر. كندين آغ ساققاللاري، اوغلانين اللريني گؤيه قالديريب، اونا «ائل باشچيسي» لقبي وئردیلر. بوندان سونرا، هامي ظلم گؤرمهدن، آجليق چكمهدن ياشاياجاقلار

اؤزگه سينه قويو قازان اؤزو دوشر

بئله روایت ائدیرلر کي، قدیم اوزاق بیر کنده بیر آنا ایله اوغول بیرلیکده یاشایرمیشلار. اونلارین دونیا مالیندان هئچ زادلاري یوخ ایمیش. آري اؤلن گوندن بري آروادا، اوغلونون لازیم اولان احتیاجلاریني تأمین ائتمك اوچون آغیر زحمتلره دؤزوب، الیندن گلني اسیرگه‌میردي. مثلا قونشولارین، قویونلاریني ساغیب، پالتارلارین یوماقلا باشلاریني دولاندیریردي.

گونلر کئچیر، آي دولانیر. کیچیك احمد عمللي ـ باشلي بؤیوب، جاوان بیر اوغلان اولوب. آروادا دئییر: اي اوغول ایندي منیم قوجالیق و سنین ده ایشله‌مه‌لي وقتیندیر. اولماسا بیر ایش فیکرینده اول، بلکه یاشاییشیمیزي دولاندیرا بیلك. اوغلان آناسي‌نین سؤزونه راضیلیق وئریب، سحر ایش دالینجا شهره گئده‌جگم ـ دئییر.

اوزوزه خئیرلي سحرلر آچیلسین. سحر آچیلیر، اوغلان گئدیر شهره. بیر چوخلاري کیمي اودا شهرین مئیدانچاسیندا دایانیر و گؤزله‌یرکي، بیر نفر گلیب اونو ایشه

آپاراجاق. احمد نه قدر گؤزلەيير، گؤرور يوخ، اونو هئچ ديندىرن اولمادي، اؤزوده ناهارا آز قالير. احمد گؤرور يوخ، اگر اون گون ده دايانسا ايش بئله قاباغا گئتمەيەجك. اونا گؤره شهري دولانماغا باشلايركي، بلكه الينه بير شئي دولاشسين. اوغلان خيابانلاري، كوچەلري گزديكجه اوميدسيزلشير. آخيردا گليب، آيري ائولردن گؤزل و جلاللي اولان بير ائوين قاباغيندا دايانير. بير نئچه دفعه ايستەيركي قاپيني دؤيسون، آنجاق جورأت ائلەمير. نهايت اورگي چيرپينا ـ چيرپينا آهستەجه قاپيني دؤيور.

هاچاندان ـ هاچانا ائوين اربابي گليب قاپيني آچاندا احمدي گؤروب تعجوبله سوروشور: هه اوغلوم كيمي ايستەيرسن؟ سؤزون نەديير؟ احمد اوتانا ـ اوتانا باشيني آشاغي سالاراق. «ايش دالينجا گزيرم ـ دئييرم».

ارباب دئييرم: لاپ عجب ائلەيرسن، ائله من ده سنين كيمي بير ايشچي آختاريردىم. همين گونده احمد، اربابين ايشچيسي اولاراق گؤزلەيير كي، فيلان شئيي گتير. گؤرور يوخ، بير گون كئچير آما اربابدان خبر اولمركي، اونا ايش گؤردورسون. سحريسي ده بئله اولور. اوچونجو گون، دؤردونجو گونه كئچنده احمد اربابين يانينا گئديب، بو بارەده نيگران اولدوغونو سؤيلەيير.

ارباب دئییر: اوغول گئت ایش وقتي اؤزوم دئیه‌رم.

بونون اوستوندن بیر نئچه گون کئچیب، کئچمه‌میش ارباب احمدي چاغیریب، امر وئریر کي، بیر اینك کسیب، دریسیني دیقّتله سویسون. احمد اربابي‌نین امرینه باش اَییب، تئز بیر اینك تاپیب، دریسیني سویاندان سونرا، دوه‌لري طویله‌دن چیخاریب، بوش چووالاري اونلارین اوستونه آتیب، اینك دریسیني ده گؤتوروب، اربابلا بیرلیکده یولا دوشور. آز گئدیر، چوخ گئدیرلر، آخیردا اوجا بیر داغین اتگینده دوه‌لري دایاندیریرلار.

ارباب احمده دئییر: تئز اول بو دریه بورون گؤروم، نه اولور. احمد خبردن خبري یوخ، ائله دري‌نین ایچینه گیرمه‌سي ایله، سریتلنمه‌سي بیر اولور. ارباب اینك دریسیني احمده بورویندن سونرا، دوه‌لري کنارا چکیب، اؤزوده قاچیر، ایري بیر داشین دالیندا گیزلنیر. آز کئچمه‌دن بیر نئچه قیرغي گلیب، دریني قانادلاري آلتیندا داغین قلّه زیروه‌سینه آپاریب، یئره قویاندان سورا دیمدیکله‌مه‌یه باشلایيرلار.

او قدر دیمدیکله‌ییرلر کي، دري بیر نئچه یئردن دلیك ـ دلیك اولور. احمد قورخوسوندان دئشیکلري ییرتیب، اؤزونو

بیر تهر ائشیگه چیخاریر. قیرغیلار اوندان قورخوب، اوچوب گئدیرلر.

احمد باخیب گؤرور داغین، اوستو جواهیرلره دولودور. اؤزوده مین ایل قالسا بوردان آشاغي ائنمك مومكون اولمایاجاق. احمد یان ـ یؤرویه گؤز گزدیرنده گؤرور داغدا جواهیر قدر آدام سومویوده، وار. اونلاري گؤروب آرتیق قورخویا دوشن احمد بیرده آشاغي باخاندا گؤرور اؤز اربابي داغین اتگینده دایانیب. احمد باغیریب، دئییر: ارباب من بوردان نئجه قورتارا بیلرم؟

ارباب دئییر: اوردا کي جواهیرلرین هامیسیني آشاغي تؤکندن سونرا دئیه‌رم نئجه گلرسن.

یازیق احمد داغین کلّه‌سینده هر نه قدر جواهیر وار ایدي هامیسیني آشاغي تؤکندن سونرا دایاندي گؤرسون اربابي اونون آشاغي ائنمه‌سینه نئجه یول گؤسترەجك. آما گؤزونه دؤندویوم ارباب دوه‌لریني یوکله‌یندن سونرا آرخایین ـ آرخایین شهره یوللانیب، گئتدي. احمد کور پئشیمان دایانیب ایشین آخیریني گؤزله‌ییردي کي، بیردن ـ بیره جوثّه‌لي بیر قیرغي اونون باشي اوستونده دایانیر، اونا بیر خطر یئتیرمك ایسته‌دیکده احمد اؤزونو کنترل ائدیب، قیرغي‌نین آیاقلاریندان برك ـ برك یاپیشیب، آغیرلیغیني داغین آشاغي طرفینه

سالیر. قیرغي یوخاریا ساري قانادلانیر، احمد ده آغیرلیغیني آشاغیا سالیر. آخیردا احمدین آیاغي داغین اتگینده یئره ده‌یندن سونرا قیرغی‌نین آیاقلاریني بوشلایر. قیرغي اوچوب گئدیر، احمد شهره قاییدیر.

احمد توو دابانا دئییب بیر باشا اربابین قاپیسینا گلیر، گؤرور کي ارباب اونو تانیمیر، تانیسایدي دا احمدین اورادان سالیم قاییتماسینا اینانمازدي. چونکي چوخ ایللردن بري بو حیله ایله داغین باشینا گؤنددیگي یوزلرجه جاواندان بیري ایندییه کیمي ساغ قاییدا بیلمه‌میشدي. اربابین طرفیندن آرخایین اولان احمد قاباقکي کیمي ایش دالینجا گزدیگیني، بیلدیرندن سونرا ارباب اونو ایشلتمه‌یي قبول ائله‌ییر. ارباب قاباقکي کیمي بیر گون بئله ایکي گون بئله احمده هئچ ایش بویورمور. احمد یئنه ده اونون عیلّتیني سورشاندا، لازیم اولان گون اؤزوم دئیه‌رم، سؤیله‌یه‌رك اونو آرخایین ائله‌ییب، دئییرکي، گئت قیچلاریني بیر ـ بیري‌نین اوستونه آشیریب، راحت اوتور، هئچ نه‌یین ده فیکریني ائلمه.

وقت تماماً یئتندن سونرا ارباب احمدي چاغیریب دئییر کي، تئز اول بیر اینك دریسي، بیر نئچه بوش چووال حاضیرلا، بئش آلتي دوه ایله چؤله چیخاجاییق. احمد تئز اربابی‌نین امریني یئرینه یئتیریب. بیر

اينك كسيب دريسيني سوياندان سونرا، بوش چووالاري گؤتوروب دوه‌لرين اوستونه ساليب يولا چيخيرلار.

آز گئديرلر، چوخ گئديرلر آخيردا اوجا بير داغين اتگينه چاتيرلار. اربابين امري ايله احمد اينك دريسيني يئره سريب، نه ايش گؤرجه‌ييني اربابدان سوروشاندا، ارباب دئيير، يات بو دري‌نين ايچينده اونو اؤزونه بورو، دئيير: باشارميرام. سيز اول منه اؤيره‌دين، سونرا نه دئسه‌ز اونو ائله‌رم. ارباب دري‌نين ايچينده اوزانيب، اونو عمللي ـ باشلي اؤزونه بورويندن سونرا احمد وقتي تلف ائله‌مه‌ييب، دريني ايپ ايله برك ـ برك ساريير.

سونرا دوه‌لري قيراغا چكيب، ايري بير داشين داليندا گيزلنير. بير آز كئچيب، كئچمه‌ميش بير نئچه قيرغي گليب، دريني چكيب داغين كلّه‌سينه آپارير، سونرا دريني ديمديكله‌مه‌يه باشلاييرلار. قيرغيلار دريني ييرتاندان سونرا، اربابا قورخوال وئرير. اؤزونه قووت وئريب دريني بير تهر رد ائدير. قيرغيلار اونو گؤرن كيمي قورخودان اوچوب گئديرلر. ارباب حيله‌نين نئجه اولدوغونو بيلندن سونرا چيغيريب احمده دئيير: ديء گؤروم سن او وقت بو داغدان نئجه دوشدون. اگر منه ده اؤيره‌تسن بوتون وار ـ دؤولتيمي سنه

تاپشیراجاغام. احمد گؤزونه دؤندویوم ده او احمدلردن دئییلدي کي بیرده بو کیمي بوش سؤزلره آللانسین. قاییدیب اربابا دئییر: سن اوردا کي جواهیرلري بیر ـ بیر تؤك یئره سونرا دئیه‌رم نئجه گل.

ارباب جواهیرلري بیر ـ بیر تؤکندن سونرا، گؤزله‌یرکي، احمد اونون آشاغي ائنمه‌سینه کؤمك ائده‌جك. احمدده دوه‌لري جواهیرله یوکله‌یندن سونرا، ایسته‌یر یولونو توتوب گئتسین، داغین باشیندان اربابین سسي گلیر. احمد بس مني قویوب هارا گئدیرسن سن آللاه منه ده اؤیره‌ت، گلیم آشاغي.

احمد یولونو گئده ـ گئده چیغیریب دئییر:

من گئتدیم، سن ده اورداکي، سوموکلردن اؤیرنیب، گلرسن. بئله‌لیکله ارباب اؤز عملینه راستلاشیر. احمدده اؤز زحمتین نتیجه‌سیندن همیشه‌لیك اولاراق یوخسوللوقدان قورتاریر.

تولکونون آندینا اینانماق، یوخسا خوروزن قاناد لارینا

بعضي يئرلرده بو مثل جور به جور فورمادا ايشله‌نير. «حضرت عباس آنديندا اينانماق، يوخسا، خوروزون لله‌يينه» و باشقا بير نمونه‌ده: سنين آنديندا اينانيم، يوخسا خوروزون قويروغونا.

دئيير: بير كيشي‌نين قيزيل قانادلي، قيرميزي تاجلي خوروزو وارايميش. اونون دونيا واريندان، ائولادينداn هئچ نه‌يي يوخ ايدي. يالنيز بيرجه بو خوروزي وارايدي. اونا گؤره‌ده خوروزا مخصوص بير يووا تيكميشدي. ايتينه تعليم وئرميشدي، اونو هميشه هر يئرده قوروسون و هر كيمسه اونا ياخينلاشيرسا، اونا خبر وئرسين.

گونلرين بيرينده كيشي بوغدا درمه‌يه گئدير و خوروزو ايسه ايته تاپشيرير. كيشي‌نين ايشه گئتديني گؤره‌ن تولكي، اؤزونو ياواشجا اونون حيه‌طينه يئتيرير و ايته دئييركي، فلان يئرده آت اؤلوب، گئت اونون اتيندن گتير، من ده خوروزدان مواظب اولارام.

ايت، آت اتي ائشيده‌ن همن، تولكونون سؤزونه آلدانيب، يولا دوشدي.

حيله‌كار تولكي، اؤزونو خوروزا ياخينلاشديريب، اونا دئدي: ائشيتميشم قيزيل قانادلارين و قيرميزي تاجين، فنالاشيب ديير.

تولکونون بو سؤزوندن ناراحات اولان خوروز، اؤزونو یوواسیندان ائشیه چیخاریرکي تولکویه گؤسترسین، یالان دئییر. بو فورصتي گؤزله‌ین تولکي، بیر گوز قیرپییندا، خوروزو توتور سالیر توربایا و آتیر دالینا قاچیر.

سهویني ایندي گؤره‌ن خوروز هاراي سالیرکي گلین مني تولکي آپاریر. خوروزون سسیني ائشیده‌ن ایت، تولکونون آردینجا دوشور و اونو بیر یئرده توتور. تولکو تعجبله ایتدن سوروشورکي نه اوچون راحات بوراخمیر.

ایت خوروزو توتدوغون سؤیله‌ییر. تولکي حضرت عاباسا آند ایچیرکي، اونون بو ایشدن خبري یوخدي. بو حالدا خوروز توربادان قانادلاریني ترپه‌دیر و ایت تولکویه دئییر: سنین آندینا اینانیم، یوخسا خوروزون قانادلارینا؟!

بئله‌لیکه تولکونون حیله‌سي اوزه چیخیر و خوروزي گئري آلیر. ایندي بو مثل او آداملارا دئییلیرکي، کؤز گؤره ـ گؤره اونا یالان دانیشیر و عیبه‌جر ایشلریني اؤرتمه‌یه چالیشیر، آنجاق اونون گؤردویو ایشین اوستون اؤرته بیلمیر.

ایش انسانین جؤهري دي

عالیم‌لرین بیري قئیدائدیرکي، بیرگون بیري یوخسول، مئشه‌دن کئچیردي و طبیعتین گؤزه‌للیک‌لرین گؤره‌رکن آللاهي یادا

سالیردي بو آرادا، بیر قارتالي گؤردوكي ديمه‌يگينه. بیر تیكه آت توتوب، بیر آغاج هنده‌وريندە اوچور و آغاج اوستوندەكي بیر يو وا يا دقت يئتیريردي، بو حادثه‌دن تعجبلنن يوخسول، بوايشین دليلي‌ني باشا دوشمك مقصديله دقتله تماشا ائديردي، بيردن ـ بيره بير قول ـ قانادسيز قارغاني گؤردوكي اويووايا دوشموشدور و قارتال ديمه‌يگينه‌كي اتدن بؤلوب، تام حوصله‌يله اونو گوجسوز قارغانين آغزينا قويور، درويش بو كيمي حادثه‌ني باشا دوشمكله فيكيرلشدي و دئدي تانري‌نين قورتارماز رحمتيني گؤركي حتي بو قول قانادسيز قارغاني بويؤوادا روزوسوز قويمور بس من كي، روزي الده ائتمك اوچون بير يئره اؤرتورماييب بير تيكه چؤره‌گه گؤره آرتيق چاليشرام حتماً اينامي مين ضعيفلیين آللاها ايماني‌مين آزالماسيتا گؤره‌دير درويش بوفيكري ائتديلدن، سونرا ايشدن چكيب بير گوشه‌ده اوتوردو. درويش گؤردو بيرگون قورتاردي آنجاق اونا روزي گؤندريلمه‌دي قيدلره اساساً تانري اوزامانين پيغمبريني اونون يانينا گؤندريب امرائديركي اي منيم بندم عاليمين تمل و بيناسي ايش و چاليشماق دير و سن بيلكي خئيرايش گؤره بيلسن، ياخشي دئگيلكي باشقالارين خئيريني، قاخ و اؤز الينه روزي الده ائت.

روزي وئره ن تانريدي

بئله حکايت ايله‌يير، ايکي يوخسول کيشي يول اوستونده اوتوروب، روزي طلب ائديردي‌لر: بيري دائما حوکمه‌داري تمجيد ائديب. اونون حکومتي‌نين داوام ائتمه‌سي اوچون دعا ائديردي و اوندان روزي ايسته‌يردي و باشقاسي ايسه دائما آللاهي چاغيريب، اوندان روزي ايستمه‌يير، دئييردي: انساني يارادان و بوتون چتين‌ليک‌لري اورتادا قالديران يالنيز يگانه آللاه‌ديير. بس اوندان کؤمک ايسته-مه‌ليييک.

گونلرين بير گونونده حاکيم اؤزساراي خادملري ايله بيرليکده اويئردن کئچيردي. بيردن ـ بيره او ايکي يوخسول کيشي‌نين ايسته‌يني ائشيديب، خادملرين‌دن بيرينه دئديکي، ائشيديرسنمي؟ بيري بيزدن باشقاسي ايسه آللاهدان روزي ايسته‌يير. ياخشيديرکي، بيزدن روزي ايسته‌يه‌نين معاشيني تأمين ائدک و بئله‌ليکله اونو سينا ياق.

گئجه، حوکمدارين مأمورلاري کيشي اوچون خورک گتيريب، او نا دئديلر: سنين چتين گونلرين سونا چاتيب، بوخورک حوکمدارين امري ايله سنه گوندريلميشيديير.

يوخسول كيشي خوريي آليب اؤز منت دارليغيني بيلديردي. سونرا اؤز يولداشينا اوزتوتوب، دئدي: گوردونموكي، منيم روزوم سن‌سيز گليب ـ چاتدي بير آز مدت دن سونرا، كيشي اؤزيولداشينا «من آج دئييلم، سن بونو مندن آلماغا حاضيرسانمي؟» ـــ دئدي او بيريسي «منيم يالنيز بير درهم پولوم وار» ـــ جاواب وئردي او دا قبول ائديب، بيردرهم پولو آليب. خورگي اونا وئردي.

يئنه گونلرين بير گونونده حوكمدار! اويئردن كئچنده، اؤز معاشيني حوكمداردان طلب ائدن او يوخسول كيشيني گؤردو، اؤز خادمينه اوز توتوب، دئدي: او خوره‌يي بوكيشي‌يه گتيرمه دنيزمي؟

خادم دئدي بيز، گتيريب، اونون آلتيندا دا دئديگنيزكيمي 20 قيزيل سكه قويدوق حوكمدار دئدي. چوخ ياخشي كيشي دير، بيزيم نعمت يميزدن گؤز اورتوب، يئنه يول اوستونده اوتورور، حوكمدارين خادمي يوخسول كيشي‌نين نزدينه گئديب، موضوعونو اوندان سوروشدو. درويش جاواب وئردي كي، منه خورگي گيترديلر، آنجاق من آج دئييلم، اونا گؤره ده اونو بيردرهمه آللاهدان روزي ايستمه‌ين كيشي‌يه ساتديم. حوكمدار تعجبلنه‌رك، دئدي: اي كيشي! سن بوايشينله ثبوت ائتديردين‌كي، حقيقتي روزي وئرن رحمان آللاه‌دير و بيز يالنيز

وسیله‌یه‌ك. سونرا اللرینی گؤیه قالدیریب، مغرور اولماغینا گؤره آللاهدان عفو طلب ائتدی. او یوخسول کیشی ده اؤز جاهیللیندن پشمان اولوب، حوکمدار دان ایشبیله‌مك اوچون اونا بیرایش وئرمه‌یی ایسته‌دی

عاغیللی باش سالامات اولار

دئییرلر: قدیم گونلرین بیرینده، بیر قوجا کیشی، اؤزونو یاین ایستی‌سیندن قوروماق اوچون بیر کؤلگه یئر سئچیب، دینجلمك ایسته‌ییر، قوجا دینجلمه‌یینه دینجه‌لیر، او دینجلدیکجه کئچن گونلرین آجیلی – شیرینلی خاطیره‌لرینی، خیالیندان بیر – بیر اؤتورور و نهایت باشینا خطاباً دئییر:

– آی باشیم، ایندی 70 ایلدی، سنی ساغ – سالامت ساخلامیشام، بو گونه کیمی، سنه بیر چیرتمکده بئله دیمه‌ییب، ائله بیل سنی بو دونیادان او دونیایا کیمی، ساغ آپاراجاغام.

قوجانین بو سؤزلرین یونگول فیکیر بیر جاوان ائشیدیر و اؤز – اؤزونه دئییر:

– هه، گؤر قویدوم سن اونو او دونیایا ساغ آپاراسان، اونو، ائله ووروم یاریلسین‌کی، او دونیادادا، او آغری، اویارا یادیندان چیخماسین.

جاوان اؤز – اؤزونه بئله دئييب اورادان اوزاقلاشدي و قوجانين باشيني يارماق اوچون فرصت دالينجا گزمه‌لي اولدو.

گونلرين بيرينده، ياين اوغلان چاغيندا قوجا، سوسوزلوقدان يانان زميسيني سووارييردي. او جاوان اوغلان گؤرورکي، ياخشي فرصتدي؛ تئز سويون يؤنونو (جهتيني) اوجسوز – بوجاقسيز بير شورانليغا چئويرير و اليني، آغاجا سؤوکه‌يير، کيشي بير سؤز دئسه، وورسون اونون باشيني يارسين. قوجا، باخير گؤرورکي، سو زمييه چاتاميش، کسيلدي. هر ياني يوخلاييب، گؤردو سو اوستن کسيليب، يوخاري گئديب، گؤردوکي، بلي جاوان اونون سويونو، اوزون بير شورانليغا اؤتوروب، اؤزوده لازم اولمايان بير يئره.

قوجا جوانا چاتاق همن سالام وئريب دئييرر:

– باشووا دؤنوم اوغول. بو شورانليق، قورتاراندان سونرا، زحمت اولماسا، سويون اوزونو منيم زميمه طرف اؤتور، چونکي منيم زميم ياين قيزغين ايستي سيندن بتر يانير.

جاوان قوجانين بو رفتاريندان، بو سؤزلريني ائشيديب، آغاجا سؤوکه‌ندیگي يئرده ائله قورويوب، قاليرر. آزدان

اؤزونه گلیب، قوجانین، اوز – گؤزونو اؤپه‌رك دئدي:

– مني باغیشلا، من سهو ائله‌میشم، من ایسته‌یه‌یردیم، سن منه بو سویا گؤره آجیسان، سنین باشووي یارام چونکي او گونو، اؤز اؤزووه باشووا اشاره ائده‌رك دئمیشدین کي، سني او دونیایا سالم آپاراجاغام، بودا منه آغیر گلدي ایستردیم، بو یول ایله، سنین باشووي یارام، ایندي گؤردوم کي، سنده بو یوموشاقلیق، بو گؤزه‌ل رفتار وار، نه اینکي بو دونیادا، بلکه او دونیادادا، سن اونو سالم آپاراجاقسان.

دئیه قوجادان حاللیق ایسته‌ییب، سونرادا سویون اوزونو اونون زمیسینه چئویره‌رك، قوجانین زمیسیني‌ده سووارمالي اولور.

آدینی دئمه باس بئلیمه!

بیر نفري بتر قیزدیرما توتدو، ائوده هر نه وار ایدی سالدیلار اوستونه، یئنه دئییردی کی اوشویورم. بیری دئدی کی داها بیر زاد قالمایيب تکجه بیر پالان قالیب. ناخوش دئدی:

- آدینی دئمه قوی بئلیمه!

عاغیل تاجدا دئییل باشدادي

دئییرلر شاه اسماعیل خطایي گنجه یاخینلیغیندا الوند میرزانین اوردوسوایله اوز ـ اوزه گلیر.

حربي مسلئه‌لره قارشي تجربه‌سیز اولان خطایي ایچري طرفدن اوردویا هجوم[1] چکیر، بیر مدت دوام ائله‌ین دؤیوشدن سونرا، بللي اولورکي، شاه اسماعیل تاب گتیرمه-ییب کیچیك اوردوسو مغلوب اولور.

شاه بیردن باخیر گؤرور تك قالیب، تئزال ـ آیاق ائله‌ییب اؤزونو بیر ته‌هر گنجه‌یه یئتیریر. بیر اوچوق کومانین قابیسین دؤیمور، بللي بیر قاري قاپیني

1 ـ ساواش ه قوناغییام دئییر، گئجه‌ني ساحرمه‌سان‌مي: قاري بونو دیلنچي حساب ائله‌یر قاپیدان قوروماق ایسته‌یر.

شاه اسماعیل قاییدیب قاري یا بئله دئییر:

باشينا دؤندويوم آي قاري ننه
سيزين يئرده قوناق، مهمان اولمازمي؟
شهر اهلي، مسلمانليق دئييري
قوناغي قاپيدان قووماق اولارمي؟
مهمان و مسلمان سؤزلري قاريني انصافا گتيرير، شاه اسماعيل كومايا گيرير. كوما اوچوق، سؤكوك بير دام ايدي. شاه اسماعيل هوندور پالتاريnين آلتيندان بير نئچه پؤلوش چيخاريب قاريا وئرير ودئيير: گئت بازارليق ائله. قاري تئز قيزيللاري آلير، اؤزونو وئرير بازارا ياغدان، اتدن، دويودن آليب گتيردي. بير ياخشي پيلوو پيشيرير.
اوچ گونلوك محاصره‌دن چيخميش شاه اسماعيل چوخ آجايدي، تئز اليني بوشقابين وسطيندن بير اووج پيلو گؤتوروب آغزينا قويانادا آغزي يانير.
قيراقدان بونو دقتله گؤره‌ن قاري قاييديب دئيير: سنده شاه اسماعيل كيمي اورتادان اليني اوزاتما، الين يانار.
شاه اسماعيل قاييديير دئيير: آي قاري ننه بونه سؤزدور دئييرسيز؟
قاري دا جواب وئريركي، آي اوغول او شاه اسماعيل اوشاقليق ائله‌يره‌ك او يئكه‌ليكده دوشمنين ايچينه گيردي، سونرا محاصره‌يه دوشوب مغلوب اولدو.
ايندي ده معلوم دئييل اؤلوب يا قالير. اگر بير طرفدن وروشسايدي اونا هر

طرفدن کمکلیک گلردي. الله‌شیب دوشمنه غالیب گلردیلر اونا گؤره پیلوو بیر طرفدن یئه‌کي، الین یانماسین.

شاه اسماعیل قاریﻧین قیمتلي نصیحتیني ائشیدیب اردبیله دؤندو. چوخ قوشون توپلاییب دوشمن اوزه‌رینه گلدي. اونو مغلوب ائله‌دي سونرادا گنجه‌یه یؤنلدي، گئدیب قاریني سوراقلادي دئدیلر قاري اؤلوب، زیاد آدیندا بیر اوغلو قالیب، شاه اونو عاغیللي کمالللي گؤروب اونو گنجه‌ده بیر ایش باشینا قویدو و یا خود گنجه حاکیمي ائله‌دي.

کرمین آتاسي زیاد خاندا همین زیاد خاندیر.

بلي شاه اسماعیل قایغیسي ایله زیاد خان نسلي گنجه‌ده بئله یاراندي.

1804 ـ نجو ایله روس اوردوسو گنجه‌ني اشغال ائدیب زیاد خانین اوغلو جواد خاني اؤلدوره‌نه قدر دوام ائله‌یر، اوندان سونرا طایفا پرن ـ پرن دوشور.

بئله جه بو تورپاقدان پرورش تاپان ائلین بؤیوك اوغلو شاه خطایي دئینده، زیاد خانین ـ جواد خانین روحلاریﻧین اؤنونده باش اَییریك، آلاه سیزه رحمت ائله‌سین.

صبر ایله حالوا بیشر اي قورا سندن

بير كنده احمد آيندا جاوان اوغلان وارايدي. احمدين آتاسي كولدان كوسدان قيريب ساتماقلا بير ته هر عائله سيني دولانديريردي. آيلار دولانير، ايللر كئچير، احمد اون سككيز ياشينا چاتير. آتا ـ آناسي اونو قونشولاريندا اولان ساوادلي بير قيزلا ائولندريرير. گنلرين بيرينده احمدله آروادي نين سؤزو چپ گلير. قيز ارينه دئييرـ من سندن اوستونم، چونكو اوخويوب،يازماغي باجاريرام. بو سؤز احمده توخونور. اودوركي، حاضيرليق گؤروب اوزاق بير شهره اوخوماغا گئدير. احمد گئتديگي شهرده هم ايشلهيير. هم ده اوخويور. قازانديغي پولون ياريسيني ائولرينه گؤندهريير. بير نئچه ايل اوخودوقدان سونرا قاييديب ائولرينه

گلیر. احمد یولدا بیر کیشییه راست اولور، اونونلا صحبت ائلییه ـ ائلییه بیر آز گلیب، بؤیوك بیر کنده چاتیر.

کیشي احمده دئییر: اوغول ایندي سن اوخویوب ساوادلي آدام اولموسان.

دئ گؤروم، غیض ایله بیر ایش گؤرمك ایسته سن اوولجه نه ائتمك لازیم دیر؟ احمد کیشي نین سوالینا جاواب وئرمك اوچون نه قده ر سؤز دئییرسه، هئچ بیري دوز اولمور، آخیردا یالواریرکي، نه ایستهییرسن وئریم او سؤزودي.

کیشي دئییر: بیر ایل منیم یانیمدا قال، اکینیمه، باغ ـ باغچاما کؤمك ائله. گئدنده زحمت حقي مین تومن پول وئریم. سونرادا باخاریق، ممکن اولسا بلکه او سؤزو دئدیم. احمد فیکرلهشیرکي، اونسوزدا ائوه الي بوش گئدیرهم. ائله یاخشيسي بودور قالیم بیر ایل ایشلهییم. مین تومني ده آلیب ائوه آپارارام.

بلي احمد بورادا ایشله مکده اولسون کیشينین گلیري همین ایل ایکي ـ اوچ قات آرتیر. ایلین آخیري گلنده احمد دئییر: تکلیفین نه دیر؟ کیشي دئدي: اوغول، سنین ایشلهدیگین مددتده گلیریم گونو ـ گوندن آرتیردي. اودروکي، من ایستهییرم بیر ایل ده یانیمدا ایشلهیهسن بو دفعه گئدنده ایکي مین تومن وئریم. احمد گؤتور قوي ائلهییر کي ائله آز پوللا گئدینجه قالیم

علاوه ايكي مين تومني ده آليم. اودروكي راضي اولوب قالير. آرادان چوخ كئچير واخت تامام اولور احمد حق ـ حسابيني چكيب گئتملي اولور. كيشي دئييرر: اوغول من سنه اوچ مين تومن وئره‌جگم. ايسته‌سن سنه ايكي قيمتلي سؤز اؤيره‌ده‌رم. همان سؤزلردن بيري، سن اوخوماقدان قايديديب گلنده وئرديگيم سئوالين جاوابي، بيري ده آيري بير مصلحتلي سؤزدور. احمد دئييرر: من ايسته‌ييره‌م او سؤزلري دئيه‌سن، كيشي دئييرر: بالا بيرينجي سؤزون قيمتي مين تومندي، ايسته‌ييرسن دئييم.

احمد راضي اولور، كيشي دئييرر: غيض ايله بير ايش گؤرمك ايسته سن اووجه بير آز صبر ائله. سونرا گور. احمد دئييرر: ائله بو؟ كيشي دئييرر: بالا اگر بو سؤز سنه مين تومندن آرتيق خير وئرمه‌سه قايديت گل پولونو گئري قايتاريم. كيشي دئييرر: اوغول ايكينجي سؤزون قيمتي ايكي مين تومندي. ايسته‌سن اونودا دئيه‌رم. يئنه همين سؤز ايكي مين تومندن چوخ خئير وئرمه‌سه گل پولونو آپار. احمد اوخوموشدو. دئيه‌سن ايسته‌ييردي كي، هر شئي بيلسين اونا گؤره راضي اولدو. كيشي دئدي: بالا تانيمادينغين آداملا يول گئتسن مبادا كروان يولوندان كنارا چيخاسان، احمد بو سؤزه لاپ پرت اولدو. اؤز ـ اؤزونه دئدي: بورادا نه وار كه، من

ایکي مین تومن وئردیم. کیشي گتیریب احمده ایکي یاغلي چؤره ك وئردي. بیریني یایلیقلا باغلاییب جیبینه قویدو. او بیریني آچیق وئردي اؤزونه ده تاپشیردي کي یولدا آچیب ائله‌سن الینده کي چؤره‌گي یئیرسن. یایلیقا باغلادیغیم ائوده کسیب آروادینلا یاري بؤلرسن. احمد کیشي‌دن راضي‌لیق ائله‌ییب باشلادي ائوینه قاییتماغا یولدا ایکي نابلد آدامی راست گلدي. بونلاردان بیري درویش، او بیریسي ایسه پیادا زواریدي.

احمد بو آداملارلا صحبت ائلییه ـ ائلییه گئتدي. گلیب بیر یئرده ایکي یولون آیریجینا چاتدیلار. یولون بیري کروان یولو ایدي. آداملار هئي گئدیب گلیردیلر او بیریسي مئشه‌نین ایچینه گئدن سرین کؤلگه‌لي یول ایدي.

درویش دئدي: گلسه‌نیز بو سرین یول ایله گئده‌ك. کیشي‌نین سؤزو احمدین یادینا دوشدو. اودورکي، اونلاردان آیریلیب کروان یولو ایله گئتدي.

سحر آچیلدي احمد گؤردو کروان یولونون کناریندا بیر داشین اوستونده دونن گؤردوگو زوار آیاق یالین باشي آچیق اوتوروب آغلایر. احمد کیشي دن آغلاماغین سببیني سوروشدو. زوار دئدي: دونکي درویش مئشه ده مني سویدو پولومو پالتاریمي الیمدن آلدي. اؤزومو ده برك

دؤيدو. احمد او ساعات بارماغيني ديشله‌ييب اؤز ـ اؤزونه دئدي: اگر ايکي مين تومني وئريب او سؤزو اؤيره‌نمه‌سئيديم ايندي من ده زوارين گونونه دوشه‌رديم. احمد اؤچ گون ـ اوچ گئجه يول گئديب چاتدي ائولرينه پنجره‌دن بويلانيب گؤردوکي، آروادي‌نين ديزي‌نين اوسته بير جاوان اوغلان اوزانيب. احمد خنجريني سريب ايسته‌دي آروادينی اؤلدورسون. بيردن کيشي‌نين سؤزو يادينا دوشدو. بير آز صبر ائله‌ييب. ايچري گيردي. آروادينا دئدي: دئ گؤروم بو اوغلان کيمديير. آرواد دئدي: اوغلوندور احمد گئديب آتا ـ آناسيله گؤروشوب اونلاردان دا خبر آليرکي بو اوغلان کيمديير؟ آتا ـ آناسي دئييير: احمد دئيه‌سن اوغلونو تانييا بيلميرسن؟ احمد دقتله باخيب گوردو اوغلو تامام اؤزونه اوخشايير. تئز کيشي‌نين سؤزو يادينا دوشدو. اؤز ـ اؤزونه دئدي: اگر کيشي منه صبر ائله سوزونو اؤيره‌تمه‌سه ايدي اليمدن خطا چيخاردي. احمد کيشي‌نين وئرديگي چؤره‌گي جيبيندن چيخاريب کسدي کي يئسينلر. چؤره‌گين ايچيندن چوخلو پول تؤکولدو. ساييب گؤردوکي اوچ مين تومن ديير. باشا دوشدوکي کيشي اونون زحمت حاققيني دا وئريبميش. پولون يانيندان يازيلي بير کاغيذدا تاپدي. کاغيذي اوخودو گؤردو کيشي يازيب کي اوغول،

احمد نصیحتلریمی یادیندان چیخارتما. احمد کیشی دن چوخ راضی قالیب، گتیردیگی پوللارلا عائیله‌سینی، آتا ـ آناسینی دا دولاندیریب خوش گون گئچیردی.

عاغیل یاشدا دئییل، باشدا دیر

بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی دونیا گؤرموش عاغیللی، علملی بیر کیشی وار ایدی.

بو کیشی‌نین فیاض آدلی بیر اوغلو وار ایدی. اوغلان چوخ عاغیللی، معرفتلی، هم ده قوچاق ایدی. اؤزوده اوخویوب مکتب قورتارمیشدی. فیاضین آناسی هی ارینه دئییردی: آکیشی، اوغلوموز اون بئش یاشینا چاتیب، اوخویوب مکتبی قورتاریب، اؤزو ده کی، عاغیللی، باجاریقلی دیر، اونو نییه ائولندیرمیریک.

کیشی دئدی: آرواد دئدیکلرینین هامیشی دوغرودور، آمما اوغلوموزون بیر عیبی وار،

او نودا دوزه‌لده‌ك، سونرا سن دئيه نه ائده‌ريك.

آورا دئدي: آكيشي، بير دئ گؤروم فياضين عيبي نه‌ديير؟ كيشي دئدي: ايندي كي اوغلونون عيبني بيلمك ايسته‌يير‌سن، فياضيين ائوده اولاندا سن اونا ائولندير‌مكدن سؤز سال من دئيه‌جگم آرواد. توي ائله‌مك اوچون گره‌ك چوخلو پول ييغماق لازيمدي اوداكي، هله يوخوموزدور. اوندا سن گتيريب منه يوز تومن وئره‌رسن كي، آل بودا پول من نه ائتسم دينمزسن او گئدندن سونرا هر شيئي سنه باشا سالارام.

بلي، ار ـ آرواد اؤز آرالاريندا راضيلاشديلار، آرادان بير آز كئچمه‌ميش اوغلان گلدي ائوه اوردان ـ بوردان صحبت سالاندان سونرا، آرواد دئدي: آكيشي اوغلوموز بويا ـ باشا چاتيب، يئكه اوغلان اولوب، گل اونو ائولندير‌ه‌ك كيشي دئدي: آرواد، دوز دئييرسن، آمما توي ائله‌مك اوچون گره‌ك بير آز پول ييغماق.

آروارد دئدي: آكيشي، سن ائوه وئردي‌گين خرج ليكدن بير آز پول ييغميشمام، گتيريم، وئريم، اوغلوموزون تويونو ائله‌يك. آرواد سؤزونو قورتاران كيمي ساندي‌قدان بير دسته پول چيخارديب. ارينه وئردي. كيشي پولو پنجره‌دن حيه‌طه آتيب دئدي: آي آرواد بئله پوللار ايله

توي ائله‌مك اولار؟ آرواد اري‌نين بو حركتيندن ال ـ آياغا دوشدو. آمما اوغلو هئچ وجهينه ده آلمادي. ائله بيل كي، آتاسي‌نين پنجره‌دن آتديغي هئچ زيبيل ده دئييلميش. بو احوالاتدان بير آز سورنا اوغلان دوروب گئتدي.

كيشي آرواديني يانينا چاغيريب دئدي: آرواد، گؤردونمي اوغلوموزون عيبي وار. آرواد دئدي: آكيشي من عمللي باشا دوشه بيلمه‌ديم. دئ گؤروم اونون عيبي نه دير؟ كيشي دئدي: آرواد، اوغلوموزن عيبي اودوركي، او هله اؤز الي‌نين زحمتي ايله پول قازانماغين قدريني بيلمير. اگر او بونو بيلسئيدي من يوز تومني پنجره دن آتاندا او دا سنين كيمي هيجانلانا ردي گوردون كي، هئچ يئريندن قيميلدانمادي دا، ايندي گرك اونو ائله بير ايشه قوياق كي، زحمت چكيب آلين تري تؤكوب پول قازانماغين يولون اؤيره نسين اوندا پولون قدرين بيلر.

كيشي ائله همين گونو اوغلونو آپاريب، بير دميرچي‌نين يانيندا شاگرد قويدو. اوغلان دميرچي نين يانيندا بير آي ايشله دي. اوستاسي گوردوكي شاگيردي دوغرودان جانلاباشلا ايشله يير. چوخ باجاريقلي اوشاقدير. اؤزوده كي اوستاسينا چوخلو خئير وئريب. اونا گؤره آيين آخيرينده اوغلانا اون تومن زحمت حقي وئردي. فياض

پولو گتيريب آتاسينا وئردي كي، بو منيم بير آيليق قازانجيم ديير. آل بونو ساخلا آتاسي پولو الينه آلان كيمي پنجره‌ني آچيب اونودا حيطه آتدي. فياض آتاسي‌نين بو حركتينه دؤزه بيلمه‌يب هيجانلا دئدي: آتا سن نه ائله‌يرسن. من بير آي آلين تري تؤكوب چكيك وورموشام. ايشله‌مكدن اللريم قابار اولوب، جمعي اون تومن قازانميشام اونودا آتيرسان بايرا.

بو احوالاتدان سونرا كيشي آروادينا گؤز ووروب دئدي: آرواد گؤردون نه قدر اوغلوموز پول قازانماغين چتين اولدوغونو بيلميردي بو اونون اوچون عيب ايدي. ايندي بو ايشي ده اؤيرندي، داها اوندان هئچ بير قورخوم يوخدور. فياض دوغرودان دا عاغيللي باجاريقلي اوغلان ايدي، كوچه ده مكتبده هامي اونون خاطريني ايسته‌يردي. شاهين اوغلو فياض‌لا دوستلاشميشدي. هميشه اونون حيه‌طه چاغيريب بير يئرده اويناياردىلار. شاه اوغلونون اويناديغي اوشاغين كيم اولدوغونو بيلمك اوچون بيرگون اونلارين ايكيسي‌ني ده چيخاردىب هره‌سينه بير قيران پول وئريب دئدي: گئدين منه شيرين بير شئيي آلين گتيرين. شاهين اوغلو گئديب بير توربا نوغول آلدي. فياض ايسه قصاب توكانينا گيريب بير قويون ديلي آلدي. هر ايكيسي آلديغي شئيلري پادشاها وئردىلر.

پادشاه اوغلونون گتیردیگی توربانی آچیب گؤردوکی ایچینده نوغولدور. فیاض گتیردیگی نی آچاندا گؤردوقویون دیلی دیر. تعجبله‌نیب دئدی: بالا من سنه دئدیم کی، شیرین شئی آل گتیر. سن نییه دیل آلیبسان؟ فیاض دئدی: شاه ساغ اولسون، من فیکرلشدیم کی، دیلدن، شیرین شیئی یوخدور، اودورکی، اونو آلدیم. پادشاه بو دفعه اوشاقلارین هره‌سینه بیر قیران وئریب تاپشیردی کی، ایندی ده منه ان آجی شئی آلیب گتیره رسینیز. شاهین اوغلو گئدیب بیر توربا آجی بیبر آلیب گتیریدی. فیاض یئنه ده قویون دیلی آلدی. هر ایکیسی آلدیقلاریني شاها گؤستردیلر. شاه شئیلره باخیب فیاضا دئدی: بالا، سنه شیرین شئی آل دئیه‌نده ده دیل آلیب گتیردین. آجي شئي دئیه‌نده ده. بس بونون معناسي نه دیر؟ فیاض دئدی: اي پادشاه دیل دن آجي شئي نه اولا بیلر؟ بیبرین آجیسي بیر ساعتدن سونرا گئده ر. آمما دیللە دئیلمیش سؤزون آجیسي هئچ زامان گئتمز. دئییلمیشیندن آسیلي اولاراق دیل هم شیرین دیر، هم ده آجي بو دانیشیقدان سونرا پادشاهین فیاضا محبتي آرتدي. هردن اونو یانینا چاغیریب صحبت ائله‌مه‌یه باشلادي، حتي سیاحته چیخاندا بعضا اونودا اؤزو ایله آپاراردي.

بلي بير آز گئچندن سونرا وزيرين صبري تؤكندي، دئدي: قارداش قوي دوزونو دئييم. پادشاه ايستهييركي، سني اؤزونه باش وزير گؤتورسون. ايندي بيز بيلمك ايستهييريك كي بو ايشي باجارارسانمي؟

كيشي بو سؤزو ائشيدن كيمي، باشلادي اؤزونو تعريفله مگه كي پس وزيرليك لاپ منيم بويوما بيچيليب وزير ليك قاعده ـ قانونلاريندان او قدر دانيشدي كي، پادشاه آز قالدي اونو اؤزو ايله آپارسين. آما اوشاقلار دئيه سس ـ كوي ساليب عالمي قاريشديرديلار. كيشي دوروب اوشاقلاري بير ظلمله او بيري ائوه آپاردي. پادشاه فرصت تاپيب وزيرينه دئدي: نه دئييرسن اونو باش وزير ليگه گؤتوروم مي؟

فياض گؤردو پادشاه سؤزلره آلدانيب سئحر ائلهيهجك اودوركي دئدي: شاهيم سنين قاباغيندا منيم دانيشماغا حقيم يوخدور. آما بير آز صبر ائله، او كيشينين سؤزونه يوخ، ايشينه فيكير وئر، اوندان وزير اولماز.

شاه دئدي: نييه؟ فياض دئدي: شاهيم او آدام چوخ تنبيل و احتياطسيزدير چونكي بيز بورا گلنده هله يئيجه شر قاريشيردي. آما او شيرين يوخودا باتيردي اوشاقلاري گئديب آييلداندان سونرا گئجه وقتي نابلد آداملارين قاباغينا الي بوش

آغ تومان، آغ کؤینکله چیخدي. بودا اونون احتیاطسیزلیغیني گؤسته‌رير. بلکه ائله بیزیم یئریمیزه بیر دوشمن اولایدي. اوندا نئیله‌یه‌ردي؟

بیر وزیر کي اؤز اوشاقلاريني اداره ائده بیلمیر، او اؤلکه‌نی نئجه دولاندیرابیلر؟ بیز ائشیتمیشیك کي، وزیرلر الي آچیق، سخاوتلي اولمالي دیرکي، جاماعاتا کمك ائتسین. او اؤز پولوموزلا بیزه بیر تیکه چؤره‌ك وئرمه دي.

اوندان نه خئیر گؤرمك اولار. قالدي اونون اؤزوندن باسیب کسمه‌سي. بودا اونون عاجیزلیگیني گؤسته‌رير. عاغیللي، باجاریقلي، ایگید آداملار هئچ واخت اؤزلریني تعریفله‌مزلر. پادشاه گؤردو فیاض دوز دئییر. اونا گؤره دوروب کیشي‌نین ائویندن چیخدیلار.

ائله بیر آز گئتمیشدیلر. بیر دن اوغلان دئدي:

پادشاه ساغ اولسون، ائویمیز گؤرونور، منه اجازه وئرین گئدیم. پادشاه دئدي: اوغول گئجه‌نین بو واختي تك گئتمك اولماز. سني اؤتوره‌ك، سونرا قاییداریق. بلي بونلار اوچوده فیاض‌گیلین ائولرینه ساري گئتدیلر.

گؤردولر ائودن ایشیق گلیر. پادشاه تعجبلندي، گئجه‌نین بو واختي نییه یاتمیرلار. پنجره دن باخیب گؤردولر فیاضین

آتاسي قاباغينا چوخلو دفتر كتاب تؤكوب اوخويور، يازير. ديواردان دا بير خريطه آسيليب شاه ماراقلانيب قاپيني دؤيدو.

بير دقيقه گئچمه‌ميش كيشي بئلينده قيلينج الينده قالخان قاپيني آچدي. او اوغلونو گؤروب اونلاري ايچري آپاردي. بير آز صحبت ائله ديلر. سورا شاه دئدي: قارداش سوروشماق عيب اولماسين. بيز پنجره‌دن باخاندا گؤردوك سن خريطه‌يه باخيب اوخويوب يازيرسان. گئجه‌نين بو وقتي نه اوخويوب ـ يازماق؟

كيشي دئدي: من خريطه‌يه اونا گؤره باخيرام كي، بلكه دوشمن قوشونلاري غفلتا اؤلكه‌ميزه هجوم ائله‌دي. اوندا نه ائتمه‌لي كي، دوشمنين يولونو نئجه كسمك لازيم اولدوغونو بيليم.

پادشاه دئدي: ياخشي، سن قوشون باشچيسي دئييل سن كي، بو ايشلري اؤيره‌نيرسن؟ كيشي دئدي: دوغرودور، من قوشون باشچيسي دگيلم. آما هر بير آدامين بئله ايشلردن باشي چيخسا پيس اولماز. گون گلر. لازيم اولار.

پادشاه گؤردو كيشي چوخ عاغيللي، تدبيرلي آدامدير، اونا گؤره اونو آپاريب اؤزونه باش وزير ائله‌دي.

خئيره ده باخ- شره ده

گونلرین بیر گونو شر پای – پیادا اوزاق سفره چیخمیشدي، چوخ گئدندن سونرا یورولوب الدن دوشدو و آیاقلاریني گوجله سورومه‌یه باشلادي. خئیرده آتیني چاپیب همین سمته گئدیردي. اونلار یولدا راستلاشدیلار. صحبت آسناسیندا معلوم اولدوکي، اونلارین هر ایکیسي‌نین یولو بیردیر.

– مني ترکینه آل – دئیه شر خواهش ائله‌دي.

– ایکیمیز آغیر اولاریق. یاخشیسي بودور، گل سن آتا مین، اوردا گؤرونن آغاجا کیمي گئت. آتي آغاجا باغلاییب، یولونا دوام ائله. من گلیب آتا مینه‌رم، یئنه سنه چاتارام. نوبه‌ایله آیاغیمیزین آجیسیني آلیب یولو باشا وورایق.

شر آتي مینیب ایره‌لي دوشدو. خئیر ایسه پای – پیادا اونون آردینجا یولونا دوام ائله‌دي.

آغاجا چاتاندا گؤردو آت – زاد یوخدور. شر اونو آلدادیب.

خئير كور – پئشمان يولونا دوام ائله‌دي. گليب بير قالين مئشه‌يه چيخدي. اوطرف – بو طرفه باخاندا گؤزونه بير كوما ديدي. فيكيرلشدي بورادا بير آز دينجيني آلسين. كوماداء، انس – جين گؤرونوردو. آما اوجاغين اوستونده ايري بير قازاندا ات بيشيردي. خئير تعجب ائله‌دي:

– ماراقلي‌ديرء يئمك بيشيرء ائوين ييه‌سي‌ايسه يوخدور.

بارماغي قازانا ساليب خوره‌ين دادينا باخدي. سونرا كومانين دامينا ديرماشيب ياتماق ايسته‌دي. ائله تزه‌جه گؤزونو يومدوشدوكيء جاناوار – تولكو شير ايچري گيردي‌لر.

– واي، واي كيم ايسه خوره‌يي‌ميزدن داديب – دئيه تولكو هاي – حشير سالدي.

– هئچ كس دادمايي‌ب – دئيه شير اونو ساكتلشديردي.

حيئوانلار ناهار ائله‌مه‌يه و باشلارينا گلن‌لري – بير – بيرينه دانيشماغا باشلاديلار.

تولكو دئدي:

– بير صاحب قيشلاقدا خزينه تاپميشام. يئره بير كوپ قيزيل باسديريليب گئديب اونون كئشييني چكمك لازيمدي.

جاناوار دئدي:

- بگین گؤزه‌ل قیزي خسته یاتیب، آتاسي سؤز وئریب، قیزي ساغالدانا وئره‌جك. من اونون دردینین درمانیني بیلیره‌م. بگین سوروسونده آلاجا قویون وار، اونون اوره‌یيني چیخاریب، بدنینه سورتمك لازیمدیر. او دقیقه قیز اولاجاق ساپ ساغلام، آنادان گلمه. بو گون همن آلاجا قویونون کئشییینی چکمیشم.

شیر دانیشماغا باشلادي:

- بگین ایلخي‌سیندان هرگئجه بیر آت اوغورلاییرام. صاحبي اوغرونو تاپا بیلمیر. اودا سؤز وئریبکي اوغرونو تاپانا بیر ایلخي آت وئره‌جه‌یم. آمما منه یالنیز ایلخي داکي، بالاجا کوره‌ن دایيچا چاتا بیلر.

حئیوانلار یئییب یاتماغا اوزاندیلار. سحر «خئیر»ده اونلارین دالینجا کومانی ترك ائتدي. او لقمان پالتاري گئییب بگین یانینا گئتدي.

- من سیزین قیزینیزي ساغالدا بیلرم – دئدي.

بگ سئوینیب اونو آلاچیغا دعوت ائله‌دي.

خئیر آلاجا قویونو کسیب، اوره‌یيني چیخارماغي تاپشیردي. اونو قیزین بدنینه سورتوب ساغاتدي. بگین قیزي ایله

ائوله‌نيب، تولكونون دئديگي كيمسه‌سيز قيشلاغا گئتدي. قيزيل كوپو چيخاريب، ايلخي صاحبي اولان بگين يانينا گليب سوروشدو:

- هر آخشام ايلخي‌نيزدان آت آپاران اوغرونو توتسام عوضينده منه نه وئره‌رسينيز؟

- بوتوو بير ايلخي!

خئير ايلخي‌دان بالاجا كوره‌ن دايىچاني توتوب يه‌هرله‌دي، اوغرونو تاپماغا باشلادي. شير گئجه آتلاردان بيريني توتوب صحرايا قاچدي. خئير آتيني اونون آرخاسينجا چاپدي. چاتيب شيري اؤلدوردو. صاباحي گون بگدن بير ايلخي آت آليب، اؤز يئرلرينه گتيردي. بير ايل كئچندن سونرا، «خئير» شره راستلاشدي. ايندي «خئير« وارلي - دؤولتلي ايدي، «شر» ايسه ديلنچي كؤكونه دوشموشدو.

- سنين يانيندا گوناهكارام، سنين آتيني اوغورلادىم. ائله سن آتسيزدا وارلانميسان. بو سعادت هاردانديدي؟ - دئيه «شر» سوروشماغا باشلادي.

خئير كومايا گليب چيخماغيني، وحشي حئيوانلارين صحبتيني ائشيتديني و اونون سايه‌سينده وار - دؤولته چاتديغيني ناغيل ائله‌دي.

شر خدا حافظله‌شیب، اؤزونو مئشه‌یه سالدي. «خئیر» دئدیکي کومانی تاپدي قازانداکي اتي یئییب، اوستونده‌ده سو ایچدي. داما چیخیب دینجلمه‌یه باشلادي. بیر آزدان سونرا تولکوایله جاناوار گلدي. تولکو قازاني گؤره‌ن کیمي قیشقیردي:

- واي، واي کیم ایسه گلیب خوره‌ییمیزي یئییب ؟

اونلار آختاریب آج - گؤز «شري» تاپدیلار و اورادا ایشیني بیتیردیلر.

دونیا وارینا بئل باغلاماق اولماز

بیري وارایدي، بیري یوخ ایدي. کئچمیشده محمد، احمد و صمد آدیندا اوچ قارداش یاشاییردي. اونلار آتالاریندان زمیني بیر آلیب، بیرگه بیچیب و بیرگه دؤیردیلر. ایللرین بیرینده اکدیکلري

زمي حاصيل وئرمه‌دي و گؤيدن گله‌ن بلا اكيني تمامي ايله محو ائتدي.

اونلار تارينين بو تقديرينه باش ايب، هره‌سي بير پئشه دالينجا گئتدي. صمد بير درزي ياينيندا ايشله‌مه‌يه باشلادي، احمده توخوجولوق ايشلري قوردو. سونونجو قارداش محمد ايسه اوزون يولا چيخدي. او آز گئتدي، يوز گئتدي، دره – تپه دوز گئتدي، نهايت آباد بير كنده چاتدي. او باخيب گؤردوكي، يولون قيراغيندا بير كيشي تك جانينا بؤيوك بير زمي ايله الله‌شير. سالام وئريب، عليك آلديقدان سونرا، محمد كيشيه دئدي:

– بو زمي‌نين هاميسيني بير گونده بيچيب، قورتارسام، منه نه وئره‌رسن ؟

كيشي دئدي:

– بونون امكاني يوخدور، اگر گؤره بيلسن، محصولون ياريسي سنين اولسون.

محمد ايشه باشلادي كيشيده قايديب كنده گئتدي.

محمد بيچديكلري سونبوللري بير – بير باغلاييب قيراغا قويدو. او سونبوللري بيچيب، قورتارا – قورتاردا گؤردو، گون باتماق ايسته‌ير، گونشه يالواردي باتماسين سون باغيدا باغلاييب، قورتارسين. آنجاق واختي دايانديرماق اولمازدي بير نئچه تئل سونبول قاليردي‌كي، گون باتدي و سون سونبول باغيني، گون باتاندان سونرا

باغلادي. بير نئچه دقيقه‌دن سونرا زمي صاحبي گلدي و زمي‌نين قورتارديغيني گؤروب حئيرت ائتدي. آنجاق محمد اونا ايسته‌مه‌دي يالان دئسين و سون باغي واختدان سونرا باغلاديغيني سؤيله‌دي. كيشي نه‌قده‌ر اصرار ائتديسه محمد قبول ائتمه‌دي و اؤز يولونو توتوب گئتدي.

او آز گئتدي، يوز گئتدي، باشقا بير ولايته چاتدي. باخيب گؤردو بو كندين اربابي، اؤزونه شرطايله چوبان توتماق ايسته‌ير. اونون شرطي بوايديكي، هر كيمسه بير ايلده، اونون قويونلاريني ايته – قوردا وئرمه‌سه، قويونلارين ياريسيني اونا وئره‌جكدير. محمد بو ايشي اؤز عهده‌سينه گؤتوروب، چوبانليغا مشغول اولدو. قضادان ايلدن بير گون قالميش، قويونلارين بيرين قورد توتوب يئدي. بئله‌ليكله محمدين بو ايشي‌ده نتيجه وئرمه‌دي.

محمده بتر داريخما ال وئردي و هئچ نه قازانماديغي اوچون ائولرينه‌ده دؤنه بيلمه‌دي. ناراحات حالدا گليب، بؤيوك بير گؤلون قيراغيندا دايانديي. آغلاييب، گؤز ياشلاريني گؤلون سويونا قاتدي. بيردن گؤزونو آچاندا، گؤردو چيينينه گؤزه‌ل بير قوش قونوبدور. او ليني آتيب، قوشو توتماق ايسته‌يينده، قوش پيرالاييب، گئتدي. محمد اونون دالينجا دوشدو و قوشو

توتدو. قوشا باشينا گلنلري سؤيله‌دي و بختينين اوندان اوز دؤندرمه‌سيندن گيلئيلندي. قوش دئدي:

- مني بوراخسان من سني بو فلاكتدن قورتارارام.

محمد دئدي:

- نئجه قورتاراجاقسان ؟

قوش جاواب وئردي:

- منيم سئحيرلي بير گوموش اوزويوم واردي اونو سنه وئره‌رم. هرنه ايسته‌سن او اوزويه دئسن او سنه يئتيره‌ر.

محمد اوزويو آليب، سئوينه - سئوينه ائوينه قاييتدي. قوش دئيه‌ن كيمي، اوزوكدن هرنه ايسته‌ديكده او وئردي. محمد اوزويون سايه‌سينده كاسيبليغين داشيني تمامي‌ايله آتير. بيرگون محمد آروادينا دئيير:

- آرواد، ايندي وار - دؤولت صاحبي اولدوق، ايسته‌يرم، شاهي قوناق چاغيرام.

آرواد نه قده‌ر چاليشدي، كيشيني بو ايشيندن ياييندييرا بيلمه‌دي. محمد گئديب، شاهي قوناق چاغيردي. شاه دئدي:

- مني دعوت ائتديين اوچون ساغ اول، من گله بيلمه‌رم. آمما وزيرلريمي گؤندره‌رم.

شاه وزیرلرینه امر ائتدي، او قوناقليغا گئتسينلر. وزيرلرين بيري اؤز اؤزونه:

- اي دل غافل، كندچي هارا، بئله بير قوناقليق هارا، يقين بو ايشين ايچينده، آيري بير ايش وار.

اونلار گليب، مقصده چاتاندا، آتلاري لاپ ايشدن دوشموشدو. محمد سئحرله، آتلار اوچون يئم حاضيرلادي. سونرا وزير - وكيلي ايچري دعوت ائتدي و سئحيرلي اوزوكله گؤزه‌ل خوره‌كلر گلدي. ائله يئمكلركي، اونلار عؤمورلرينده بئله گؤرمه‌ميشديلر. يئييب ايچندن سونرا اوراني ترك ائتديلر. وزيرلر، سئحيرلي اوزوك باره‌ده شاها بيلگي وئرديلر و آرتيرديلاركي، او اوزوك گرك شاهين اولسون نه اينكي بير كندلي آدامين. شاه دئدي:

- تعبير تؤكون او اوزويو نئجه اله كئچيرمك لازيمدي ؟

چوخ گؤتور - قويدوقدان سونرا بو قرارا گلديلركي، محمدي چاغيريب و سئحيرلي اوزويو ايسته‌سينلر. بئله‌ده اولدو. محمد گؤردو، ايشي اودوزوب، بير سؤز دئمه‌دن قاييديب، ائوينه گلدي و مسئله‌نين نه يئره اولدوغونو آروادينا دئدي. آرواد ارينه توختاقليق وئريب، دئدي:

- دوزدو منيم سؤزومه قولاق وئرمه‌دين، من بيليردیم او قوناقليق باشيميزا ايش آچاجاق. آمما اولان اولوب، کئچن کئچيب. گئت قوشو تاپ، گؤر او نه دئيير.

محمد گؤلون قيراغينا گليب، بير مدت گؤزله‌يندن سونرا، گؤردو قوش گلدي. قوش گؤردو محمد چوخ ناراحاتدير. قوش دئدي:

- ناراحات اولماغا ديمز. اوزويون واختي سنده قورتاردي. قاييت، اؤز باشووا بلا آچمادان اونو پادشاها تسليم ائت. ائشيتمه‌يي‌بسن آتالار دئييب: دنيا وارينا بئل باغلاماق اولماز ؟

قاياناق:

سؤيله‌ين: باغدا گول خالا 72 ياشلي – شاه سئوه‌ن کؤچريسي.

آدام اولان يئرده ميلچکده اولار

سلطان حسین باي قارانین حکومت ائتدیگي هرات منطقه‌سینده میلچك چوخالیر و هامیني جانا گتیریر. سلطان حسین باي قارا اوزونو وزیرلره توتوب دئییر: میلچك آللاهین بلاسي دیر. گؤره سن بیر یئر تاپیلارکي، اوردا میلچك آثاري گؤرونمه سین ؟

وزیرلردن بیري اولان امیرعلي شیر نوایي سلطان حسینه اوز توتوب جاواب وئردي:

- هر یئرده‌کي، آدام وار، اوردا میلچکده اولار.

نوایي نین بو سؤزوندن راضي قالمایان سلطان دئدي:

- بو سؤزه هئچ اینانمارام، چونکي میلچك هر یئرده اولماز.

نوائي جاواب وئریب دئدي: سنینله شرط باغلاییرام کي، آدام اولان یئرده میلچك‌ده اولار.

سلطان حسین دئدي:

- اگر بو سؤز دوز اولسا، من مین قیزیل سکه سنه وئره رم. دوز اولماسا و ثبوت ائله‌یه بیلمه‌سن، وئره‌رم درینه سامان تپرلر.

نوائي سلطان باي قارا و بیر نئچه وزیرایله یولا دوشوب، اوجقار و قوملوق بیر یئره چاتدیلار، بو اوزاق چؤلده هئچ

كيمسه و حتي قوش قوشلوغوايله بئله دولانميردي. دربار باشچيلاري اوتوروب دينجلمه يه باشلاديلار و بو چؤلده هئچ نه‌يين اولماديغيني گؤردولر بو حالدا سلطان حسين گؤردو بير نئچه ميلچك اوچور و اونا گؤره‌ده نوائيي‌يه اوزون توتوب دئدي:

- باخ بير شاعير، بو چؤلده هئچ كيمسه يوخدور، آما ميلچك واردير.

نوائي جاواب وئريب دئدي:

- دئمك سلطان بيزي هئچ نه حساب ائتمير.

سلطان حسين نوائي‌نين حاقلي اولدوغونو گؤروب و سؤز وئرديينه گؤره‌مين سكه قيزيلي اونا وئردي.

ياغ ايله شورون قيمتي بير اولان يئردن قاچ

ائليميزده بير مثل واركي، دئيير: «بير يئرده‌كي ياغ ايله شورون قيمتي بير اولسا، او يئردن قاچ».

ايندييسه بو مثلين كؤكو و منشايي باره‌ده ماراقلي بير احوالات موجوددوركي، سيزه تقديم ائديريك.

دئيير گونلرين بيرينده اؤلكه حكمداري اؤز وزيريني يانينا چاغيريب، اونا بئله بير مصلحت وئريركي، سن قوجاليب، الدن دوشوبسن، ايشه - گوجه يارامیرسان، ياخشي بودوركي، مملكتي ترك ائده‌سن زحمتيوه گؤره سنه بير قول (نوكر) باغيشلاييرام. وزير داها بير سؤز دئمه‌يير، بو آدامي گؤتوروب، يولا دوشور. اونلار آز گئدير، يوز گئدير، دره - تپه دوز گئدير، نهايت گليرلر بير يئره چاتيرلار، گؤرورلركي، بورادا ياغ ايله شورون قيمتي بيردير. اونا گؤره قولا دئيير:

- گل بوردان گئده‌ك، بورادا ياغ ايله شورون قيمتي بير اولدوغونا گؤره بورادا قالماق اولماز.

آنجاق قول قبول ائتمير. وزير چوخ دئيير، قول آز ائشيدير. آخيردا قول وزيري اؤلوملە هده‌له‌يير. وزير اؤز طالعينه باش اييب، بورادا قالماغا راضي اولور. اونلار بو مملكتين باش كندينه (پايتختينه) داخل اولورلار. اونلار شهرين مركزينه چاتاندا باخيب گؤرورلر، شهرين مركزينده دارآغاجي قورولوب، اورايا چوخلو آدام ييغيشيب، بيرينيده چكه - چكه آپاريرلار دارآغاجينا، بو آدام آغلايا - آغلايا دئييركي:

- وآللاه منيم گناهيم يوخدور، من ائوي ائله بير مرتبه‌لي تيكيردیم، بونو اوستا اؤزو تيكيب.

بو سؤزو ائشيده‌ن اؤلكه پادشاهي امر وئردیكي، بيناني تيكن اوستاني گتيرسينلر اوستا گرك ايضاح ائله‌سين‌كي، ائوي نييه ايكي مرتبه‌لي تيكيب اوغرودا ييخيليب، قيچي سينيب، اونا گؤره اوستا جاواب وئرمه‌ليدير. امر شاه امري‌ايدي. تئزليكله اوستا گلير و اونا دئييرلركي، سن ائوي نييه ايكي مرتبه‌لي تيكيبسن، اوغرودا اورايا اوغرولوق ائله‌مك اوچون گئديب، ييخيليب قيچي سينيب. اوستا اونلارين جوابيندا دئيير:

- وآللاه ائوي تيكديره‌ن دوز دئييير، او يازيق ائله ائوي بير مرتبه‌لي تيكديريردي من باعث اولموشام ائو ايكي مرتبه اولسون.

دئييرلر:

- هه گناه سنده‌ديير، گرك دار آغاجينا گئده‌سن.

اوستا بير دار آغاجينا باخير و بيرده اؤلكه باشچيسينا تئز اؤزونو ايتيرمه‌دن دئيير:

- منيم ده گناهيم يوخدور. بونا باعث فلانكسين قيزي اولوب، او قيز گونده ايكي دفعه گليب اوردان كئچدي. من‌ده او قيزا

باخیب، بیردن گؤردوم، ائوي ایکي مرتبه‌یه قالدیرمیشام.

گئدیرلر قیزي گتیریرلر و قیزا دئییرلرکي، سن او یئردن گونده ایکي دفعه کئچیبسن، اوستانین فیکري سنده اولوب ائوي ایکي مرتبه‌یه قالدیریب، اوغرودا دیواردان آشاندا ییخیلیب قیچي سینیب. گرك اؤلومه گئده‌سن. قیز دئییر:

- منیم بو ایشده گناهیم یوخدور، بونون باعثي درزي (خیاط) دیر، منیم دونومو نئچه واختدیر تیکیب، قورتارمیر، من گونده اونون یانینا گئتمه‌لي اولموشام.

ال اوستو درزیني (خیاطي) چاغیریرلار دئییرلر:

- گناهلارین هامیسي سنده دیر، گرك سني آساق.

بونو دئییب، ایپي کئچیریرلر درزینین بوغازینا. ایپي درزینین بوغازینا سالیرلار، گؤرورلر ایپ درزینین بوغازینا یئرلشمیر. چونکي، درزینین بوینو بوتووایمیش، گؤردولر بونو آسماق اولمایاجاق. درزیه دئییرلر:

- بو باخانلارین ایچیندن بیر نفري تاپ سنین یئرینه اونو آساق.

درزي اویان - بویانا باخیب، گؤرور، بیر نفر وارکي، اونون یئرینه بونو آسماق یاخشي اولار. بو آدام کیم اولا، همن

وزيرايله گلن قول. قولو توتوب، ايپي اونون بوينونا سالماق ايستەيندە وزير اؤلكه باشچيسينا دئيير:

- اونون يئرينه مني آسين.

حكمدار دئييركي، بو ايشي نه اوچون گؤرورسن. وزير دئيير:

- قبله عالم ساغ اولسون. من بيليرەمكي بو اؤلومدن سونرا، او دونيايا گئديب، ابدي پادشاه اولماق ايستەيرم.

وزيرين بو سؤزو بو اؤلكەنين باشچيسيني بتر توتور. ابدي حكمدارليق آرزوسوايله، ايپي وزيردن آلير كئچيرير اؤز بوينونا و دارا چكن آدامدا دئييركي اؤز ايشيني گؤرسون. چونكي او ايستەيير بو آسيلماقلا، ابدي حكمدارليغا چاتسين. امر حكمدار امريايله تئز يئرينه يئتيريلير و اؤلكه پادشاهي اوغرونون يئرينه آسيلير و ابدي پادشاه اولماق طاماحيايله اؤلور.

وزير قولا دئيير:

- گؤردون، سنه دئمديمكي، بوردا ياغايله شورون قيمتي بيردي بوردا قالماق اولماز، سن ائله گؤردونكي، اؤلوم بيزيم قاپيميزي دؤيدو.

دئييرلر:

بو احوالات، وزیري قووان پادشاهین قولاغینا چاتیر، وزیر آغیل ذکاسینا احسن دئییر، اونو یئنیدن وزیرلیگه چاغیریر.

آللاه عم اوغلو ایله عم قیزینین کبینین گؤیده کسر

گونلرین بیر گونونده، بیر ایکي آدام اوتورموشودو حضرتلرین بیرینین یانیندا دئیه‌سن سلیمان پیغمبر حضرت اوز چؤیریب آداملارینا بئله بویوردو:

عمي اوغلویلا عم قیزینین کبینیني گؤیده کسیلر

دئمک «سیمرغ» قوشوداحضرتین سؤزونه قولاق آسیرمیش حضرت سؤزلریني قورتارانان سونرا،سیمرغ دئدي:

ــ بویوردون عمي اوغلویلا عم قیزینین کبینیني گویده کسیرلر!

حضرت بویوردو

ــ بلي گؤیده کسیرلر، بو آللاهین یازیسیدیر

سیمرغ چوخ تکببورولە دئدي:

– من بویازیني پوزارام!

گون او گون اولدو، بیر گول یاناقلي قیزآنادان اولدو، قیزي قویموشودولاربئشیگین ایچینده اویناییردي. سیمرغ کؤرپه قیزي گؤروب بئله دئدي: ایندي گؤروم نئجه عمي اوغلونا گئده‌رسن، قیزي گؤتوروب قییناغیدا چیخارتدي چینار آغاجینا.

سيمرغ اوز اوشاغي كيمي قيزي بسله‌يب اونايئمك ايشمك گتيريردي، آنجاق اونو يئره انديرميردي. بير نئچه ايل بئله ليكله سووشدو قيز بير آز يئكلدي، عميسي اوغلو، اوجا بويلو، قارا گؤزلو اوزو آيا بنزه‌ر بير ايگيد اولدو، ائله كي بير گون آتا مينيب گلدي چينار آغاجينين ديبينده آتدان دوشدو. اويان- بويان باخدي بيرده‌ن گؤزو دوشدو چينار آغاجينين باشينا،گوردو اوردان گوزه بير قيز بونا باخير. بير گؤيولده‌ن مين گويوله عاشق اولدو. آز چوخ بير- بيريله دانيشديلار. اوغلان دوزه بيلمه‌دي سوروشدو:

ــ من اورا نئجه گله بيله‌رم؟

قيز حسرتله دئدي:

- ننه م قويماز كيمسه‌ني گؤره‌م سني نئجه گتيره بيله‌رم بورا

بونودئمه لييه‌م كي قيز سيمرغا ننه ديه‌ردي، قيز اويانا باخدي بو يانا باخدي بير آت چپري گوردو، آتين اتيني يئميشديلر سوموبو قاليردي. آللاهين نظرايله، قيز اوغلانا دئدي:

گئت گير او چپرين ايچينه ننه‌م گلنده اونا ديه‌ره‌م گئد او چپري گتير منه!

بير نئچه ساعات سونرا سيمرغ گلدي قيزين يانينا، قيز ننه‌سينه دئدي:

ايستيره‌م او چپري گتيره‌سن بورا!

سيمرغ قيزدان سوروشدو:

ـ قیزن او چپر سنین نه کاریوا گلر ،حئیوانلا اونو یئییب ،نئینیرسن اونو؟
قیز ننه‌سینین بوینونو قوجاقلاییب دئدي:
ـ هئش نه داریخیرام ایسته‌یيرم اونو اویناداm!
سیمرغ قیزینین اوره‌یيني سیندیرماق ایسته‌مه‌یيب ،گئتدي چپري گوتدو گتیردي قویدو اورا
ـ عمي قیزیلا عمي اوغلو چپر ایچینده بیرگه یاشایيردیلار،سیمرغون خبري یوخ کي واخت یئتیشیب اونلارین کبیني کسیلسین. بیرگون سیمرغ اورا اولمایان زامان، هله گون باتمامیشیدي، بیر گویچک ملک گؤیدن اوچاراق قوندو چینار آغاجینین باشینا فلکین یازیسي بویوموش دئیه بـ ي گلینینین کبینیني اوخویوب قاییتدي، بئله‌لیکله عمي اوغلویلا عم قیزینین کبیني چینار آغاجیني باشیندا چپرین ایچینده کسیلدي. دوققوز آي دوققوز گون دوققوز ساعات سووشدو اونلارین بیر قیزلاري اولدو بیر اوغلانلاري.گونلر گلیب سووشدو اونلارین بیر آیري اوغلانلاري اولدو سونرالار اونلارین بیر باشقا قیزلاري اولدو، اولدولار بئش. ایندي نه جوروموش کي سیمرغ چپرین اچینه باخمیرمیش آما بیلیرمیش قیز ننه‌سي اولمایاندا چپرین ایچینده قالیر.گونلرین بیر گونونده

سيمرغ پئيغمبرين يانيندا ايدي (نه ايدي كي قوش پئيغمبرين يانيندا اولارميش)
حضرت اؤز چئوريب قوشا دئدي:
ـ واخت تامام اولدو ايندي دئ گؤروم سن نئجه يازيني پوزا بيلدين؟
سيمرغ غورورلا دئدي:
ـ هه ائله پوزدوم بو يازيني گل گوره‌سن، آپاردیم قيزي قويدوم چينار آغاجينين باشينا ايندي او چپر ايچينده قالير.
حضرت بويوردو: ايندي كي او قيز بويوب اولار او قيزي ائله چپر ايچينده گتيره‌سن من باخيم سيمرغ دئدي :-گتيره‌رم من اونو ائله اوجور چپر ايچينده ساخلاميشام
پئيغمبر بويوردو:
- ائله اونو چپر ايچينده گتير منيم يانيما آنجاق اوزووا كومكچي آپار تكجه گتيره بيلمز سن!
سيمرغ بير كومكچيله گئديب چپري گؤتوروب گتيردیلر قويدولار حضرتين قاباغينا. پئيغمبر سيمرغا امر ائيله‌دي:
ـ ايندي اونلاري چپردن چيخارت.
سيمرغ دئدي:
ـ بيردنه قيزدي ائله اونودا اليمينن چكيب چيخاردارام
حضرت بويوردو:

چیخاردانماسان،چپري چئویر قوي چیخسینلار!
سیمرغ چپري چئویردي بئش نفر توکؤلدو.
سیمرغون رنگي بوزاریب دئدي:
ـ من داها سنین قاباغیندا باشیمي قووزایا بیلمه‌رم.
سونرا باشیني سالیب آشاغیا دئدي:
-آللاه یازیسیني پوزماق اولماز.
سیمرغ ایندینین اینیسیده باشیني گؤیه قووزامازا!

روایت ائدن: هجر پیران(اهردن)

قاپییا دئییره‌م دووار ائشیتسین

بو مثل باره ده بئله شعرده یازیلمیشدیر:

اوره کده قالمایب
سانکي اختیار
قاپییا دئییره‌م
ائشیتسین دووار

ائل ايچينده بونا اوخشار بير آيري مثليميزده واركي، دئيرلر:

قيزيم سنه دئييره‌م، گلينيم سن آنلا

هر ايكي مثلين ياخين علاقه‌سي وارسا، كيچيك بير فرقه ده مالك دير. اودا اونلاردا اولان دئييم طرزي و مخاطب مسئله سي‌دي. بيرينجي مثلده عموميت، يوخ، بلكه فرديت ايفاده‌سي دقت مركزينده دورور.

آنجاق هر ايكي مثلده بير كيمسه‌يه سوزدئييب و باشقا بيرشئي اوچون اراده ائديب و يا آيري شخصي مخاطب قرار وئريب اؤز مقصديني چاتديرماق اوچوندور.

بومثلين تاييني عرب ادبياتيندادا تاپماق ممكن دور. اياك اعني و اسمعي ياجاره

عرب و فارس ادبياتيندا قاپييا دئييره‌م دووار ائشيتسين مثلي آدينا بئله بير ماجرا قوندار ميشلار.

رحيم اكبر چاوشي‌نين توپلاديغي و قلمه آلديغي تاريخي مثللر اثرينده بومثلين يارانماسيني بئله ايضاح ائدير:

سهل بن مالك الغرازي عربلرين بؤيو كلريندن اولان لقماني گؤرمك اوچون يوردوندان آيريليب يولادوشور.

اونون گؤزو يولدا قبيله چاديرلارينا ساتاشير. قبيله باشچيسي حارثه بن لام طايي ايدي. مالك يورقونلوغونو

چیخارماق مقصدي ایله چادیرا گیریر. آنجاق رئیسي گؤرمور.

اوچادیرا دعوت اولوب عربلرین اؤزونه مخصوص اولان رسملري سایه سینده اولدوقجا حؤرمت گؤرور. مالك ـ ین گؤزو و بیر چوخ آداملار ایچینده متین و گؤزل.

بیر قیزا دوشور. مالك اونون گؤزه‌ل لیگینه حئیران اولاراق اوره‌یینده تصمیم توتورکي، اونا بیرته هر ائلچي دوشسون. آنجاق اونون اوتانجاقلیقي بو ایشه مانع اولور.

مالك بیر نئچه گون اولارا قوناق اولور و اؤز عشقیني بوشعري ایله بیلدیرمه‌یه چالیشیر:

یا اخت خیر
البد و الحضار
کیفترین في فتي
فرازه
اصبح یهودي
حره معطاره
ایاك اعني و
اسمعي یاجاره

ترجمه:

کندین شهرلرین
یاخشي باجیسي
فرازه جاواني نئجه
گؤرورسن؟!
اوره‌ك باغلامیشدي

عطـــــيرلي قيـــــزا
ســـنه ســـؤيلـه‌يـــيرم،
قـونـــشو ائشيتـــسين.

قـيـز بـونـو ائـــشيـديـب، اونـــون منظورنـــو بـاشـا دوشدو. بـوسؤزو عـاغيـللـي و دوزگـــون گـؤرمـــه يـــن قيـــز اونـــون جـاوابـيـنـــدا دئـميـشديـر:

انـــي اقـــول يـــافـتي
فـــــــــــــــرازه
لايـتغـــي الـــزوج ولا
الـــــــــــــدعاره
ولافـــراق اهـــل هـــذي
الجـــــــــــــاره
فـارحـــل الي اهلـــك
بـاســـــــــــتخاره

تـرجمه:

من سنه دئـييرهم اي
فـــــرازه گـــــنج،
نـه ارايسته يـيرم و
نـــه ده‌كـــي دوســـت،
آيـريـلـماق ايستـه مم
اوبـــادان، ائـلـــدن
بس قـايـيت عـائـلـه ن
يـانـيـنـــا ســـن گـئـت

سهل بـــن مـالـــك قـيـزين بـوجـاوابـيـنـــدان آرتـيـق اوتـانـدي آمـا جـاوابـيـنـدا:

واي اولسون منه كي، پيس مقصديم يوخ ايدي و قيزين اتهامينا گؤره بتر سيخيلدي.

سهل بن مالك لقمانين يانينا گليب، قيزين قارداشي ايله دانيشدي. نتيجه ده سهل بن مالك بير باشاقيزا ائلچي گئتدي. قيزدا راضيليق وئردي. بونونلادا ايكي سئوگي آراسيندا عائله اوجاغي يانماغا باشلادي. بوتاريخدن ايباك اعني و اسمعي ياجاره شعري عرب ديلينده بير ضرب ـ المثل كيمي قئيد ائديلدي. و سونرالاردا فارس ادبياتينادا داخل اولوب. آذربايجاندا اؤز ايفادهسيني ديشدي بئله بير وضعيته دوشدو: قاپييا دئييرهم ائشيتسين دووار.

بو مثل آذربايجان شفاهي ادبياتينا داخل اولسادا اهاليَنين آراسيندا دئييلن قيزيم سنه دئييرهم گلينيم سن آنلا «مثلي فقط بو ائله و بوملته عايددي، مثلين يارانما تاريخي دقيق، صورتده بللي دئييل، آما اونون قديم ليگي هاميا معلومدور.

روايته گؤره بير قاينانانين زحمتيندن جان گيزله ـ دن تنبل بير گليني وارايميش. دي گل (قاينانا) اونو تنبل ليكدن قورتارماق اوچون بير يول تاپانميردي.

بيرده آغيللي وذكالي قاينانا قييميردي اوز ائوينده آجيليق و ناراحاتليق

گؤرونسون. اوهر بير ايش اوچون قيزيني مخاطب قرار وئريب دئيه ردي:

قيزيم سحر تئزدن دوروب، اول يورقان ـ دؤشه‌يه‌ني يئغمالي‌سان، سونرا ائوائشيگي سهمانا ساليب، فلان ايشي بئله يئرينه يئتير، چونكي ار ائوينده ايش باجارمايب، تنبل ليك ائله سن، هئچ كسين سندن خوشو گلمز، اوزونده دانلاق گؤرهر.

قاينانا بوسؤزو بيرنئچه گون تكرار ائله‌دي. آنجاق گلين اوزونه بئله توزدا قوندورمادي. بو طرفدن ده قيزي ناراحات اولوردوكي، گؤره‌سن آناسي اونون گناهي اولمادان نييه اونو بير بئله دانلايير قيز اعتراض ائله‌يينده آنا اوتانماغي كنارا قويوب دئدي:

قيزيم سنه دئييرهم، گلينيم سن آنلا بوسؤز سونرالار جاماعات آراسيندا بير مثل كيمي دئييليب، آرتيق اهميت قازاندي.

قويونون ياخشي آدي وار كئچي نين آدي دا ديليمين اوجونادي

نئچه يوز ايللردن بري، بوردان باكي‌يا، باكيدان بورايا، آل ـ وئر و ايش دالينجا گئده‌نلرين سايي آز دئييلدي. خصوصاً باكيدا نفت تاپيلاندان

سونرا، بوردان ـ اورا ايش دالينجا گئده‌ن آداملارين سايي گون ـ گوندن چوخاليردي.

نفتين و باشقا طبيعي ثروتين او اراضي‌لرده يئرلشمه‌سي روس‌لارين، عصرلر بويو ماراق دايره‌سيندن چيخماميش دير.

شوروي حكومتيندن قابلاقلارداداء، روس مدنيتي و ديلي بو اراضي‌لرده اؤز يئريني محكم‌لنديرمه‌يه چاليشيردي. بو خصوصدا آرتيق دانيشماق فيكرينده دئييليك. چونكي بير مثلين و ائل دئييمي‌نين كؤكو بو مسئله ايله باغلي دير.

دئيير:

ساراب ماحاليندان بير گنج اوغلان، ايش دالينجا، باكي يا گئدير. بو اوغلان اورا گئتمه‌يينه گئدير، آمما تنبل‌ليكدن، بير ايش باشا سالا بيلمير. بير نئچه ايلدن سونرا چاپارلار خبر گتيريرلركي، آي فلاني موشتولوغوموزو وئر، اوغلون باكيدان گلير.

كيشي بوتون قوهوم ـ اقربايا خبر وئريركي اوغلاني قارشيلاسينلار. ائله ده اولور. اوغلاني، دب ـ دب ايله، شپ ـ شپ ايله ائوه گتيريرلر. قوناقلار چكيليب گئده ندن سونرا، كيشي اوغلونو سئوالا چكير و باكيدان نه قدر پول قازانديغيني سوروشور.

اوغلان دئييير: آتا من هئچ نه قازانمادیم. آمما یاخشي روس دیلي اؤیرهندیم. كیشي سئوینیر و دئییركي، اولسون دیل اؤیرهنمك او قدرده آسان ایش دئییل. دئیه: اؤز ممنونیتیني بیلدیریر. آتا اوغلونا دئییر:چوخ یاخشي دئ گؤروم، روسلار، دوهیهنه دئییلر؟

اوغلان جاواب وئریر: آتا بیز او یئكهلیكدهلرین اؤیرهنمهدیك.

آتا: یاخشي سئرچهیه نه دئییلر؟

اوغلان: او كیچیكلریندده اؤیرهنه بیلمهمیشیك.

دؤزوملو آتا «یالانچیني آخیرا كیمي قوماق لازیمدي» دوشونهرك، اوغلوندان یئنه سوروشور: یاخشي دئ گؤروم، روس دیلیندده قویونلا، كئچییه نه دئییلر؟

اوغلان اوتانماز ـ اوتانماز جاواب وئریر: «قویونون یاخشي آدي وار، كئچي ده دیلیمین اوجونددادي» دئدیكده، كیشي آغاجي گؤتوروب اوغلاني سالیر چؤله و دئییر: هاردان گلیبسن گئت اورایا، منه بئله اوغول لازیم دئییل

قدیر آغاجي اكمك

معاصیر دؤدوده مجازی معنادا استهزالی طرزده قدریني بیلمك و قیمتلندیرمك دئمکدیر. معین شخصه حؤرمت علامتي ویاساده‌جه خیرخواهلیق‌لا علاقه‌دار آغاج اکمك، یاشیللیق، کولگه‌لیك یاراتماق عادتي بیر سیرا خالق‌لاردا گئنیش یاییلمیشدیر. بئله گؤرونه بیلرکي، بو «قدیر آغاجي» ایفاده‌سي ده ائله «قدر قیمت» آنلاییشي ایله باغلي‌دیر. لاکین تحقیقات لاردان معلوم اولورکي، قدیر آغاجي دقیق عنوانلي بیر آغاجدیر. هرهانسي آغاج، دئیلدیر. بوهانسي آغاجدیر؟

«قدیر آغاجي» ایفاده‌سي «کدر آغاجي» نین تحریفله دوزه‌لمیشیدیر. بیر سیرا تورك دیللرینده ائله ـ بئله‌جه کئدر کندیر آولانان بو آغاج ادبي دیلیمیزده عرب سؤزوصدر (صدر آغاجي) ایله ایفاده ائدیلیر، کئدر ایسه لاتین‌جه کئدروس (Cedrus) سؤزوندندیر. لاتین سؤزونون قدر، قدیر، شکلینه دوشمه‌سي آیریندیر.

40ـ50 متر هوندورلویه مالیك اولان صدر آغاجي همیشه یاشیل آغاجدیر. بوآغاجین قیمتلي و عطیرلي اودونجاغي‌وار، اوندان موبل (ـ بل) دوزلدیلیر و گمیچیلیکده ایستفاده ائدیلیر. پاییزدا چیچك آچیر، توخوملارینین ترکیبینده یاغ اولدوغوندان یئییلیر. چوخ قدیم بیتگیلردن سایلان

وائروزيايا قارشي خئييرلي اولان صدر آغاجي 500، بعضاً 3000 ايله قدر ياشايير. بوتون بومزيتلر همن آغاجين ديرين عكس ائتديرير.

مختلف نوع لاري اولان و مختلف اؤلكه لرده (اطلس داغلاري، هيمالاي، كيچيك آسيا و...) يايلان صدر آغاجي آذربايجاندا يالنيز ال وئريشلي بيتگيلردن حساب اولونور. بوتون بونلارقدير (صدر) اكمهيين اهميتي نمايش ائتديرير. بعضاً شام آغاجلارين معين نوعلارينينده كدر، يا صدر آغاجي دئميشلر (ليوان صدري [لبنان]). «ليوان صدرلي» آدلانان آغاجدان نهنگ گميلر قايريب اوكئان [اقيانوس] اسكي زامانلاردا.

صدر يا كدر آغاجي ليك و اوزون عؤمر رمزي حساب اولونور. بيرزامانلار بوتون ليوان (قديم فينيقييه) اراضي سيني بورموش صدر آغاجلاردي اوزون عصيرلر بويو محكم، داواملي، تيكينتي ماتئرياليالي حئساب اولونوردو. سينماق و چورومك بيلمهين بو آغاجدان قديملرده بتلار حاضير لايير ديلار. ايفادهنين مجازي معناسيدا بوردان تؤرميشدير: كيمينسه آديني ابدي لشديرمك مقصدي ايله بئتونو هئيكليني خاطيرلادان، آغاج اكمك. شرقده نادير حاللاردا اولسادا تك ـ تك حكمدارلاريق

آنادان اولما، تخته چیخما، غالیب گلمه مراسیملرده فاکتلاري معلومدور.

مسلمان روایتلرینه گؤره چنّتین ان اوجایئرینده بیر صدر آغاجي بیترو اونون کؤلگه‌سینده مؤمینلر دینجه‌لیرلر.

فیکرت صادقین «صدر آغاجي» شعري بئله بیتیر:

باخیرام، ذیروه‌ن مني
چکیب گؤیه قالدیریر.
اونسوزدا فرحیمدن
اوچاسییام، اوچاسي.
سلام، صدر آغاجي
آغاجلارین اوجاسي، آغاجلارین قوجاسي.

ن. بابایئوین «قیزلار سؤز ایسته‌یر» کیتابیني اوخویاندان «گیلئیله‌نن» بیر کیشینین دیلیندن دئییلیر! «بیرقاریش واختیندان آناسینین اوستونده منیمله ال به یاخاایدي: آنامما گولدن آرتیق سؤزوله، آنامادییب ـ دولاشما، آنامین قدریني بیل. گویا من بونون آناسینا قدیر آغاجي اکملي ایدیم. آناسیني بوشویان کیمي بودا باش آلیب گئدیر باکییا».

فیکرت صادقین «خیردا جا گلین» حکایه سینده اوخویوروق: «یول بویونجا مئشه زولاقلاري اوزانیردي. محاربه‌دن سونرا سالینمیشدي بو مئشه‌لر. اوجابوي، قامتلي صدر آغاجلاري شهیدلرین یئرینه

بيتميشديلر ائله بيل آغ اولوبلار، وطن اوغروندا قوربان گئدهن عسگرلر. ايندهده يوللاري آجي كولكلردن قورويورلار».

ياخشي اوغول آتانين باشيني اوجالدار

آذربايجاندا حؤكوم سورهن بير پادشاهين اوچ اوغلو وارايدي. اونلارين ايكيسي چوخ بيلميش و حيلهكار، كيچيك اوغلان ايسه صميمي و فداكار ايدي. بو اوغلانين آديني صياد قويموشلار. پادشاها مخصوص اولان گؤزهل باغين ياخشي – ياخشي مئيوهلري وارايدي آلما آغاجلارينين سيراسيندا اولان مخصوص بير آلما آغاجي فقط ايلده اوچ آلما گتيرهردي. بو آلمالار يالنيز پادشاها مخصوصايدي. گونلرين بيرينده باغا بير يولدان كئچن گيردي و باغبانا دئديكي، بو آلمالارين بيريني دريب، اونا وئرسين.

باغبان جاواب وئريب دئدي:

يوخ، من بو ايشي گؤره بيلمهرم، اونلار پادشاهيندي، بيلسه شاه مني اؤلدورهر.

يولدان كئچن اللريني گؤيه آچيب، آللاهدان ايستهديكي، بو باغين بوتون مئيوهلريني و ياشيللیقلاريني قوروتسون. آللاه بو آدامين ايستهيين يئرينه يئتيردي، باغ بير آيين ايچينده اؤز گؤزهللييني الدن وئردي. بو وضعيتدن دهشتلهنن

باغبان، یولدان کئچه‌ندن خبر آلدي: نه ایش گؤردون‌کي، باغ بو حالا دوشدو؟

کیشي تمکین لیك له جاواب وئردي:

- بو باغ هئچ زامان اولکي حالینا قاییتماز، مگر سونا بولبولو تاپیب بورایا گتیره‌رسیز، او اوخویوب، نغمه دئییه‌ندن سونرا اؤز گؤزه‌للییني یئني دن تاپار.

کیشي بونو دئییب، گؤزدن ایتیب، گئتدي. باغبان آغلایا - آغلایا گلیب، ماجراني پادشاها دانیشدي. بو خبردن پادشاه چوخ ناراحات اولدو و باغبانی‌دا بتر دانلادي: سن گره‌ك مني چاغیرایدین، من اؤزوم بو ایشي حل ائده‌یدیم. ایندي کیم گئدیب، سونا بولبولو تاپاجاق؟ هاردان.

شاه اوغلانلاریني چاغیریب، اونلارا دستور وئردي‌کي، گئدیب، هر یئرده اولسا، سونا بولبولو، تاپیب، گتیرسینلر. قارداشلار آتالارینین امریني یئرینه یئتیریب، یولا چیخماغا حاضیرلاشدیلار. ایکي بؤیوك قارداشا یعني لاپ بؤیوك و اورتانجیل قارداش اوچون مخصوص آتلار گلدي. کیچیك قارداش ایسه گئدیب، لاپ آشاغي آخوردان بیر آت سئچیب گلدي. قارداشلار آتلارینا بیر قامچي ووروب یولا دوشدولر. آز گئتدیلر، چوخ گئتدیلر. آخیردا گلیب اوچ یول آیریمینا چاتدیلار. اونلار یول آیریمیندا گؤردولر، بیر نوراني قوجا

اوتوروب، اؤز – اؤزوايله دانيشير. قارداشلار سالام وئريب، عليك آلديقدان سونرا، قارداشلار قوجادان سوروشدولاركي، بو يوللار هارا گئديرـ؟ بو يوللارين بيري تفليسه، بيري ايروانا، او بيريسي ايسه چوخ چتين يولدور. بو يولدا چوخلو چتينليكلر وار. آمما بوتون دردلرين داواسي بو يولدادير. بؤيوك قارداشلار آسان يولو سئچيب، هره‌سي بيرينه گئتدي. اونلار گئديب، او شهرلرده حامام شايردي اولدولار. صيادا بو چتين يولو سئچيب، آتيني چاپماغا باشلادي. آز گئتدي چوخ گئتدي، دره – تپه دوز گئتدي. آخيردا گليب، ديولرين ياشاديغي كنده چاتدي. اول قيرميزي دئوين قاپيسين دؤيدو اوردان گؤزه‌ل بير قيز چيخدي، صيادي گؤرمك همين اوره‌يي ياندي. اول دئدي:

– اوغلان نه اوره‌كله بورا گلدين. قيرميزي دئو سني گؤرسه، تيكه – پارچا ائله‌ير. گل بيرطرفده گيزله‌ديم. بير يول تاپيب، سني قايتارارام. مندن ايللردي بو دئوين اسيريم.

صياد جاواب وئردي:

– من اوله‌ن دئوي گؤرمه‌يه گلميشم، اونونلا حق – حسابيم وار، بو سؤزلرده‌ن ياخشي تئز اول منه بير يئمك گتير.

قیز دئوین خوره‌یندن گتیریب اوغلانا وئردي. اوغلان یئمك، یئیندن سونرا، گؤردو، یئر تیتره‌مه‌یه باشلادي. قیزدان اونون علتیني سوروشدو. قیز دئدي:

- قیرمیزي دئو گلیر، هر واخت گلنده اونون آغیرلیغیندان یئر بئله تیتره‌ر،

قیرمیزي دئو گلدي. اورماندان توتدوغو حئیوانلارین اؤلوسونو بیر - بیر اوتاغینا یئغدي. سونرا قیزدان سوروشدو:

- گلیب گئده‌ن وارمي ؟

قیزین دیلي توتولدو. نه هن دئیه بیلدي و نه یوخ. او طرفدن صیاد گؤروندو:

- بلي، بوردایام.

دئو دئدي:

- چوخ خوش گلیبسن، صیاد اوغلان.

صیاد جاواب وئریب، دئدي:

- خوش گونون اولسون، دئ گؤروم منیم آدیمي هاردان ائشیدیبسن ؟!

دئو جاواب وئردي:

- سن آنادان اولان گون، من داغي - داشي گزیردیم، بوتون چؤللر، اورمانلار سنین بو دونیایا گلیشیني منه خبر وئردیلر. بیرده جسارتیندن بللي‌دیرکي، سن همان صیادسان.

دئو قیزا دئدي:

- قوناغیمیز اوچون بیر شئیلر حاضیرلا.

قيز دئدي:

- قوناق آج ايدي، سنين خوره‌ك لرينـدن يئدي.

بو ايش دئوه بير آز آغير گلدي، اونا گؤره دئدي:

- ائله بيل، سن منه بوينو يوغونلوق ائله‌مك اوچون گليبسن، آما بيليرسن‌كي، سني اؤلدورمه‌ميش بوردان قايتارمايا جاغام. سئويرسن، ايندي ساواشاق، ايسترسن قالسين سحره.

صياد دئدي:

- خئير ايشي سحره ساخلامازلار. يئمه‌يني يي‌ء، دور و دؤيوشك.

دئو يئمه‌يني يئيندن سونرا، اونلار باشلاديلار دؤيوشمه‌يه. صيادين آتي، صيادا دئدي:

- دئو قيلينجي وورانـدا من اوچوب، اونون اوستوندن گئده‌رم و قيلينج بوشا چيخار.

بئله‌ده اولدو دئو اوچ نوبه قيلينج آتدي. هر اوچوده بوشا چيخدي. صياد قيلينجي ائنديريب، دئوين بئينيني داغيتدي. دئوي اؤلدورندن سونرا اونون بوينوزلاريني بير توربايا ساليب، اؤزوايله گؤتوردو. قيز سئوينجك اونون يانينا گلدي و اوندان خواهش ائتديكي، هريانا گئتسه اونو اؤزوايله آپارسين. صياد دئدي:

- منیم یولوم اوزوندور، من سونا بولبولون دالینجا گئدیره‌م. اونو تاپمایینجا هئچ یئره قاییدا بیلمه‌رم.

قیز نه قده‌ر یالواردیسا، اوغلان قبول ائتمه‌دي. گلیب، آغ دئوین یوردونا چاتدي. اونا مصلحت گؤردولرکي، گلدیگي یولدان قاییتسین، چونکي آغ دئو، قیرمیزي دئوین تایي دئییل، بونون یئددي باشي و قیرخ بوینوزو وار. صیاد دئدي:

- عیبي یوخدور، من اونون باشلاریني‌دا، بوینوزلاریني‌دا بدنیندن آییرارام.

بونو دئییب آغ دئو اولان منطقه‌یه گئتدي. دئوین قاپیسیني دؤیوب، باخیب گؤردوکي، اونون قوللوغوندا گؤزه‌ل بیر قیز دایانیب، آغ دئوین یئریني سوروشدو. اودا اولکي قیز کیمي دئدي:

- سنه یازیغیم گلیر. آغ دئو گلسه، سني شاقاقا - شاقاقا ائله‌یه‌جك، نئجه گلیبسن، ائله‌ده قاییت، گئت.

اوغلان راضي اولمادي. ایچري گیریب، دئوین خوره‌یینده‌ن بیر آز یئییب، آغ دئوین، یولونو گؤزله‌دي. آغ دئو گلیب، چیخدي و صیادي گؤرمك همین تانیدي. دئو قیزا دئدي:

- قیز قوناغیمیز وار اونا بیر شئي گتیر یئسین، سونرا حق - حسابمیزي چوروده‌ریك.

صياد دئدي:

- من آج ايديم، دويونجا يئميشم. سن ده يي، سونرا دانيشاريق.

آغ دئو يئمه يي قورتاراندان سونرا صيادا دئدي:

- سن مهمان‌سان ايسترسن، الان ساواشاق، ايسته‌ميرسن قالسين سحره.

صياد دئدي:

- يوخ خئير ايشي سحره ساخلامازلار. دور دؤيوشه‌ك

اونلار دؤيوشمه‌يه باشلاديلار، صياد بونودا قيرميزي دئو كيمي اؤلدوردو. باشلاريني، بوينوزلاريني بير توربايا يئغيب، يولونا دوام ائتدي. آغ دئوين اسيرينده اولان قيزي‌دا گؤتوروب، گئتديلر. قيزلار نه قده‌ر جهد ائتديلركي، اونلار ياري يولدان قايتارسينلار، اولمادي، كي، اولمادي. آخيردا گليب قارا دئوين اولدوغو يئره چاتديلار. قيزلار قيراقدا قالدي. صياد، قارا دئوين ائوينه طرف يورودو. صياد گئجه ياتيب، سحريسي گون قارا دئوله دؤيوشمه‌يه باشلادي. اونلار، اوچ گون ساواشيب، هئچ بيري غالب گله بيلمه‌دي. ساواشين سون آنلاريندا دئوي صياد اؤلدوردو. سونرا گليب، قيزي آزاد ائله‌دي. قيز اونا دئدي من عهد ائله‌ميشديم، هر كيمسه بو دئوي اؤلدورسه

من اونا گئده‌جه‌یم. صیاد قبول ائتدي. آمما شرط قویدو. سونا بولبولو تاپیب وطنه قایید‌اندان سونرا اونونلا توي ائله‌یه‌جك .قیز دئدي یاخشي:

- گل بوداشلاري الیندن تؤك. سونا بولبولو اله کئچیرمك آسان ایش دئییل. او «چانتوس» آدلي ظالیم بیر پادشاهین الینده‌دي. او ایندي یوخودادیر. آییلسا یوز سنین کیمي پهلواني او دار.

قیزا دئدي سن بوردا قال من گئدیره‌م. آدادا یاشایان چانتوسو تاپام وسونا بولبولو اوندان آلیب، گتیره‌م. صیاد بیر نئچه گون یول گئدندن سونرا گلیب، دنیزین قیراغینا چاتدي. آتینا قامچي ووروب، آت سویا گیرمه‌دي. آتدان سوروشدوکي، نییه گئتمیرسن ؟! آت دئدي:

- من قوراخلیق آتییام. گرك، سو آتي تاپاسان.

صیاد آللاهینا یالواریب، یاخاریب، آغلایيب، یورغون حالدا یاتدي. گؤزلریني آچاندا گؤردو باشي‌نین اوسته، سوآتي دایانیب. تئز جلوونو توتوب اونو تومارلاماغا باشلادي. آت صیاددان سوروشدو:

- نه اوچون گلیبسن نه ایسته‌یرسن؟ منه دئسن، سنه کمك‌لیك ائله‌رم.

صیاد دئدي:

- من سونا بولبولو آپارماغا گلميشم.

آت دئدي:

- من سني آدا كيمي آپارارام. آما بولبولو آلماق اوچون سنه منيم بؤيوك باجيم كمكليك ائلر.

بونو دئييب، دنيزه تپيلديلر. اونلار دنيزده چوخ چتين ليكلر گؤردولر. آما بوتون چتينليكلره اوستون گليب، آدايا چاتديلار. گليب سو آتينين بؤيوك باجيسينا، مسئلهنين نه يئرده اولدوغونو دئديلر. بؤيوك صيادا دئدي:

- او دنيزين قيراغيندا يئرلشن محتشم سارايي، شاهين اولدوغو يئردي. اورا قوش قوشلوغوايله گئده بيلمز. اگر منه ائله گوجون وارکي، قامچي ووروب، منيم بوتون وجودوم تيترهسه، اوندا شاهين سارايينين اوزه ريندن اوچارام و سنده قيزيل قفسده اولان بولبولو گؤتوروب گلهريك.

صياد، آتا ائله بير قيرمانج چالدي، آتين بوتون وجودو لرزهيه گلدي. سونرا اوچوب، سارايين اوزه ريندن اؤتدو. صياد فرصتي فوته وئرمهييب، الييني اوزاتدي. بولبولو قفسي ايله چاليب، گؤتوردو. سو آتلاري، صيادي گلديگي يولو ايله قايتاريب، قورخاليغا سالديلار، اؤزلريده قاييديب دنيزه تپيلديلر. صياد اوچ قيزي و بيرده سونا بولبولو

گؤتوروب، گلدیگي یول ایله قاییتدي. آز گلیب، چوخ گئده‌ندن سونرا، اولکي اوچ یول آیریمینا چاتدي و دوشوندوکي، قارداشلاري ایله بیرگه بو اوغورو و بو سئوینجي بؤلوشدورسون. گلیب، اونلار اولدوغو شهره چاتدي. نئچه گون آختاردي اونلاري تاپا بیلمه‌دي آخیردا بیر قوجانین یانینا گئدیب، اوندان بلدچیلیک ایسته‌دي. اودا دئدي: بو شهرده غریبه آدامیلار چوخ وار، اونلاري یالنیز بیر واسطه ایله تاپماق اولار. اودا جار چکه‌سن بوتون غریبه‌لره شام وئرمکله ممکن‌دور. او واخت قارداشلارین گلیب، سن گؤروب آپارارسان. سحر تئزدن صیاد یئددي قویون آلیب، اونون اتیني پیشیددیردي و بوتون غریبه‌لري شاما دعوت ائتدي. اونوندا قارداشلاري گلدي، بوزامان صیاد اونلارا یاخینلاشیب اؤزونو تانیتدیردي و صیاد اونلارا موشتولوق وئردیکي، دالاریجا گئتدیکلري سونابولبولو تاپیب، آپاریر آتاسینا. اوچ قارداش، اؤزگه ولایتدن دؤنوب، اؤز اؤلکه‌لرینه قاییتماق قارارینا گلدیلر. اونلارین بیري قیرمیزي دئوین تیلیسمینده قیزي او بیرسي‌ده آغ دئوین تیلیسمینده و اسیرلییندە اولاني و سونونجو قیزي‌دا صیاد اؤزونه سئچیب، عؤمور گون یولداشي ائتدي.

بلي بونلار يولا دوشدولر. بير آز گلندن سونرا بير مئشه‌ليگه چاتديلار. بؤيوك قارداشلار كيچيك قارداشدان ايسته‌ديلركي، اونلار اوچون سو گتيرسين. صيادين آداخليسي قارداشلارين حيله‌سيني دويدو و نه قده‌ر چاليشدي اونو بو حيله‌دن قورتارسين اولماديكي، اولمادي. قيز اونون عنادكارليغيني گؤروب دئدي:

- ايندي‌كي گئديرسن؛ منيم بو بيرتاي باشماغيمي و بير تاي الجه‌ييمي اؤزونله ساخلا، من اونو پادشاهدان ايسته‌رم، سني تاپيپ سارايا گتيرنده، گؤره‌رم‌كي، سو قويوسوندان چيخيبسان.

صياد قويويا طرف گئتمكده اولسون، قارداشلاردا بو طرفدن سونا بولبولو گؤتوروب، آتالارينين يانينا گلديلر. شاها خبر چاتديكي، اوغلانلاري، گليرلر. شاه بوتون سارايي اهلين توپلاييب، اوغلانلارينين پئشوازينا گئتدي و طنطنه‌ايله قصرينه گتيردي. شاه اوغلانلاريندان سوروشدوكي:

- بو قيزلار كيمدي ؟

هره اؤز آداخليسين نشان وئردي قالان قيز كيمدي سوروشدوقدا هر ايكي قارداش دئدي:

- او بيزيم كنيزيميزدي.

شاه سوروشدو:

- ياخشي دئيين گؤروم سونا بولبولو تاپان كيمدي ؟
بؤيوك قارداش دئدي:
- من.
و اورتانجيل قارداش دئدي:
- منم.
شاه گؤردو بو ايشين ايچينده بير آيري ايش وار، اونا گؤره بوقرارا گلدي كي، هركس قوشو دانيشديرسا و سولان باغي اولكي حالا گتيرسه، بللي اولار سونا بولبولو او تاپيب، گتيريب.
بؤيوك قارداش، بولبولون قفسينه ياخينلاشيب دئدي:
- گؤزه‌ل بولبولوم، اوخو قوي باغيميز ياشيللانسين.
سونا بولبول سوسوب قالدي، هئچ قاناديني بئله ترپتمه‌دي.
اورتانجيل قارداش گلدي، اودا نه قده‌ر چاليشدي، بولبولو ديله گتيره بيلمه‌دي. بئله‌ليكله هامي مأيوس اولدو، باغدا ايسه، سولغون – سولغون دوردو.

□□□

ايندي سيزه كيمدن خبر وئريم، صياددان، صياد قويودا اولاركن اونا بير نئچه حئيوان حمله ائتدي. او بوتون وارگوجوايله اونلارا غالب گلدي. بير مدتدن سونرا، يولدان اؤتن كروان قويودان سو گؤتورمك ايسته‌يندە، صياد

اونلارا يالواردي‌كي، اونو بو قويودان چيخارسينلار. كروان اهلي گليب، صيادي قويودان چيخاردي‌لار. اونلار صياددان سوروشدولاركي، نه علت باعث اولوب، او بو قويويا دوشوب. صياد آييق سايق آدام ايدي، بيرده بيليردي بو كروان، باشقا اؤلكه‌نين آدام‌لاري ايدي، اونا گؤره بئله جاواب وئرمه‌يي مصلحت گؤردو:

– من يوخسولون بيريم، گئجه دولانانداآياغيم زويوب، دوشدوم قويويا.

تاجرلر اونا شام وئردي‌لر و سونرا، تاجرلر اؤز يوللارينا، صياددا اؤز يوردونا دؤندو. صياد شهره وارد اولان زامان، چوخدان سئوديگي بير قوجانين يانينا گئتدي و خواهش ائتدي‌كي، حقيقت اؤز يئرين تاپانا كيمي، بو باره‌ده هئچ كيمسه‌يه بير سؤز دئمه‌سين. قوجا بير گون شهرده دولانيردي، گؤردو، شاهين آدام‌لاري اللرينده بير «الجك» بونون تايني توخويان آدام چوخلو پول وئره‌جك‌لريني سؤيله‌يرلر. قوجا ائوه گليب، ماجراني صيادا دانيشدي. صياد اوندان آيريليب بير درزييه شايرد اولدو و شاهين ايسته‌يني يئرينه يئتيرمك ايسته‌دي. اوستا صيادا دئدي:

– اوغول سن تزه گليبسن، هاردان بو چتين ايشي گؤره بيله‌جه‌كسن ؟

صياد دئدي:

- سنین ایشین اولماسین شاهین جاوابیني من اؤزوم وئره‌رم.

ایش قبول اولدو. سحره کیمي، الجه‌یین تایي تیکیلیب، حاضیرلاندي. شاهین آداملاري گلیب، الجه‌یي آپارانداء، اوستایا دئدیلرکي، اونلارلا گلسین و شاهدان اؤز انعامیني آلسین. اوستا، قورخوردوکي، شاه الجه‌یي بینمه‌سین و باشي بلایه کئچسین، اونا گؤره صیادین اؤزونو گؤندردي. شاه باخیب گؤردوکي، الجك همان اونون تایي‌دي. صیاد دیري دي. او بونو و صیاددا اونو گؤردو آماء، هئچ بیري بیر سؤز دئمه‌دي.

صیاد گلیب اوستا درزییه دئدي:

- آل بو پول سنین اولسون. من خداحافظ گئدیره‌م سونوله منیم ایش بیرلییم توتماز.

اوستا نه قده‌ر یالواردیساء صیاد، اوز دؤنده‌ریب گئتدي.

صیاد آیري بیر بازاردا باشماقچي شایردي اولدو. یئنه شهره جار چکیلدي، بلي شاهین الینده بیر باشماق وار، اونون تایيني کیم تیکسه، او چوخلو انعام آلاجاق، تیکه بیلمه‌سه باشي گئده‌جك، اونا گؤره، هئچ اوستا جرأت ائله‌مه‌دي، بو ایشه یاخین دورسون. صیاد اوستادینا دئدي:

- سن ایشي قبول ائت، قالاني منیم عهده‌مه.

اوستا دئدي:

- اوغول گل بو داشلاري اتەيينەدن تؤك. چونكي بو ايش شوخلوق گؤتورمز. باشون بدنيوه نييه آغيرليق ائلەير ؟!

صياد ايشي قبول ائتدي و بير گونون ايچينده باشماقدا حاضير اولدو. شاهين آداملاري گليب، اوستاني اؤزلريايله آپاراندا، اوستا يئنه قورخوسوندان گئتمەدي و صيادين اؤزونو گؤندردي. صياد باشماغي وئريب، انعاميني آلدي قاييتدي و آلديغي پولوايسه اوستايا وئريب، اورانی ترك ائتدي و اونو تانيديغي قوجا كيشينين يانينا گئتدي. او گلمك همن، قوجا دئدي:

- صياد ايشلر پيسلەشيب، نييه؟

دئير سوروشدوقدا قوجا جاواب وئردي:

- بولبولو اوغورلانان شاه شهرين دروازاسينا گليب و دئيركي، بولبولو اوغورلايان كيمديسه گلسين، اونونلا حق - حسابيم وار.

صياد قوجايا دئدي:

- سن گئت شاهين يانينا و اونا دئكي، اؤز آتيني وئرمنيم اوغلوم گئديب، دوشماني يئرينده اوتوردار.

قوجا گئتدي و آتي گتدي. صياد آتي مينيب، شهرين مركزينده بؤيوك قارداشيني گؤردو. سوروشدو هارا گئديرسن؟ شاهين يانينا صياد دئدي:

- گئت، لاپ ياخشي ايش گؤرورسن.
بؤيوك قارداش چانتوسون يانينا گليب، عرض ادبدن سونرا دئدي:
- بولبولو گتيره‌ن آدام من‌ايديم.
چانتوس سوروشدو:
- نه جور اونو اله گتيردين ؟!
بؤيوك قارداش جاواب وئردي:
- من اونو سنين مئشه‌لييندن توتدوم.
چانتوس دئدي:
- بو يالاندي. گئت، اونو گتيره‌ن آدام گلسين.
اورتانجيل قارداش گليب، چانتوسا دئدي:
- بولبولو گتيره‌ن آدام وارسا، اودا منم.
شاه سوروشدو:
- سن نه سايياق اونو اله كئچيره بيلدين ؟ -دئيه- سوروشدو !
اورتانجيل قارداش دئدي:
- من سيزين ولايتي دولانيردیم، گؤردوم، بير قوش اوچور، اونو ايزله‌ييب، توتدوم، گؤردوم منيم آختاردیغيم سونا بولبولدو.
چانتوس عصبي اولدو و سونونجو دفعه شرط ائتدي، يا بولبولو قايتارسينلار يادا اؤلكه‌لريني اودا چكه‌جكديلر. بو حالدا

صياد شاهين يانينا گئتدي. شاه اوغلو صيادي تانيميردي، اونا گؤره دئدي:

- اوغول من بيلميره‌م سن كيمسن، بير بئله چتين ايشين عهده‌سيندن نئجه گله‌جكسن ؟

صياد دئدي:

- سن ايذن وئر، قالاني منيم عهده‌مه. شاه ايذن وئردي و صيادا چانتوسون قوشونلاري اولان يئره يوللاندي.

چانتوس صيادان سوروشدو:

- دئ گؤروم، بولبولو گتيره‌ن آدام سنسن‌مي ؟

صياد جاواب وئردي:

- بلي منم.

چانتوس سوروشدو:

- سن صيادسان ؟

دئدي:

- بلي.

چانتوس دئدي:

- هاردان بيليم‌كي، سن او آدامسان ؟

صياد دئولرين باشلاريني، بوينوزلاريني چانتوسا گؤسترديي. چانتوس گؤردو، دوغرودان بير بئله ايگيدليك گؤسترەن آدام بودور. اونا گؤره، آلنيندان اؤپوپ، قوشونلاريني چكيب، گئتدي.

صياد گليب، آتاسينا دئدي:

- مني تانيدينمي ؟

دئدي:
- يوخ سن كيم اولاسان، نئجه چانتوسو گئري قايتاردين ؟
صياد دئدي:
- من اوغلون صيادام.
شاه دئدي:
- اگر دوغرو دئييرسنسه، بولبولو اوخوت، قوي باغيميز گول آچسين.
صياد بولبولو، آپاردي باغا و دئدي:
- اوخو بولبولوم، اوخو قوي باغيميز گول - چيچك آچسين، هر يئر ياشيللانسين.
سونا بولبول اوخوماغا باشلاماق همن، باغ اولكي حالينا گلدي.
شاه صيادا دئدي:
- بللي اولدوكي، قارداشلارين سنه خيانت ائلهييب، نه دئسن اونلارين حاققيندا، اونو اجرا ائلهيهجهيم.
صياد دئدي:
- آتا، اونلار مني اؤلدورمك ايستهميشلر. اونا گؤره، من اونلارين اؤلومونو ايستهمهرهم. آمما بئله دوشونورهمكي، اونلاردان سنه اوغول و منهده قارداش اولماز. ايزن وئر باشلاريني گؤتورسونلر اؤلكهني ترك ائتسينلر.
شاهين امري ايله بؤيوك قارداشلار اؤلكهدن قوولدو و داها سونرا، صيادي

گتيرديگي قيزلا ائولنديردي. قيرخ گون هر يئردن توي – دويون سسي گلدي.

منابع:

ناغيلي سؤيله‌يين: رخشنده - 85 ياشيندا – يئر سارابين سرنسر كنديندن.

يول يولداشي ياخشي شئي ديير

گونلرين بيرينده شاه اسماعيل ختايي چؤله شكارا (اووا) گئديير. چؤلون سرين و تميز هاواسي، حكمدارا بتر يابيشير و گئجه‌نين ياريسينا كيمي چؤلده قالماق قارينا گلير. حكمدار هاوا قرانليقلاييب، گئجه بير آز كئچندن سونرا، گئري قاييديير، او يولدا گئده‌ركن، قاباغينا اوچ نفر چيخير، سالام وئريب، سالام آلديقدان سونرا، شاه بولاردان سوروشوركي، خئير اولا، هارا گئديرسيز، اونلاردان بيري:

- خئیردیر، انشاءالله، ایسته‌یریك، شاهین خزانه‌سینه بیر آز ال گزدیره‌ك.

ختایي بولاردان سوروشورکي:

- بو ایش ائله سیزین پئشه‌نیزدیر ؟

اونلارین بیري دئییر:

- من بوتون حئیوانلارین دیلیني بیله‌رم.

او بیریسي دئییر:

- من‌ده بوتون باغلي قاپیلاري، اؤز سئحریمله آچارام.

اوچونجوسوده دئییر:

- من‌ده هر کیمسه‌ني، زیل قارانلیقدا گؤرسم، اونون اوستوندن قیرخ، اللي ایلده کئچسه یئنه‌ده تانییارام.

اونلاردا ختایي‌دن سوروشدولارکي، بس سن نه پئشه‌نین صاحبي‌سن ؟

شاه دئدي:

- هرگاه من بوغومو ساغ طرفه ترپتسم گناهلار، باغیشلانار، سول طرفه ترپتسم قانلار آخیدیلار.

اوغرولار، ختائي‌نین بو سؤزوندن هئچ نه باشا دوشمه‌دي، یوللارین توتوب سارایا طرف گلدیلر. اونلار خزینه‌یه ساري گلیب، یاخینلاشاندا ایتلر هورمه‌یه باشلادي. ختایي سورشدوکي، اونلار نه دئییر؟ حئیوان دیلي بیلن دئدیکي، او ایت هوردو، سونرا، اوبیریسي ایت اونا جاواب

وئريب، دئديكي آرخاين اولون، اونلارين ايچينده تانيش آداميميز واردير.

الغرض بير گؤز قيرپيميندا سحركار آدام خزينه‌نين قاپيسيني آچدي اوغرولار ايچري تپيلدي. شاهدا گئديب، قاروولچولاري (گؤزتچي‌لري) اوياتدي. گؤزتچي‌لر گليب، اوغرولاري ياخالادي. شاهدا گئديب، ياتدي و سحر تئزدن دوروب، شاهليق پالتاريني گئيدي. تخت - تاجدا يئرلشدي و سونرا امر ائتديكي، دونن گئجه توتولان آداملاري، اونون يانينا گتيرسينلر اونلار ايچري داخل اولان زامان، آدام تانييان قورخا - قورخا دئدي:

- بيغيني ساغ طرفه ترپت‌ها، يول يولداشي اولموشوق.

ختايي بونلاري باغيشلادي و اونلارا اؤيود وئردي‌كي، سيزده بير بئله استعداد و باجاريق واردير، اونو گرك مثبت يولدا ايشه سالاسيز، حئيف‌دير بو هنرلري اوغورلوق يولوندا ايشله‌ده‌سيز. دئيير اونلار او واختدان سونرا اؤلكه‌نين مثبت ايشلرينده اؤز هنرلريني ايشلتديلر بعضي روايتلرده بونو شاه عباسين آدينا سؤيله‌ميشلر.

اردبيل، ساراب ماحاللارينداشاه اسماعيل - ين آدي ايله باغلي اولدوغونو دئييرلر.

ایضاح:
سؤیله‌یني: باغدا گول حاجي زاده – ساراب – ساوالان ائلاتلاریندان – یاش 105 – تاریخ 1371.

یاخشیلیق یئرده قالماز

بیري وارایدي، بیري یوخ ایدي، تانریدان باشقا هئچ کیمسه یوخایدي.
کئچمیشلرده بیر حؤکمدار وارایدي، اونون بویا – باشا چاتمیش بیر اوغلو وارایدي. حؤکمدار بیر گون اوغلونا اوزونو توتوب دئدي:
– اوغلوم! سني ائولندیرمك ایسته‌یرم.
اوغلان جاواب وئردي:
– آتا من ائولنمك نیتیندە دئییلم.
حؤکمدار اصرار ائتدیکدن سونرا، اوغلان دئدي:
– ایندیکي مني ائولندیرمك ایسته‌یرسن، منه گونئي پادشاهي‌نین قیزیني آل. اونسوزدا من ائولنمیرەم.
حؤکمدار جاواب وئردي:
– اوغول گونئي پادشاهي گوجسوز و پولسوز اؤلکه‌نین پادشاهي‌دیر. من سنه وارلي یئردن قیز آلارام.

اوغلان آتاسينا قارشي چيخاراق دئدي:
- من باشقاسيني ايستەميرەم، يالنيز اونو آلاجاغام.
حؤكمدار غضبلندي:
- سن منيم اوغلومسان، من سنه نه امر ائتسم، اونو ائتمەلي‌سن.
اوغلان آتاسي‌نين سؤزونه محل قويمادي و همين لحظه ائوي ترك ائتمك قرارينا گلدي. آتيني مينيب، تفنگيني گؤتوردوكدن سونرا، باشلاييب يولا دوشدو. آز گئديب، چوخ گئتديكدن سونرا، هوندور بير داغين اتەيينده دينجلمەيه باشلادي. اوغلان اويان - بويانا باخيب، گؤردو، ياخينليقدا بير كؤهول واردي. آتيني كؤهولده باغلاييب، اؤزوايسه قوش اوولاماغا گئتدي. بو ايش بير نئچه گون دوام ائتدي. بير گون بير داغ كئچيسي اوولاييب، كؤهوله گتيردي. اوجاق ييغيب، اونو بيشيريب، يئدي. قالان سور - سومويونده چؤله آتدي. او طرفدن آج تولكو، اَت اييني دويوب احتياطلا گليب، اونلاري يئمەيه باشلادي. او طرفدن بير قيرقي گلدي، اودا بوندان دادماق ايستەدي. او طرفدن‌ده وحشي پيشيك گليب، بونلارلا يولداشليق ائتدي.
اونلار بو سفرەنين باشيندا دوست اولدولار. بير گون تولكو اونلارا دئدي:

- گلین بو جرگه‌میزه آیی و جاناواریدا قاتاق.

اونلار تولکونون سؤزونو قبول ائدیب، آیی ایله جاناواریدا اؤزلرینه یولداش ائتدیلر. اونلاردا گلیب، تولانان ات سوموکدن یئمکله اؤز قارینلاریني دویورماغا باشلادیلار. تولکونون فیکرینه بیر سؤز گلدي. همن اونو یولداشلاري ایله بؤلوشدورمك ایسته‌دي. اونلار گرك اؤزلرینه باشچي سئچه ایدیلر. بئله‌لیکله، تولکو دوستلاریني بیر یئره ییغیب دئدي:

- بیز گرك سئچدییمیز باشچینین سؤزونه باخاق، او هرنه دئسه اونون دئدییندن چیخمایاق، هر کیمسه‌یه آز آت و یا چوخ سوموك وئرسه قانع اولاق.

یولداشلار هامیسي، تولکونون دئدییني قبول ائتدیلر. تولکو حیله ایله جاناوارا دئدي:

- باشچي اولماغا سنین لیاقتین بیزدن چوخدور.

جاناوار دئدي:

- یوخ من باشچي اولا بیلمرم، گؤره‌رسن اؤزومه چوخ پاي گؤتوردوم.

تولکو دئدي:

- اوندا آیي باشچي اولسون.

آیی‌دا قبول ائتمه‌دي .

هامي بير سسله تولكونو اؤزلرينه باشچي سئچدي. تولكو دئدي:

- ايندي‌كي بئله اولدو، گرك هامي من دئينه باخسين.

هامي بير سسله دئدي:

- سؤز سنين سؤزوندور، تولكو قارداش.

تولكو دئدي:

- چوخ ياخشي، گؤرون نه دئييرم. هئچ بيليرسيز بو ات – سوموك هاردان گلير ؟

هاميسي دئدي يوخ.

- اونلاري بيزه مهيا ائده‌ن بير گنج اوغلاندي. بيز گرك اوندان تشكر ائده‌ك.

هاميسي دئدي:

- نئجه دئسن، ائله‌ده اولار.

- ايندي‌كي بئله اولدو، اوغلانين يانينا گئديب، من سيزه دئيه‌جه‌يم‌كي گلين گئده‌ك گونئي پادشاهي‌نين قيزيني گتيريب، اوغلانلا ائولندير‌ه‌ك.

حئيوانلار دئدي:

- بو ايش نئجه اولمالي‌دي ؟

تولكو دئدي:

- من سيزه دئيه‌رم. سن آيي، جاناوار و قيرقي، شاهين قصرينه گئديرسيز. آيي‌ايله جاناوار شاهين يئرين سورمه‌يه باشلار. بونو شاه گؤروب، حئيرتله‌نر و ظن ائده‌ركي، هامي اوندان قورخور، حتي حئيوانلارد‌ا. او آروادي‌ايله قيزيني

چاغیریب اونلارا، سیزي گؤسترەر و دئیەر: «گؤرورسونوز من نئجه بؤیوك حؤکمدارام؟ وحشي حئیوانلاردا منیم امریمده‌دي.» شاهین قیزي ائیوانا گلنده قیرقي اوچوب، اونو قانادینا آلیب، اوچار و بورایا گتیرەر.

تولکونون بویوردوغو یئرینه یئتدي. آیي‌ایله جاناوار، شاهین یئرین سوردو، قیرقي‌ایسه قانادلانیب، شاهین قیزیني آلیب، اوغلان اولان کؤهوله بوراخدي. اوغلان بیر آزدان سونرا کؤهوله گلیب، گؤردو اوردا بیر آدام اوتوروب، تئز اوغلان اوندان کیم اولدوغونو سوروشدو. قیز جاواب وئردي:

- من گونئي شاهي‌نین قیزییام.

اوغلان سئوینجك حالدا قیزدان خبر آلدي:

- نه گؤزەل ! بیلیرسنمي سندن اؤتور من ائویمیزي ترك ائدیب، بو کؤهولده یاشامالي اولدوم؟ دئ گؤروم سني بورایا گتیرەن کیم اولدو ؟

قیز بوتون ماجراني اوغلانا دانیشدي.

اوغلان الیني دوداغینا قویوب، دیلي‌ایله دوداغي آراسیندا دئدي:

- دئمك بورداکي حئیوانلار بو ایشلري گؤروب، سني گتیرمیشلر.

اوغلان بوندان سونرا، حئیوانلارا چوخ پاي قویدو. تولکو بیر گون یئنه یولداشلارینا دئدي:

- بيليرسيزكي، انسانلار بوش يئرده ياتماغا عادتلري يوخدور ؟

حئيوانلار جاواب وئردیلر:

- بيزيم اليميزدن هر نه گلسه، دئيين اونو يئرينه يئتيره‌ك.

تولكو جاناوارا دئدي:

- سن شهره گئديرسن، هامي سني گؤروب، توكانلاردان چيخاجاق و سنين آردينجا گله‌جك‌لر. او واخت آيي توكانلارا گيريب، گؤزه‌ل - گؤزه‌ل پارچالار گؤتوره‌ر.

جاناوار دئدي:

- اوندا ايتلر بيزي توتار، انسانلاردا دريميزه سامان تپر.

تولكو ناراحات اولدو:

- اوتانين، يوخسا آجليق گونلري يادينيزدان چيخديمي ؟

جاناوار تولكودن قورخوب، آييا دئدي:

- ائله آيري يولوموز يوخدور، گل گئده‌ك.

اونلار يولا دوشدو. شهره چاتماق همن، هامي جاناواري قوموماغا باشلادي. آيي‌دا توكانلارا گيريب، بير توپ گؤزه‌ل پارچا قاپدي. انسانلار، حئيوانلاري قورسالاردا اونلار بيلمه‌ديلر. حئيوانلار كؤهوله گليب، پارچاني يئره قويدوقدان سونرا، قاييتديلار. ايندي گلين، بونلاري بوردا

قویاق، گئدیب گونئي پادشاهیندان خبر گتیره‌ك.

- هر کیمسه منیم قیزیمي تاپیب گتیرسه، اونون آغیرلیغي قده‌ر اونا پول وئره‌جه‌یم.

الینده چه‌لیك کوپه گیره‌ن بیر قاري آرواد، شاهین یانینا گلیب دئدي:

- سیزین قیزینیزي گتیرمك منیم عهده‌مه.

شاه دئدي:

- چوخ یاخشي قیزیللارین یاریسیني ایندي و قالان یاریسیني‌دا قیزي تاپاندان سونرا وئره‌رم.

قاري دئدي:

- چوخ یاخشي، ایندي منه بیر شوشه شراب وئرین گئدیم.

قاري بیر ایلان توتوب، شوشه‌یه سالدي و سونرا، ایلاني تحریك ائدیب گؤیه اوچوردو. اؤزوده اونلارلا بیرلیکده همین داغین اته‌یینده بیر یئره دوشدو.

بو طرفدن شاهین اوغلو اؤتوردو قاریني گؤروب، اوندان خبر آلدي:

- سن کیمسن، هاردان گلیب، هارا گئدیرسن ؟

قاري جاواب وئردي:

- منیم هئچ کیمسه‌م یوخ، یولودا ایتیرمیشم.

اوغلان قاريا اوره‌يي يانيب، اونو اؤزوايله ائوه گتيرمك ايسته‌دي. قاريني آتا مينديره‌نده، آت كيشنه‌دي. آتين كيشنه‌مه‌سي دوشمن‌ليك علامتي‌ايدي. اوغلان بونا محل قويمادي اونو ائوينه گتيردي. قيز قاريني گؤروب، اوغلانا دئدي:

- بو عيبه‌جر قاريني هاردان گتيردين ؟

اوغلان جاواب وئردي:

- اوره‌يينه توخونما، بو گون قالار، سحر بير يئره چاتديرارام.

قاري قيزا قوللوق ائله‌مه‌يه باشلاييب قيزين محبتيني تمامي‌ايله قازاندي. قيز اوغلاندان خواهش ائله‌ديكي، قاري هميشه‌ليك اونلارلا قالسين. اوغلان قبول ائتدي، قاري قاليب، اونلارا قوللوق گؤسترمه‌يه باشلادي.

بير گون اوغلان اووچولوغا چيخدي. حئيوانلاردا اؤز ايشلرينين دالينجا گئتديلر.

كوپه گيره‌ن قاري قيزا دئدي:

- گل بيزده بير آز چيخيب دولاناق.

قيز قبول ائله‌ييب، دولانماغا باشلاديلار. قاري قيزي ايلان شوشه‌سي اولان يئره آپاردي. قيز شوشه‌ني گؤروب سوروشدو:

- اونون ايچينده نه‌وار ؟

قاري جاواب وئردي:

- منیم بئلیم ایلمیر، گل باخ گؤر نه وار ؟

قیز الیني شوشه‌یه وورماق همن، شوشه ایله بیرلیکده قیز اوچوب ائولرینه گلدي. قاري‌دا پولونو آلیب گئتدي. قیز باشینا گلن احوالاتي آتاسینا دئدي. تولکو گلیب، گؤردو قیز یوخا چیخیب، پیشیکدن سوروشدو. پیشیك، خبرسیز اولدوغونو دئدي . تولکو بیر آز فیکره گئتدي.

- بلکه ده کوپه گیره‌ن قاري، قیزي آتاسي‌نین یانینا قایتاریب.

تولکو چوخ ناراحات اولدو. آییني، جاناواري و قیرقیني بتر دانلادي و سونرا پیشییي چاغیردي:

- دوروب بیر باشا گئدیرسن، گونئي پادشاهي‌نین سارایینا، اوردا قیز سني گؤره‌جك و سندن سوروشاجاق‌کي: نه یاخشي پیشیکسن نه سایاق بورا گلیب چاتدین؟ بیرده باخ گؤرکي، سنین گؤروشوندن سئویندي یا یوخ ؟

پیشیك شاهین قصرینه قاچدي. قیز اونو گؤروب تانیدي:

- بو پیشیك بیزیم‌دي. گؤزله سنه یئمك گتیریم.

قیز گئتدي اونا یئمك گتیرسین، پیشك‌ده قاچیب تولکونون یانینا گلدي و ماجراني تولکویه دانیشدي.

تولكو قيرقيني چاغيريب دئدي:

- اوچ بير باشا گئت گونئي شاهينين قصرينه، گؤزله قيز ائيوانا چيخسين، او سني گؤره‌ن كيمي تانييا‌جاق و اؤزوده سنله گلمك ايسته‌يه‌جك، آل قيزي گؤتور گل.

قيرقي، تولكو دئيه‌ن كيمي اوچوب، قيزي گؤتوروب قاييتدي. اوغلان قيزي يئي‌دن گؤردويونه چوخ سئويندي.

بو طرفدن تولكو اؤز دوستلاريني بير يئره ييغيب اونلارا دئدي:

- بيز گره‌ك هر طرفدن قيزين كئشييينده دوراق و بيرده بو ايشين تكرارلانماسي‌نين قاباغيني آلاق.

گونئي پادشاهي قيزي‌نين يئي‌دن اوغورلانماسينا چوخ حيرصلندي و اونا گؤره‌ده اوغلانا ساواش اعلان ائتدي. شاهين اوردوسو اورمانليقدا چادير قوردو. بو صحنه‌ني جاناوار گؤروب، تولكويه خبر وئردي.

تولكو چوخ گؤتور - قوي ائده‌ندن سونرا دئدي:

- من بوتون تولكولرين شاهيي‌ام، جاناوار بوتون جاناوارلارين، قيرقي قيرقيلارين و آيي‌دا بوتون آيي‌لارين باشچيسي‌ديير. هامي گئتسين اؤز يولداشلاريني توپلاييب گلسين.

هره اؤز ایشینی یئرینه یئتیردی قوشون ساواش اوچون حاضیر اولدو.

تولکو حئیوانلارا بئله فرمان وئردی:

- یوروش ائله‌ین‌لره قارشی ووروشون. انسانلارین اتینی یوخ، آتلارین اتینی یئیین. منی گؤزله‌ین چادیرا یاخین گلمه‌ین.

بیر نئچه ساعاتدان سونرا، ساواش باشلاندی. بیر نئچه ساعاتدان سونرا، گونئی شاهی‌نین اوردوسو مغلوب اولدو. تولکو شاهین چادیریندان گؤزونو بیر آن اولسون بئله چکمیردی. شاه باخیب گؤردو، قوشونو دارماداغین اولوب. بو حالدا تولکو شاها دئدی:

- ایندی سؤزون نه‌دی ؟ گؤرورسنمی نئجه غالب گلدیک ؟

شاه تولکویه دئدی:

- منی اؤلدورمزدن قاباق، ایذن وئرین اؤز کوره‌کنیمله گؤروم دانیشیم و سونرا اؤلدورسه‌نیز، اؤلدورون.

تولکو شاهی، کؤهوله آپاردی. شاه اوغلانی گؤروب، اؤز - گؤزوندن اؤپدو و اوندان باغیش دیله‌دی.

اوغلان شاها دئدی:

- سن نه ایسترسنسه اونا حاضیرام.

شاه جاواب وئردی:

- اوندا منیمله گل قصره گئده‌ك.

اوغلان تولكويه مصلحت ائتدي. تولكوده سؤزوم يوخ گئديرسن گئت – دئيه جاواب وئردي.

اوغلان دئدي:

– يوخ، گئتمه‌لي اولساق، هامي بير يئرده گئده‌جك، قالمالي اولساقدا هامي قالار.

بئله‌ليكله، شاه، كوره‌كن، قيز و بيرده حئيوانلار اونلارين دالينا دوشوب، قصره طرف گلمه‌يه باشلاديلار. شاهين قاپيسيندا جاناوار هر گون بير قويونا، آيي اؤكوزه، قيرقي قازا و تولكوايسه تويوغا صاحب اولدو.

بير هفته‌دن سونرا، شاه كوره‌كنينه قارشي بسله‌ديگي نفرتي بروزه وئرمه‌يه باشلادي. اونا گؤره‌ده اوغلاني آرادان آپارماق ايسته‌دي. تولكو شاهين حيله‌سيني دويدو. بونونلادا اوزانيب، يالاندان اؤزونو يوخولوغا ووردو. بيردن ديك آتيليب، شاها و آداملارينا دئدي:

– من يوخودا گؤردوم آتا – آنام مندن چوخ گيلئي‌ليديرلر. علتيني سوروشدوقدا اونلار، آيريليقدان گيلئي‌لي اولدولار. من گرك تئزليكله اونلارين گؤروشونه گئده‌م، او دونيايا گئده‌م.

شاه سوروشدو:

– او دونيايا نه سايان گئتمك اولار؟

تولکو جاواب وئردي:
- سیز من اوچون آغاجدان ایکي آرابا حاضیرلایین. اونلارین ایچریسین، قورو چؤر - چوپله دولدورون سونرا، آرابایا اودوورون، من اودون توستوسوایله اوچوب گؤیه گئدیم.
اونلار تولکونون دئدییني ائله‌دیلر. آرابا یانار - یانماز، تولکو بیر دئشیك تاپیب، اوردا گیزله‌ندي. بیر نئچه ساعاتدان سونرا تولکو ظاهره چیخیب، شاهین یانینا گلدي. شاه تولکودن او دونیانین وضعیتیني سوروشدو. تولکو هر شئي اؤز قایداسیندادي دئدي، آنجاق آتا - آنالاري شاهدان گیلئیله‌نیرکي، نه اوچون اونلارین گؤروشونه گئتمیر.
شاه اؤز آدامларینا دئدي: - تولکو، آتا - آناسیني گؤردو، من نییه اؤز آتا - آنامي گؤرمه‌یم - دئیه امر ائتدي اونون اوچون ایکي آرابا حاضیرلاسینلار و ایچینه‌ده، قورو چؤر - چوب دولدورسونلار و سونرا آرابالاري اودلاسینلار. بئله‌لیکده، شاه و بعضي یاخین آدامларي اود ایچینده یانیب، کوله دؤندولر.
تولکو اوغلانی اؤلکه‌یه پادشاه و قیزي‌دا ملکه، اوغلان‌دا حئیوانلاري اؤز یانلاریندا ساخلایيب، بیرلیکده یاشادیلار و دوشمانلارینا غالب گلدیلر.

گؤيدن اوچ آلما دوشدو، بيري ناغيلي دئيه‌نين، بيري دينله‌يه‌نين، يئرده قالان بير آلمادا سيزين.

قوجايا ياپيدا قيشدي

گونلرين بير گونو جاوان يولدان كئچيردي. ياپين ايستيسي يئري تندير كيمي ياندىريردي.

گنجين گؤزو يول قيراغيندا اوتوروب، اؤز ـ اؤزايله دانيشان هردن ده بير چوبوغونو توستوله‌دن قوجايا ساتاشدي.

قوجانين وضعيتي اونو آندىردي كي، نه ايسه اونا بير شئي اولوب، يادا ياپين ايستيسي اونو بئله ناراحات ائله‌ييب، اونا گؤره جاوان قوجايا ياخينلاشيب سلام

وئردي و علیك آلاندان سونرا، جاوان قوجایا دئدي: ـ بابا داغلارا یامان قار دوشوب.

قوجا یاشیني قوزایيب معنالي ـ معنالي جوانا باخیب دئدي: هه بالا قیشین کي دا قاردیر.

جوان قوجا ایله یئنه ده باش ـ باشا قویماق ایسته‌دي و اوندان سوروشدو: آي بابا قیشین اولي دیر، یوخسا آخیري؟

قوجا اوره‌ك سؤزون اونا بئله آندیردي: اوغلوم کیمه اولي‌دیر، کیمه آخیري؟!

جاوان قوجانین بو سؤزوندن توتولدو و بیلدي کي، قوجا قبر ائوینه یاخینلاشدیغي اوچون بئله دئییر. اونا گؤره قوجایا توختاقلیق وئرمك مقصدي ایله دئییر: آي بابا هئچ نه ین فیکیرین ائله‌مه، قیشدان سونرا یاز گله‌ر.

قوجانین قاش ـ قاباغي داهادا توتولدو و گنج اوغلانا بئله دئدي: هه مني ده یاندیران ائله بوراسي دیر، یاز اولماسا اؤلمه‌یه نه وار. بو دونیانین گؤزه‌ل واختیندا گله باشینا قار قوجالیغي یاغا...

اوغلوم نه قدر قوجالیقدان اوزاق اولسان عؤمرون قیشي دایازدي، ائله کي یاشا دولدون اوندا بیله‌رسن کي، قیشین

سویوغو، یاین ایستیسي نه‌دیر. سنه نه وارکي، سنه قیش دا یاي کیمي‌دیر.

حکماوار اوزاق کردیسی یاخین

تفکری دوباره در باره مفاهیم امثال سائره

در امثال و حکم آذربایجان نکات نغز و گهر باری وجود دارد که متاسفانه عدم امکان نشر و پخش این آثار بدیع سبب شده که حتی بخش وسیعی از روشنفکران ایرانی نیز چندان اطلاعی از این منابع نداشته و در مواقعي، هنگام سخن راندن از گنجینه های فراموش شده مردم غیر فارس، جاهلانه به موضع انکار می افتند

حمید دادیزاده تبریزی

در امثال و حکم آذربایجان نکات نغز و گهر باری وجود دارد که متاسفانه عدم امکان نشر و پخش این آثار بدیع سبب شده که حتی بخش وسیعی از روشنفکران ایرانی نیز چندان اطلاعی از این منابع نداشته و در مواقعي، هنگام سخن راندن از گنجینه های فراموش شده مردم غیر فارس، جاهلانه به موضع انکار می افتند. با توجه به پراکندگی گسترده جمعیت ترک آذربایجانی در ایران و یا ترک زبانانی از خانواده بزرگ زبان ترکی در سراسر کشور، معقول به نظر میرسد که با فراهم کردن مقدمات رسمیت بخشیدن به این زبان، شرایطی فراهم گردد تا اهل قلم، و هنرمندان این شاخه بزرگ از شهروندان ایرانی بتوانند آثار خلاقه خود را نشر کنند و جامعه چند فرهنگی را از انحصار غیرعادلانه تک زبانی خارج نمایند. با این تدبیر زبان و فرهنگ ملتی از سایه به روشنی درمی آید و از سوئي، به سخن مورخ نامدار ویل دورانت، تمدن بشری نیز از این«منیع فرهنگی و زباني» وقوف پیدا میکند. امثال و حکم آذربایجان به سبب ممنوعیت زبان کتبی از غنای بیشتری برخوردار است، چرا که به صورت شفاهی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و وقت آن رسیده که این گنجینه را ار درون سینه ها بیرون کشیده و آنها را به زیور

چاپ آراست. برخی از این امثال طوری غنی و فراگیر بوده و از واژه‌های بدیع و زیبائی ساخته شده که مشابه انها در زبان فارسی نیست. البته این سخن نه تنها در مورد امثال و حکم، بلکه در مورد ضرب‌المثلهای آذربایجان نیز صادق است. به یک نمونه توجه کنید: ما میگوئیم« گئجه یئرینه ایشه ماغی بس دگیل، هله سحره شیرین چایدا ایستیر» شب جا خیس کردنش کافی نبوده، صبح چائی شیرین هم میخواهد که ترجمه ان چندان گیرا نمیتواند باشد و باید از مشابه‌همان در سایر زبانها نام برد. معمولا امثال و حکم در هر ملتی وجود دارد، و برخی از آنها در همه زبانها مشابه است که نشانگراشتراکات ملتها و مشابهت‌های اجتماعی آنها در آن عرصه‌هاست. تنها غنای زبانی و ظرفیتهای آن است که کیفیت این امثال را تعیین و انها را از یکدیگر متمایز میکند.در مثل معروف آذربایجانی، «اورتولو قاپیدان مین بیر بلا گئچر»، یعنی دری که بسته است، صاحبش را از هزار و یک بلا مصون میکند، بسته بودن در، مفهوم تاریخی و ریشه دار در آذربایجان دارد- هزار و یک بلائی که در طول تاریخ از سوی مهاجمان داخلی و خارجی به این مرز و بوم شده، و نیز اندیشه مقاومت و محافظت، این مثل سائره را پدید آورده است. در این مثل واژه

«در» نمادی است از خیل بیشمار ایستادگیها و اشکال متفاوت جان سختیهای ملت آذربایجان. با این مثل گذشتگان ما توانسته‌اند پیام خود را زنده نگهدارند و با یک جمله زیبا و نغز، سینه به سینه نماد مقاومت ملتی را به اخلاف خود یادگار گذارند. امثال سیر کننده در زندگی روزانه یک ملت در واقع آئینه زلالی است که بی هیچ واسطه‌ای جوهر ذاتی آن مردم و خصلت‌های ویژه انها را در خود حمل میکنند. بیشتر این امثال در زبان ترکی آذربایجانی بر آنند یا تصویری از خود انسان و موجودیت تاریخی او بدهند، یعنی در این ژانر ادبی شما با خویشتن خویش در تماس قرار میگیرید، اینجا میدان فراخ عمل است و عین زندگي. وقتی گفته میشود «آی اینسان اولادي، اوزووی تانی» در اینجا خود مردم و افراد زنده هستند که با تو سخن میگویند، در مورد خود شناسی و هویت یابی نیز سخنی دارم که در زیر میاید.

حاشیه نوشتن

عبارت مثلي بالا کنایه از بیان مطلبي است که با موضوع مناسب باشد ولي لازم و ضروري به نظرنرسد. اهل ادب و اصطلاح این ضرب‌المثل را به شکل معترضه گویي هم استعمال مي‌کنند که مقصود این است راجع

به موضوعي بيش از حد لزوم و ضرورت بحث كرده موجبات تصديع و مزاحمت شنونده يا خواننده را فراهم كنند. در چنين مواردي گفته مي‌شود: فلاني حاشيه مي‌رود.

بايد ديد اين حاشيه چيست كه متن را تحت الشعاع قرار داده به صورت ضرب‌المثل درآمده است. به طوري كه مي‌دانيم لغت حاشيه از حشو و به معني زايد آمده است. سابقاً كه صنعت چاپ اختراع نشده بود دانشمندان و محققان وقتي كتابي را مطالعه مي‌كردند نظرات و عقايد خويش را در تلو عبارتي مختصر و مغلق در حاشيه‌همان كتاب مي‌نوشتند.

حاشيه بر متن نوشتن كه ان را به اصطلاح ديگر تحشيه يا حاشيه نويسي مي‌گويند چون كاري ساده و آسانتر از تاليف بوده است لذا اين عمل از قديم تعميم پيدا كرد و صاحب نظران از اين رهگذر براي اظهار نظر در رد يا تكميل نظر مولف كتاب بيشتراستفاده مي‌كردند. (بر حاشيه كتاب چون نقطه ي شك، بيكار نيم اگرچه در كار نيم) براي آنكه تاريخچه و كيفيت حاشيه نويسي كاملا روشن شود بهتر دانستيم از لغتنامه دهخدا كه وافي به مقصود است در اين مورد استفاده كنيم. ازآنجا كه حاشيه نويسي بر كتب و اظهار نظر در تاليف ديگران آسانتر از تاليف است، از قديم عموميت بسيار يافته است وليكن پيش

ازمانه دهم اکتفا مي‌کردند و حاشیه‌هاي این دوره‌ها عموماً واضح و روشنتر از متن مي باشد. برعکس در دوره صفوي و قاجاریه که مي‌توان آن را حاشیه نویسي نامید عده حاشیه‌ها بسیار است و عبارات حاشیه‌از متن مغلقتر و پیچیده تر شده‌است و هر قدر در تاریخ پیش آییم این خاصیت آشکارتر گردد و حاشیئي که در این دوره نوشته شده بر سه قسمت است.

1- حاشیه بر کتب ادبي. و بخصوص کتابهاي درسي که تعداد زیادي حواشي بر آنها تعلیق شده و این حواشي بیشتر جنبه شرح و توضیح و تعلیل و استدلالات بیجا به نفع نویسنده متن کتاب است و کمتر به‌انتقاد صحیح پرداخته‌اند.

2- حواشي بر کتب دیني. وآنها یا شامل مسایل اصولي و کلامي‌آست و یا مسایل عملي و فروع دین است. حواشي اصولي و کلامي بیشتر مشتمل بر توضیحات و استدلالات عقلي براي ماتن است نه‌اظهار عقیده. و کتب ردود و معارضات را کمتر به صورت حاشیه مي‌نوشتند بلکه‌ها را مستقلا تالیف مي‌کردند و در آنها بدون توجه به غث و سمین کلام طرف را ابطال مي‌کردند و بیشتر حواشي کتب فروع دین و مسایل عملي مختصر و فتوایي است که مجتهدان استنباطات خود را در احکام مذهبي بدان وسیله‌اظهار

كنند و اين حاشيه براي مدت زندگاني نويسنده ان كه مرجع تقليد است مورد استفاده و پس از او ره كلي بي ارزش است. در اين حواشي مفتي يا محشي دليل خود را ذكر نكند و فقط به راي و فتوي اكتفا ورزد و از زماني كه صنعت چاپ رايج شده مفتيان و مراجع تقليد به جاي اينكه اين حاشيه ها را در كناره صفحات رساله عمليه اسلاف خود نويسند آنها را به صورت غلطنامه مانند يك كتابچه جداگانه چاپ مي‌كنند.

3- حاشيه هاي كتب معقول. چون در اواخر عهد تيموري نهضتي مختصر در افكار فلسفي و عرفاني آغاز شده و دانشمندان تا اندازه اي حق اظهار نظر در اين مطالب را داشتند در دوره حاشيه نويسي بدين مسايل بيشتر توجه مي‌شد چنان كه مولفي رساله فلسفي مي‌نوشت و آن رساله در زمان حيات مولف مورد حاشيه نويسي قرار مي‌گرفت به طوري كه خود يا طرفداران او مجبور مي‌شدند برآن حواشي حاشيه نويسند و چه بسا كه حاشيه ها كه در درجات بعد به عنوان محاكمات ميان دو حاشيه سابق نوشته مي‌شد. براي مثال تجريد خواجه طوسي را مي بينيم كه قوشچي آن را شرح كرده و ملا جلال دواني اول آن را حاشيه نوشته و به حاشيه قديمه دوانيه معروف است و چون كساني بر آن

حاشیه نوشتند دوانی دوباره حاشیه‌ای به عنوان حاشیه جدید نوشته و برای مرتبه سوم نیز حاشیه به عنوان حاشیه اخیره یا حاشیه اجد بر آن کتاب نوشت و پس از فوت او غیاث الدین منصور دشتکی مکرراً حاشیه‌ها بر حاشیه‌های دوانی نوشته است و همچنین دوانی حاشیه‌ای برتهذیب المنطق تفتازانی نوشته و ابوالفتح شریفی حاشیه‌ای بر حاشیه شریفی نوشته و شیروانی حاشیه بر حاشیه غیاثی نوشته است.

این حاشیه‌ها برخی مدون و به صورت کتاب مستقل درآمده و برخی به‌همان گونه در کنار صفحات محشی علیه باقی مانده است.

نتیجه‌ای که از این شروح و حواشی و حاشیه بر حاشیه نویسیها به دست می‌آید به عقیده مستشرق نامدار انگلیسی ادوارد براون خیلی شبیه است به عبارت خواجه نصیرالدین افندی که ترکی زیرك بوده و می‌گوید: «این آب آبگوشت خرگوش است» یعنی غذایی عاری از طعم و قوت که به کلی مواد اصلیه در آن مستهلك شده و نمی‌توان ترکیب اصلی آن را دریافت کرد.

استفاده اولونموش قاينا قلار

1 ـ امثال حكم ـ علي‌اكبر دهخدا ـ انتشارات اميركبير ـ تهران 1369.
2 ـ ادبيات اوجاغي. جلد اول ـ يحيي شيدا ـ انتشارات نوبل ـ تبريز 1364.
3 ـ چاپ اولماميش ناغيللار ـ بهروز ايماني، اكبر رحيم‌زاده فرجي ـ نشر اختر ـ تبريز 1386.
4 ـ روزنامه فجر آذربايجان 1375 الي 1383 تبريز چاپي.
5 ـ هفته‌نامه حيدربابا 88 ـ 1387 ـ نجي ايللر توركجه صحيفه‌سي.
6 ـ اصلي ايله كرم ـ حسن فرخي قراملكي ـ نشر اختر ـ تبريز 1388.
7 ـ سهندين اثرلري ـ بهروز ايماني ـ نشر اختر ـ تبريز 1382.
8 ـ ددەقورقود ـ فريدون زينال اوو ـ صمد عليزاده ـ باكي 1982.
9 ـ آذري مجله‌سي ـ بهزاد بهزادي ـ سايي 8 ـ تهران 1384.
10 ـ نگاهي به واژه‌هاي اساطيري آذربايجان ـ صمد چايلي ـ انتشارات هاشمي سودمند 1386 ـ چاپ سوم.

11 ـ ايران تورکلري ـ دکتر علي قافقازيالي ـ بيلگه اوغوز نشر ائوي ـ 2010 ـ نجي ايل استانبول.